

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Jana Koudelová

**INTEGRACE IMIGRANTŮ Z ARABSKÝCH ZEMÍ
DLOUHODOBĚ NEBO TRVALE USAZENÝCH V PRAZE**

Obor:

Forma studia:

Akademický rok:

Vedoucí diplomové práce:

Oponent diplomové práce:

Datum obhájení:

Výsledek obhajoby:

sociální práce

prezenční

2008/2009

PhDr. Jiřina Šiklová CSc.

P R O H L A Š U J I ,

že tuto předloženou diplomovou práci jsem vypracovala zcela samostatně a cituji v ní veškeré prameny, které jsem použila.

V Praze, dne 5. května 2009

Podpis:

Obsah

ÚVOD.....	3
1. ADAPTACE A INTEGRACE.....	7
1. 1 Adaptace.....	7
1. 2 Akulturace (enkulturace).....	8
1. 3 Integrace.....	11
1. 4 Jazyková integrace.....	15
1. 5 Socio-kulturní a občanská orientace a integrace.....	16
1. 6 Integrace na pracovní trh.....	19
1. 7 Identita.....	19
2. INTEGRAČNÍ POLITIKA.....	22
2. 1 Obecné teorie a praktické cesty integrační politiky.....	22
2. 2 Obraz současné státní integrační politiky ČR.....	26
2. 3 Role nestátních neziskového sektoru, regionů a imigrantů v oblasti integrační politiky.....	33
3. SOCIÁLNÍ PRÁCE S IMIGRANTY V PROCESU INTEGRACE.....	36
3. 1. Teoretické přístupy k práci s menšinami.....	36
3. 2 Specifika sociální práce s imigranty.....	38
3. 3 Integrace imigrantů a uprchlíků prostřednictvím občanství v demokratické společnosti.....	42
3. 4 Orientační/integrační kurzy.....	46

4. ARABSKO-ISLÁMSKÉ FAKTORY V PROCESU INTEGRACE.....	49
4. 1 Arabsko-islámský životní styl (normy, hodnoty a mravní řád)...	50
4. 2 Doporučení pro sociální práci s klienty z arabsko-islámského prostředí.....	59
4. 3 Islám v ČR.....	62
5. PILOTNÍ STUDIE.....	67
5. 1 Výzkumný záměr.....	67
5. 2 Výzkumná zpráva.....	72
ZÁVĚR.....	86
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	93

Úvod

Téma předkládané diplomové práce jsem zvolila na základě své několikaleté specializace na oblast dějin a kultury islámských zemí a arabistiky (mj. na půdě Ústavu Blízkého východu a Afriky University Karlovy), četných cest do islámských (a zejména pak arabských) zemí, systematického dlouhodobého zúčastněného pozorování a budování kontaktů s pražskou arabskou/muslimskou komunitou (včetně členství ve Společnosti česko-arabské), dlouhodobé stáži v Poradně pro uprchlíky a Centru pro otázky migrace a mnoha dalších aktivit na poli integrace imigrantů a rozvoje evropsko/česko/křesťansko – arabských/islámských vztahů. Věřím, že tato diplomová práce bude představovat pouhý začátek mého profesionálního působení na poli, na kterém se střetává tato neobvyklá a zdánlivě málo slučitelná kombinace oborů sociální práce a arabsko-islámských studií.

Svou práci jsem zaměřila na v českých podmínkách skupinu málo viditelnou a proto považovanou za relativně bezproblémovou a dobře integrovanou - dlouhodobě nebo trvale usazené imigranty z arabských zemí, přicházející do naší země zcela dobrovolně, legálně a z mnoha rozličných důvodů. Podle mého názoru se ale nelze spokojit s domněnkou, že tito lidé se s žádnými - ať již více či méně významnými - integračními problémy nepotýkají. Z hlediska sociální práce vycházím z předpokladu, že právě příslušníci této skupiny často propadají sítem nesčetných programů a služeb, (ať již poskytovaných ze strany státu nebo občanským sektorem), většinou primárně určených pro skupiny klientů, vztahujících se k procesům spojeným s institucí poskytnutí mezinárodní ochrany. Domnívám se, že právě zvolená kategorie imigrantů zasluhuje cílené zkoumání - neboť se od šíře definovaných skupin (zejména od uprchlíků a azylantů s jejich velmi specifickými situacemi a zkušenostmi) liší jak některými psychologickými charakteristikami, tak odlišnou právní úpravou i dalšími objektivními znaky. Přestože, na rozdíl od uprchlíků, nejsou většinou zasaženi válečnými traumaty a neopouštějí své země původu neplánovaně, ve spěchu a strachu o vlastní život, přesto však důvody, které je k tomuto rozhodnutí vedou, nebývají většinou zcela triviálního rázu. Do svého nového domova přicházejí s různými předsudky a obavami, ale také očekáváními, přáními, touhami a ideály. Fakt, že se do nové situace dostali víceméně vlastní volbou, nemusí zdaleka znamenat, že svou situaci budou lépe snášet. Ba naopak – svobodná volba s sebou mnohdy přináší více osobní zodpovědnosti i palčivých otázek.

Nedostatečný zájem právě o tuto skupinu imigrantů je o to více zarážející vzhledem k faktu, že jejich počty výrazně převyšují počet uprchlíků, o které je však všeobecně vykazován mnohem větší zájem. Podle odborných odhadů se počet muslimů - resp. Arabů hlásících se i islámů - v ČR pohybuje v rozmezí 10-20 000 (vzhledem k neexistenci oficiálních statistik jde však o údaj značně nepřesný). Ve srovnání s „imigračně atraktivnějšími“ západními zeměmi, ve kterých tvoří arabští či muslimští imigranti významné komunity s mnoha více či méně oprávněnými nároky, se v naší zemi prozatím jedná o otázku druhotného charakteru. Sociální práce je však ze své podstaty zaměřena na dosažení subjektivně uspokojivé sociální a životní situace a objektivně přijatelného sociálního fungování jednotlivců, skupin a komunit a proto pro ni velikost cílové skupiny nepředstavuje faktor, jež by potřebovala k ospravedlnění své činnosti. Z filosofie sociální práce (resp. primárně z lidských práv) jasně vyplývá, že každý jedinec má právo na sebeurčení a důstojný a smysluplný život a proto sociální pracovník musí pracovat s každým klientem stejně intenzivně bez ohledu na velikost, význam nebo moc komunity, ke které jedinec přísluší.

Příslušníci cílové skupiny díky svému, od zdejších poměrů velmi odlišnému socio-kulturnímu prostředí původu a náboženské příslušnosti, často trpí neobjektivními postoji veřejnosti a médií. Lze předpokládat, že vyžadují specifické přístupy a mohou vykazovat, na rozdíl od imigrantů z jiných oblastí a jiných náboženství, specifické potřeby a problémy. Dalším argumentem, zdůvodňujícím větší potřebu zájmu o tuto skupinu, je jejich

obrovský potenciál v oblasti přispění k integraci dalších nově příchozích, zejména ze stejných národnostních, etnických, kulturních, jazykových či náboženských skupin.

Svou práci jsem otevřela uvedením základních teorií adaptace a integrace, s důrazem na 3 nejzákladnější složky úspěšné integrace – jazykovou integraci, socio-kulturní a občanskou orientaci a integraci a integraci na pracovní trh. Opomenout jsem nemohla ani otázku identity, úzce spojenou s hlubšími formami zejména psychologické integrace individua. Následující kapitola je věnována integrační politice, jako základnímu rámci pro jednotlivá integrační opatření a aktivity a faktorů, vymežujícímu imigrantům možnosti a formy integrace na strukturální úrovni. Postupovala jsem od popisu obecných teorií a praktických cest integrační politiky, kterými se v posledních desetiletích vydává, přes charakteristiku obrazu současné státní integrační politiky ČR po (potenciální) roli nestátního neziskového sektoru, regionů a samotných imigrantů v procesu integrace.

Další část práce se již dostává do hlavního ohniska zájmu sociální práce. Úvodem kapitoly jsou předloženy možné teoretické přístupy k práci s menšinami, využitelné při práci s imigranty, jejichž používání by měl každý profesionál vědomě volit na základě okolností a požadovaných cílů a tyto volby reflektovat. Další části se již zabývají konkrétními cíly, úkoly a obsahovou náplní sociální práce v oblasti cizinecké problematiky a formami a metodami přímé sociální práce s imigranty. Opomenuta není ani role sociálního pracovníka specifické nároky, které jsou na něj v oblasti práce s imigranty kladeny. Dále jsou předloženy vybrané základní výstupy ze zajímavého a přínosného mezinárodního projektu „Integrace imigrantů a uprchlíků prostřednictvím občanství v demokratické společnosti“, jež skýtají potenciál, využitelný v českých podmínkách.

Aby se tato práce nestala jen tezí, obecně zaměřenou na veškeré dlouhodobé imigranty bez ohledu na jejich náboženství a etnický a socio-kulturní původ, bylo třeba zařadit také část, pojednávající o specifických otázkách zvolené cílové skupiny. Ze všech možných, v úvahu přicházejících arabsko-islámských faktorů, hrajících větší či menší roli v procesu integrace každého jedince, přicházejícího z dané oblasti, jsem – vzhledem k možné a podle mého názoru velmi zásadní využitelnosti v oblasti sociální práce - zvolila otázky životního stylu, hodnot a norem, s důrazem kladeným na morálku. Kapitola je uzavřena velmi omezenou, výběrovou a zlomkovou nabídkou užitečných doporučení pro oblast sociální práce s klienty z arabsko-islámského prostředí. Zařadila jsem také krátké pojednání o podobě a postavení islámu v českých podmínkách, neboť také přehled v této oblasti by měl být pro sociálního pracovníka, pracující s lidmi z arabských zemí i muslimy obecně, samozřejmostí.

Cílem mé práce bylo předložit základní teoretické a praktické poznatky a zkušenosti z oblasti adaptace a integrace, integrační politiky a sociální práce, vycházející ze současné odborné literatury, s důrazem na specifické charakteristiky příchozích z arabsko-islámského prostředí, jejichž znalost považuji za základní teoretickou výbavu sociálního pracovníka v oblasti integrace muslimských imigrantů, přicházejících (nejen) z arabských zemí.

Praktickou část této práce jsem věnovala provedení pilotní sondy do cílové komunity, jež by se mohla stát odrazovým můstkem k provedení dalších systematických a rozsáhlejších výzkumů (které již neodpovídají svým rozsahem ani obsahem charakteru diplomové práce) na stejné nebo obdobné téma v budoucnosti. Cílovou skupinu pilotní sondy jsem zúžila na dlouhodobě v Praze usazené, socio-ekonomicky zabezpečené muže s vyšším vzděláním, patřící k 1. generaci imigrantů (tj. socializované v zemích původu), žijících dlouhodobě v ČR, kteří mají otevřenou možnost návratu do země původu a sami sebe považují za muslimy. Takto definovaná skupina nebyla v ČR dosud samostatně zkoumána. V rámci pilotážích interview jsem se zaměřila na push a pull faktory imigrace a vstupní ekonomickou situaci, problémové oblasti a překážky v procesu adaptace/integrace

v minulosti i současnosti a možnosti jejich prevence a řešení, s cílem odhalit problematické oblasti a momenty života v ČR a možnou absenci sociálních služeb a pokusit se nalézt možnosti a konkrétní formy sociální práce (příp. státní integrační politiky), vedoucí k usnadnění procesu integrace. Dále jsem zjišťovala roli a možnosti sociálního okolí, vybraných státních, nestátních neziskových, imigrantských a islámských institucí a organizací a jejich pracovníků, multikulturních akcí, integračních/orientačních kurzů a zkoušek z českého jazyka z hlediska potřeb imigrantů a míry jejich saturace v procesu adaptace/integrace. Závěrem jsem se zaměřila na subjektivní hodnocení procesu přesídlení a otázky současné identity respondentů.

Cíl výzkumné části mé práce spočíval v prvotním nahlédnutí do integrační historie, potřeb a míry jejich saturace u několika představitelů cílové skupiny prostřednictvím pilotní sondy. Na základě získaných výsledků jsem se pokusila odhalit pravděpodobné faktory, pozitivně působící na integraci a pokusila se u respondentů nalézt potenciál, využitelný k efektivní spolupráci v rámci integrace dalších nově příchozích. Největší přínos cílové skupiny pro oblast integrace spatřuji v jejich bohatých zkušenostech s integrací a životem v české společnosti, nabytých dlouholetým pobytem - tento faktor jsem se proto pokusila maximálně odhalit a zohlednit. Oslovení respondenti také představují velmi cenný zdroj informací, které se mohou stát efektivním vodítkem k přehodnocení a úpravě stávající migrační a integrační politiky i rozličných integračních aktivit, programů a sociálních služeb určených jak pro dlouhodobé imigranty, tak i pro současné nově příchozí.

V závěru práce jsem pak shrnula nejzásadnější poznatky z jednotlivých kapitol, zhodnotila dosažení vytyčených cílů a naznačila směry, kterými by se mohlo ubírat případné další bádání v této oblasti. Také jsem se pokusila zformulovat některá zcela konkrétní praktická doporučení pro realizaci potřebných opatření, využitelné v sociální práci (příp. ve státní integrační politice). Za pozitivní výsledek svého bádání jsem považovala nejen návrhy možného rozsáhlého dopadu, ale především jakékoliv návody, doporučení, tipy a inspirace, které ve svém důsledku umožní těmto lidem žít zde život co nejméně nepříznivě poznamenaný jejich specifickými odlišnostmi od majority.

Z charakteru této práce vyplývá, že mnohé její části se různou měrou dotýkají dlouhodobých nebo trvalých imigrantů obecně - což může mít pozitivní vliv na její širší využitelnost v oblasti migrace a integrace.

1. Adaptace a integrace

Ačkoliv se každý imigrant po příchodu do nového prostředí přizpůsobuje svým specifickým způsobem a individuálním tempem, lze tyto procesy adaptace, akulturace a kulturně-sociální integrace obecně charakterizovat a diferencovat podle jejich jednotlivých typických fází a obvyklých projevů s nimi spojených. Základním povědomím o teoretickém pozadí a zákonitostech těchto jevů považuji za velmi prospěšné jak pro všechny profesionály pracující s imigranty, tak i pro přistěhovalce samotné. Téma svým obsahem do značné míry souvisí s oblastí interkulturní psychologie.

1. 1 Adaptace

Základním předpokladem k efektivnímu fungování v cizí kultuře je úspěšné zvládnutí procesu adaptace - jež lze označit za nástroj ke zpracování a přijetí nových kulturních vzorců chování. „Chápeme ji obecně jako umění zachovat si duševní pohodu, pocit bezpečí a zdraví i při výrazné změně životních podmínek“¹ a požadavků na projevy individua. „Jde o dva současně probíhající procesy: pasivní akomodaci a aktivní asimilaci. Adaptace je přizpůsobení se organismu podmínkám prostředí na určité úrovni podnětů:

b) proces vytváření nového, dynamického styku s prostředím

b) vytvoření nové úrovně psychické integrity umožňující subjektu dynamickou interakci s prostředím na všech zážitkových úrovních... Jestliže nároky na změnu přerostou možnosti adaptovat se, proces dalšího přizpůsobování je přerušen, rovnováha mezi ním a prostředím narušena. Výsledkem je porucha zdraví – tělesného, duševního, v sociální sféře pak porucha chování vůči okolí jako výraz selhání adaptačních mechanismů.“ Adekvátnost a rychlost procesu adaptace (a akulturace) výrazně ovlivňují imigrantovi jazykové znalosti, neboť skrze jazyk se „jedinec začleňuje do určité sociální struktury... Nedostatečná znalost jazyka je považována za jednu ze nejzávažnějších brzd kulturně asimilačního procesu“. Dalším významným faktorem jsou interkulturní rozdíly ve způsobech mezilidské komunikace.²

Adaptace může nabývat mnoha odlišných podob a je multifaktoriálně ovlivněna. Podle McKee (2000) je adaptace z velké části závislá na fyzické, kulturní a geografické blízkosti imigrantů a majority, dále na oboustranném přání a vůli ke vzájemnému přiblížení a na imigrační politice hostitelské země. Vliv má také charakter oblasti bydliště minority a velikost a typ minulých a současných migračních pohybů daného etnika.³ Nesvadbová přidává psychologické faktory jako „motivace osobnosti, zralost hierarchie hodnot, schopnost sociálního okolí pochopit imigrantovi zvláštnosti a pomoci mu adaptovat se bez přílišné protektivity“.⁴

Benett vytvořil a popsal tzv. vývojový model interkulturní senzitivity, s cílem poukázat na modely lidského chování tváří v tvář interkulturním situacím. První polovina stupňů patří mezi etnocentrické, druhá se již počítá jako stupně etnorelativní. Základní charakteristikou popření je „považování vlastní kultury za jedinou správnou. Od ostatních kultur je držen psychický i fyzický distanc. Výsledkem je, že nedojde ani k uvědomění si kulturních rozdílů, protože jsou podvědomě popřeny. Ve fázi obranu je již cizí kultura vědomě odmítána a vyskytují se tendence ke stereotypům a diskriminaci. Člověk pracuje s pojmy „my“ a „oni“, přičemž někdy může dojít k paradoxu, kdy za „my“ považuje cizí kulturu, se kterou se identifikuje, a za „oni“ svou kulturu původní, kterou odmítá. Minimalizace je typická vyhýbáním se kulturním rozdílům a představám o v zásadě stejnosti všech kultur. Jelikož však všechny kultury stejné nejsou, vždy převažuje kultura typická pro danou zemi a na cizince je vyvíjen silný tlak, jehož cílem je kulturní konformita (což může vyvolávat u cizinců odpor.) Přijetí - akceptace znamená uznání a respektování kulturní diverzity, často však zahrnuje absenci pozitivních postojů směrem k cizím kulturám. Adaptace nastává většinou až po delším a intenzivním styku s cizí kulturou. Cizí kultura je nazírána a prožívána z její vlastní perspektivy, což vede ke značnému přizpůsobení se, někdy však až ke ztrátě

¹ Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinum, Praha 2007, str. 86

² Nesvadbová, L., Rutsch, J., Sojka S. : Migrace – adaptace – integrace. Praha 1996, str. 11, 13

³ Šišková, T.: Menšiny a migranti v České republice. Portál, Praha 2001, str. 23

⁴ Nesvadbová, L., Rutsch, J., Sojka S. : Migrace – adaptace – integrace. Praha 1996, str. 15

kontaktem s kulturou vlastní. Integrace značí, že jedinec přijímá jak identitu nové kultury, tak si ponechává prvky své kultury původní (v některých případech ji však úplně ztratí – což lze označit pojmem asimilace).⁵

1. 2 Akulturace (enkulturace)

Specifickou formou adaptace je akulturace (enkulturace) – „adaptace na nové kulturní prostředí, do kterého se jedinec přestěhoval, když byl předtím vychován v kultuře jiné“.⁶ Jde o multifaktoriální proces – spolupůsobí zde např. úroveň vzdělání, věk a pohlaví, nejsilnější vliv je ovšem přičítán kulturní distanci, která označuje vzdálenost kultury země původu od kultury hostitelské.⁷ (Zejména rodiny pocházející z výrazně odlišného socio-kulturního prostředí „se obtížně vyrovnávají s odlišným způsobem života, rozdílností rodinných vztahů a kompetencí, se změnou rolí muže a ženy ve společnosti a v rodině. Problémy může způsobit i nemožnost dodržovat tradiční stravovací zvyklosti nebo pozornost, kterou budí nošení tradičního oděvu. Nejvíce však imigranti postrádají zázemí široké rodiny a přátel, své sociální vazby a kontakty“.⁸) Jazyková bariéra, ztráta domova a známého prostředí, přerušování kontaktů s blízkými lidmi, přáteli a spolupracovníky, nové prostředí a nutnost navazovat vztahy s dosud neznámými lidmi, nejasnosti týkající se výkonu vlastních rolí, případně neschopnosti tato očekávání naplnovat⁹ dohromady tvoří velmi zátěžovou situaci. Dle Harrise a Morana dochází k „psychologické dezorientaci způsobené špatným porozuměním nebo úplným neporozuměním vzorcům cizí kultury. Vzniká nedostatkem znalostí, omezenou zkušeností a osobní rigiditou“.¹⁰ Důsledkem náhlého příchodu nedostatečně připraveného jedince do výrazně odlišného kulturního prostředí může být narušení fyzického nebo psychického zdraví a v sociální sféře pak různé poruchy chování. Všeobecně tyto stavy nazýváme jako akulturační stres, vážnější stavy označujeme jako kulturní šok.¹¹ Šulová se domnívá, že vznik, intenzita a délka trvání kulturního šoku ovlivňuje také osobnostní výbava, životní zkušenosti a různé situační faktory.¹² Sociální pracovník by podle mého názoru měl být schopen rozeznat symptomy závažného stavu, souvisejícího s akulturačním stresem nebo kulturním šokem a klientovi doporučit a pokud možno také zajistit odbornou pomoc. Někteří lidé však kulturní šok neprožijí a stresory, které u ostatních stres spouštějí, vnímají jako výzvu či příležitost.¹³

Kulturní šok lze rozdělit na jednotlivé fáze: předfáze označuje veškeré dění před odjezdem. Líbánky se odehrávají v počátečním období života v cizině a jsou typické nadšením ze změny a nekritickým očekáváním. Poté následuje fáze kulturního šoku (konflikt) – změna je již prožívána negativně a je spojena s jeho výše popsanými symptomy. V další fázi dochází k postupnému přizpůsobování se a učení se efektivním strategiím, pomáhajícím k přechodu do poslední fáze – adaptace.¹⁴ „Mezi důležité faktory adaptace patří vědomí možnosti, či

⁵ Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinum, Praha 2007, str.85-86

⁶ Nesvadbová, L., Rutsch, J., Sojka S. : Migrace – adaptace – integrace. Praha 1996, str. 12

⁷ Průcha, J. : Interkulturní psychologie. Portál, Praha 2007, str. 100

⁸ Šišková, T. : Výchova k toleranci a proti rasismu. Portál, Praha 2008, str. 78

⁹ Matoušek, O. : Slovník sociální práce. Portál, Praha 2003, str. 99

¹⁰ Harris, P. R., Moran, R. : Managing Cultural Differences. Gulf Publishing, Houston 1991 in Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: Rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinum, Praha 2007, str. 87

¹¹ Nesvadbová, L., Rutsch, J., Sojka S. : Migrace – adaptace – integrace. Praha 1996, str. 11-15

¹² Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinum, Praha 2007, str. 89-91

¹³ Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinum, Praha 2007, str. 88

¹⁴ Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinu, Praha 2007, str. 89-91

naopak nemožnosti návratu, dále představy přesídlení o adaptaci, bude-li probíhat „izolovaně“ bez vztahů s ostatními obyvateli českého původu, nebo naopak v jejich blízkosti a s jejich podporou.“¹⁵

Ukazuje se, že pro imigranty je velice důležité uvědomění si své etnické identity, která může být zdrojem kladného (*ale i záporného*) sebehodnocení, což v důsledku napomáhá k vyrovnání se s novým prostředím a jeho nároky a snižuje stres z něho plynoucí. Některé výzkumu v této souvislosti poukazují na zajímavý jev – „čím více se imigranti identifikují se svou etnickou skupinou, tím více jsou přesvědčeni, že mají „externí podporu“ při své adaptaci na nové prostředí. Touto externí oporou může být pro imigranta především pocit, že jsou mu k dispozici lidé, na které se může spoléhat s žádostí o radu nebo pomoc, kterým může věřit apod“. Odvrácenou stránkou vysokého sebehodnocení, vycházejícího z hrdosti na vlastní etnické (*a jazykové*) kořeny, může však být psychologická tíseň, plynoucí z rozporu mezi snahou o co nejlepší přijetí ze strany majority a zároveň obavami ze ztráty opory ve vlastní etnické identitě.¹⁶ Zajímavým poznatkem je také homogenizující předpoklad, který svým výzkumem potvrdila např. Nesvadbová: „Lidé se daleko lépe adaptují v lokalitách s nestabilní populací, kde jsou místními občany přijímáni vstřícněji než v lokalitách s populací stabilní.“¹⁷

Reakce lidí na změnu kulturního prostředí jsou podmíněné mnoha faktory- zejména osobnostními charakteristikami, ale i postoji, životními zkušenostmi apod. Bochner je rozdělil do několika typů: Asimilační typ nemá problém s přijetím nové kultury, vedlejším efektem však je, že svou původní kulturní identitu časem zcela ztrácí. Kontrastní typ klade původní a novou kulturu proti sobě, přičemž jeho vlastní z tohoto srovnání vychází vždy vítězně. Hraniční typ si cení obou kultur, někdy však může mít problém s vlastní identitou. V lidech syntézního typu pak obě kultury splynou v bezproblémový kosmopolitní harmonický celek. Laurent ve své studii poukázal na to, že „zkušenost s cizí kulturou zintenzivňuje identifikaci s vlastními kulturními hodnotami“.¹⁸

Navzdory vysoké individuálnosti adaptace a enkulturace se psycholog Berry pokusil vytvořit typologii akulturačních strategií: Jeho teorie vychází z otázky, zda jedinec žije izolovaně - zcela nebo v rámci své komunity - či udržuje vztahy s ostatními etnickými skupinami a zda si zároveň udržuje svou kulturní identitu nebo nikoliv. Asimilační strategie je snaha o maximální splynutí s novou kulturou a potlačení té původní. (Tato strategie bývá obvykle uváděna a diskutována převážně s negativními konotacemi. Domnívám se však, že se naopak může stát pozitivní součástí i výsledkem procesu začleňování se do společnosti, dochází-li k ní v oblastech a míře, vycházejících z imigrantova osobního svobodného rozhodnutí). Opačnou strategií je separace. Marginalizace je zvláštní stav nenáležitosti a nepřisouzení hodnoty ani jedné z kultur. Integrace se jeví jako strategie nejúspěšnější (a z hlediska psychologického nejméně stresující) – jedinec má v sobě zvnitřně a akceptuje jak svou kulturu původní, tak kulturu nové země.¹⁹ Imigranti nejčastěji uplatňují strategii integrace, zatímco hostitelská společnost

¹⁵ Brouček, S. : K některým otázkám migrace na území ČR po druhé světové válce in Národní diskuse u kulatého stolu na téma vztahů mezi komunitami (National Round Tables on Community Relations), Praha 19. února 1998, sborník dokumentů, Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců, MV ČR, Praha 1998, str. 18

¹⁶ Průcha, J. : Interkulturní psychologie. Portál, Praha 2007, str. 105-107

¹⁷ Nesvadbová, L., Rutsch, J., Sojka S. : Migrace – adaptace – integrace. Praha 1996, str. 66

¹⁸ Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinum, Praha 2007, str. 86

¹⁹ Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinum, Praha 2007, str. 92-93

preferuje jejich asimilaci. „Důsledkem tohoto rozporu je to, že čím více lpí imigranti na své etnické identitě, tím více se stávají terčem předsudků nebo i diskriminace ze strany populace hostitelské země.“²⁰

1.3 Integrace

Integrace, jako ideál novodobé sociální práce a opak sociálního vylučování, je „komplexní proces začleňování nově příchozích do struktur hostitelské společnosti a oboustranný proces přizpůsobování se, což vyžaduje aktivní přístup všech zúčastněných. Integrace cizinců je klíčovou podmínkou pro zachování stability a sociální soudružnosti hostitelské společnosti a pro ekonomický rozvoj.“²¹ „Základním smyslem integrace menšin do společnosti je zpřístupnění všech oblastí života společnosti menšině.“²² V návaznosti na rozbor procesu adaptace můžeme konstatovat, že integrace znamená jeho úspěšné dovršení. Imigrant v ideálním případě akceptuje, přijímá a zvnitřňuje si identitu nové kultury, vyhledává sociální kontakty a buduje nové sociální sítě a zároveň si zachovává svou minulost, včetně udržení prvků své výchozí kultury. Jednou z nejvýznamnějších oblastí integrace je komunikační integrace - je zcela zřejmé, že bez zvládnutí místního jazyka a adekvátního způsobu komunikace není dovršení tohoto procesu reálné. Adaptace a na ni plynule navazující integrace představují dlouhodobé procesy, ovlivněné mnoha proměnnými. „Úspěšná integrace s překonanými krizovými obdobími dává jedinci pocit jistoty a bezpečí jak prostředím, tak sebou samým.“ Faktory, větší či menší měrou ovlivňující všechny výše zmíněné procesy, dělíme na vnitřní a vnější. Za vnější faktory považujeme podmínky a okolnosti na imigrantově vůli (do jisté míry s výjimkou okolností a průběhu migrace) nezávislé: okolnosti a průběh migrace, geografická vzdálenost a klimatické rozdíly, sociálně ekonomické a kulturní podmínky, jazyková bariéra, odlišnosti ve zvycích a tradicích, mentalita majoritní společnosti, případné diskriminační postoje místního obyvatelstva, xenofobie atd. Jako vnitřní faktory chápeme charakteristiky, spojené s konkrétní osobou migranta: věk, znalost jazyka, kvalifikaci, schopnosti a dovednosti, osobnostní předpoklady, aktuální somatický a psychický stav, stupeň vyzrálosti, odolnost vůči zátěži, motivační faktory, hierarchii hodnot, zaměstnanost a nezaměstnanost, změnu venkovského prostředí na městské a sídlištní nebo naopak, zázemí v rodině, národnostní jednotnost celé rodiny, akceptace odchodu z vlasti sociálním okolím aj.²³ Rethmann uvádí následující faktory, ovlivňující integraci rozhodujícím způsobem: integrace podle principu subsidiarity, požadavek dalekosáhlé integrace, podporu celistvosti rodiny, umožnění sociální blízkosti, vliv vzdělávacích institucí, účast na trhu práce, souvislost mezi sociální a imigrační politikou, podporu znalosti českého jazyka, korektní styl politické debaty, interkulturní kompetence, rozhodný boj proti každému způsobu diskriminace a umožnění participace.²⁴

V procesu integrace hraje důležitou roli prevence. „Je třeba od počátku předcházet vzniku krizových sociálních jevů, ghett, hlubokého strukturálního neporozumění, protože je obtížně je řešit zpětně.“²⁵ Do zorného úhlu státu se z praktických důvodů dostávají zejména socioekonomická hlediska integrace. „Za hlavní celkový cíl integrace je často považována soběstačnost: vlády usilují o to, aby přistěhovalcům umožnily vést nezávislý

²⁰ Průcha, J. : Interkulturní psychologie. Portál, Praha 2007, str. 107

²¹ Šišková, T. : Výchova k toleranci a proti rasismu. Portál, Praha 2008, str. 77

²² Šišková, T.: Menšiny a migranti v České republice. Portál, Praha 2001, str. 37

²³ Nesvadbová, L., Rutsch, J., Sojka S. : Migrace – adaptace – integrace. Praha 1996, str. 8, 15-16

²⁴ Rethmann, A., P. : Kdo patří k nám? Etické aspekty přijetí a integrace přistěhovalců in Salve: Revue pro teologii a duchovní život, Migrace a integrace, I/04, str. 36-39

život, pokud jde o bydlení, zaměstnání, vzdělání, sociální síť a participaci ve společnosti.“ Přístup na trh práce, jazykové předpoklady a dostatečná úroveň vzdělání jsou v členských státech EU shodně považovány za nejdůležitější úkoly úspěšné integrace. „Vlády začaly klást důraz také na sociálně kulturní sféru, osobní dimenzi integrace a frekvenci a intenzitu sociální interakce. Tento přístup vyvolává potřebu integrovat přistěhovalce do všech oblastí života společnosti včetně občanské, kulturní a politické oblasti.“ Jednotlivé dimenze integrace se vzájemně – v pozitivním i negativním smyslu - značně ovlivňují („výsledky v jedné oblasti posilují ostatní“). Nejmarkantnějším příkladem je znalost jazyka, neboť otevírá brány k dobrému vzdělání, zaměstnání i soukromým sociálním kontaktům a implikuje cizincovu znalost hostitelské populace a společnosti.²⁶

Předpokladem úspěšné integrace je otevřenost veřejnosti, dostatečná informovanost, efektivní způsob komunikace a schopnost naslouchat potřebám a přáním imigrantů. Je nezbytné vytvářet prostředí inkluze - „vědomí, že se příslušníci jiných kultur mohou aktivně zapojit do dění většinové společnosti. (To však stále nemusí znamenat, že aktivní zapojení těchto příslušníků bude efektivní nebo opětované“.²⁷) Přezíravé postoje majority ve vztahu k imigrantům často pramení z pouhé neinformovanosti („neznáme kulturu imigrantů, a tak v nás kontakt s nimi vyvolává rozpaky; nevíme, jak se k nim chovat, a tak se jim raději vyhneme...“²⁸) nebo omezené či nepříznivé zkušenosti, což „vždycky vede k převaze emocionálního přístupu nad rozumovým hodnocením“.²⁹ Je přirozené, že interakce s jinakostí nám umožní pohlédnout blíže „na sebe sama, svoje zvyky, odlišnosti jednání i nutnost jejich hodnocení a sebehodnocení... Nevážíme-li si ale sebe sama, tak nás ti druzí znejistí a ohrožují... Jsme-li dost silní a dokážeme-li to, pak se soužití kultur vedle sebe nemusíme bát a naši identitu to jenom posílí.“³⁰

„K základní výbavě migranta patří na jedné straně svobodné rozhodnutí odejít z původního prostředí a přizpůsobit se jinému, na druhé straně vědomí nutného podílu vlastní odpovědnosti s odhodláním vyřešit zvýšenou zátěž na vlastní existenci po přesídlení zvýšenou vlastní iniciativou...Nikoliv všichni jedinci jsou disponováni nebo ochotni výlučnost přesídlení zvládnout.“³¹ Mnozí autoři (Bauböck, Barša, Heckmann, Tollarová aj.) se shodují, že integraci je - vzhledem k jejímu mnohaúrovňovému charakteru – dobře uchopitelná (mj. pro výzkumné účely) na základě tzv. dimenzí integrace – tj. oblastech a úrovních, v nichž mohou imigranti participovat na životě hostitelské společnosti. Zmiňovaní autoři se víceméně (terminologicky i obsahově) přibližují v chápání dimenze občansko-politické (strukturální), sociálně-ekonomické a kulturní, k nimž někteří dodávají ještě dimenzi identifikační.³²

V 70. a 80. letech 20. století začalo být zřejmé, že problém integrace imigrantů nespočívá v tom, aby se daný jedinec stal „stejným“ jako příslušníci skupiny, do které migroval. Není to ani možné, protože jednotliví příslušníci této skupiny také nejsou stejní. Integrace spočívá v tom, že si imigrant osvojí roli, která se může stát součástí rolí respektovaných danou společností, že jeho chování bude předvídatelné a stane se součástí lokální

---

²⁵ Špidla, V. : Migrace a integrace v Česku a EU in Slovo, 2/2007, str. 8

²⁶ Niessen, J., Schibel, Y. : Příručka o integraci: pro tvůrce politik a odborníky z praxe. MPSV, Praha 2005, str. 9-11

²⁷ Šišková, T. : Výchova k toleranci a proti rasismu. Portál, Praha 2008, str. 39

²⁸ Koucká, P. : Jsou jiní – co s nimi? In Psychologie dnes, I/2007, str. 14

²⁹ Vágnerová, M. : Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál, Praha 2004, str. 652

³⁰ Šiklová, J. : Co s sebou přináší soužití různých kultur? In Psychologie dnes, I/2007, str. 17

³¹ Brouček, S. : K některým otázkám migrace na území ČR po druhé světové válce in Národní diskuse u kulatého stolu na téma vztahů mezi komunitami (National Round Tables on Community Relations), Praha 19. února 1998, sborník dokumentů, Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců, MV ČR, Praha 1998, str. 17-18

³² Tollarová, B. : Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace? in Biograf (39), str. 107, odst. 14-16

performance zvané kultura.³³ Problematika integrace je vnímána zpravidla odlišně z pohledu cizince a majoritního obyvatelstva a jeho institucí.³⁴ Sociologové chicagské školy zaznamenali, že Imigranti do nového prostředí přichází ve stádiu disorganizace (v důsledku narušení svých vazeb v zemi původu) a teprve postupně v novém prostředí vazby na společenské okolí reorganizuje tak, aby mohl působit v nových strukturách. Imigranti si k překonání disorganizace často vytvářejí vlastní kolektivní nástroje, účelově se sdružují. V návaznosti na svého předchůdce W. I. Thomase hovoří R. E. Park o čtyřech základních potřebách imigranta: potřeba bezpečného domova, odpočinku a stimulace, uspokojující příslušnosti k nějaké sociální skupině a důvěrného a opěťovaného citového vztahu.³⁵ (Obdobné pojetí potřeb viz také Maslowova hierarchie potřeb – v případě imigrantů rostoucí od bytových potřeb přes společenské po pracovní.) K naplnění těchto potřeb mohou poskytnout státní instituce jen základní rámec, jenž ponechává prostor pro působení dalších subjektů. Tímto základním rámcem je především integrace imigranta do právního systému, který stanoví jeho práva, povinnosti, jeho pobytový status, ochrání jej proti protiprávnímu jednání ze strany majoritní populace i jiných imigrantů a současně vymezí, jaké jeho jednání je v souladu s normami dané společnosti a jaké nikoli. Dalším důležitým krokem je integrace do systému zdravotní a sociální péče, otevření přístupu k bydlení, zaměstnání a vzdělávání. Imigrant nebo imigrační skupina by měli mít přístup k informacím, možnost si uchovat svoje náboženství, jazyk a kulturu a ve stanoveném rozsahu se účastnit společenských a politických diskursů dané komunity. Tyto integrační kroky jsou v jednotlivých státech realizovány v různé časové následnosti a s různým úspěchem a intenzitou a zakládají možnost, aby byl imigrant akceptován nejen ve formálních, ale též neformálních strukturách lokálních společností jako plnohodnotná osobnost.³⁶ „Pojmem integrace není jednoznačně určeno, jak toto včlenění bude vypadat, jak bude závazné a co by pro tuto integraci měl udělat integrovaný subjekt a co naopak společnost, která ho integruje. Na rozdíl od pojmů asimilace nebo akulturace, které deklarují kulturní přizpůsobení nebo kulturní splynutí, pojem integrace přizpůsobení chování a zvyků společnosti jednoznačně neimplikuje. Spíše je kladen důraz na to, aby cizinec byl schopen s danou společností nějakým způsobem koexistovat.“ Integraci cizinců do společnosti nejlépe napomáhají instituce (zejména vzdělávací, ale také sportovní, zájmové), zaměřené na integrování majoritního obyvatelstva. Podmínkou je jejich dostupnost, dostatečná úroveň a otevřenost vůči cizincům. („Nedostatečné možnosti pro vzdělávání dospělých, často i jejich malá motivace a malá schopnost samovýuky má bohužel následky). Integraci významně podporuje zaměstnání, znalost jazyka, peníze či specifické schopnosti a dovednosti. „Tvorbu cizineckých enkláv nejvíce podporuje prostředí, ve kterém si cizinec nemůže pomoci sám jako jednotlivec, ale potřebuje pomoc a podporu dalších lidí.“³⁷

V případě sociologických studií pozice cizince-migranta je významná Schutzova esej Cizinec, v níž definuje cizince jako do jisté míry váhajícího a zmateného „člověka na rozhraní“ dvou kultur. Podobně na proces integrace nahlíží také Schnapper ve své teorii stabilního a neměnného kulturního jádra jedincovi identity.³⁸ Fredrick Barth v „úvodu ke sborníku Ethnic Groups and Boundaries z roku 1969 představil multisegmentární model etnicity, z

³³ Uherek, Z. : Společenská integrace migračních skupin: základní pojmy a problémové okruhy. MKC Praha, Praha 2003, str. 2

³⁴ Uherek, Z. : Integrace cizinců z hlediska emického a etického, Etnologický ústav AV ČR, Praha 2004, str. 1

³⁵ Park, R. E. : The City. University of Chicago Press. Chicago 1967, str. 119

³⁶ Uherek, Z. : Společenská integrace migračních skupin: základní pojmy a problémové okruhy. MKC Praha, Praha 2003, str. 3

³⁷ Uherek, Z. : Integrace cizinců z hlediska emického a etického, Etnologický ústav AV ČR, Praha 2004, str. 3, 5-

7

³⁸ Schnapper, F.: L'Identité. Paris, Gallimard 1991

něhož je patrné, že skupina brání svoji koherenci a jedinec identitu tak, že pokud je jedinec nucen část svého života otevřít jinoetnickým vlivům, soustředí etnoidentifikační vzorce do jiného segmentu svého života.³⁹

1. 4 Jazyková integrace

Nezbytnost zvládnutí úředního jazyka dané země je naprostou samozřejmostí a nutným předpokladem k plné sociální integraci. „Většina vlád je toho názoru, že problematika jazyka imigrantů zasluhuje oddělené řešení a pokud je to vhodné, toto řešení je třeba uplatňovat skrze specifický právní nástroj.“ Zvládnutí místního jazyka „je podmínkou pro porozumění nárokům a povinnostem plynoucím z pobytu v dané zemi, pro pochopení hodnotového systému, pravidel společenského soužití a právního pořádku hostitelského státu. Znalost jazyka zvyšuje šanci participace cizinců na trhu práce i možnosti jejich dalšího vzdělávání a poskytuje také prostor cítit se součástí společnosti, ve které žijí. Teprve znalost jazyka jim umožní komunikovat a utvářet vztahy s místní společností, poznat a sdílet její základní hodnoty; na druhé straně pak informovat majoritu o svých potřebách a problémech. Je pro cizince i cestou, jak být nové společnosti přínosem – využít svou kvalifikaci, předávat své znalosti, poznatky, kulturu, obohacovat a spolurozvíjet život společnosti země, ve které žijí.“⁴⁰ „Neznalost místního jazyka není projevem multikulturality, jak se někdy mylně usuzuje, nýbrž je projevem nedostatku integrace. Nedostatečné jazykové znalosti nejsou jen osobním handicapem toho kterého přistěhovalce, ale mají celospolečenské dopady v podobě fragmentace společnosti a segregace celých přistěhovaleckých komunit“.⁴¹ Znalost místního jazyka je o to více důležitá právě v zemích typu ČR – tj. státech bez s imigranty společné koloniální (nebo jinak provázané) minulosti, která v sobě často zahrnuje společné jazykové kompetence.

1. 5 Socio-kulturní a občanská orientace a integrace

Socio-kulturní a občanská orientace je předpokladem k adekvátní orientaci v nové společnosti, k vybudování pozitivního postoje imigranta k hostitelské zemi a k vytvoření pocitu zodpovědnosti a sounáležitosti vůči tamní společnosti. Zároveň se stává jedním ze zdrojů imigrantova jistoty a sebevědomí a nástrojem jeho další integrace v soukromé i veřejné sféře. Imigrant by měl v nezbytně nutné míře pochopit a postupně si zvnitřňovat systém (kodifikovaných i nekodifikovaných) norem a hodnot, na jejichž základě daná společnost funguje a znát potřebné historické a kulturní souvislosti. Opomíjeny nesmí být ani praktické složky života – systémy zdravotní a sociální péče, školství, přístupy a chování na trhu práce, způsob získávání zboží a služeb, geografická, globální i lokální

---

³⁹ Uherek, Z. : Společenská integrace migračních skupin: základní pojmy a problémové okruhy. MKC Praha, Praha 2003, str. 2

⁴⁰ Šišková, T. : Výchova k toleranci a proti rasismu. Portál, Praha 2008, str. 81

⁴¹ Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků, Ivan Gabal – Analysis & Consulting, příloha č. 5 in K realizaci koncepce integrace cizinců v roce 2003, Praha 2004

orientace. „Přistěhovalectví by mělo tím vyšší pozitivní efekt, čím více by se investovalo do vzdělávání imigrantů.“⁴²

Za patrně nejpodstatnější složku integrace můžeme označit imigrantovu účast na běžném každodenním sociálním životě hostitelské společnosti. „Integraci do kulturního a každodenního života nelze nařídit z centrální státní instance.“⁴³ Uspokojivý rodinný život lze považovat za významného stabilizačního činitele a zdroj vzájemné podpory a solidarity, v jehož rámci nachází identita imigrantů potřebné zázemí, (nenahraditelné např. ve chvílích konfliktu).⁴⁴ Muž – imigrant se často potýká se ztrátou tradiční role (výhradního) živitele rodiny. Také jeho původní autorita, v zemi původu (alespoň ve veřejném životě) neotřesitelná, v novém kontextu často získává značné trhliny. Vedle toho je však integračně žádoucí, aby jedinec participoval také v širších – přistěhovaleckých i mainstreamových - sociálních skupinách a kontextech. Otevřenost a inkluzivita majoritních organizací a aktivní přístup k vyhledávání potenciálních dobrovolníků z řad přistěhovaleckých komunit by mělo být samozřejmostí.

Důležitým složkou integrace (zejména pro dlouhodobě nebo trvale usazené imigranty) a nástrojem pro budování pocitu sounáležitosti a zodpovědnosti vůči nové zemi je umožnit imigrantům aktivní participaci v občanské sféře, včetně otevřeného sdružování na všech úrovních. Všeobecně schvalovaný a uznávaný cíl, naplňovaný skrze společné úsilí imigrantů a příslušníků majority, je ideálním integračním prostředkem a příležitostí pro budování kontaktů a vazeb mezi majoritou a imigranty (s potenciálem prorůstání do soukromé sféry) a možným zdrojem pozitivní zkušenosti, jež mohou její přímí aktéři dále v rámci svých sociálních sítí předávat motivovat k další sociální interakci. Ideální pole pro sociální participaci můžeme nalézt například na poli umění a sportu. „Přímá účast na kulturních událostech a aktivitách spíše než prostá spotřeba přispívá k sociální soudružnosti.“ Umění a „sport prohlubuje porozumění a oceňování kulturních odlišností, přispívá k boji proti předsudkům... a vede k omezování společenské izolace imigrantů a menšin.“⁴⁵

Projevem aktivního občanství je také dobrovolnická účast imigrantů v sociální sféře – užitečná zejména na poli práce s totožnou nebo příbuznou jazykovou, kulturní a/nebo etnickou skupinou.

Vedle (mj. i dle EU) žádoucího a nenahraditelného nabytí volebních práv na (alespoň) lokální i celostátní úrovni, se mohou imigranti v politické sféře integrovat alespoň skrze působení v rámci - ať již imigrantských či majoritních - poradních orgánů, jež „mají jednak praktickou, jednak symbolickou hodnotu – signalizují, že imigranti a menšiny jsou brány vážně“ (účinnost zvyšuje míra přístupu do sdělovacích prostředků a k

---

⁴² Ökonomisch motivierte Migration zwischen nationalen Eigen-interessen und weltweiter Gerechtigkeit, Wissenschaftlichen Arbeitsgruppe für weltkirchliche Aufgaben der Deutschen Bischofskonferenz. Bonn 2005, str. 33

⁴³ Rethmann, A., P. : Kdo patří k nám? Etické aspekty přijetí a integrace přistěhovalců in *Salve: Revue pro teologii a duchovní život, Migrace a integrace, I/04*, str. 36

⁴⁴ Niessen, J. : *Rozmanitost a soudružnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin*. Rada Evropy, 2000, str. 81

⁴⁵ Niessen, J. : *Rozmanitost a soudružnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin*. Rada Evropy, 2000, str. 64, 78

významným politickým činitelem⁴⁶). Nabídnutí příležitosti ke zpětné vazbě, zviditelnění cizinecké problematiky a postupné získání vlivu může posloužit jako předstupeň další politické angažovanosti a „škola demokracie“. V ČR je participace nenaturalizovaných imigrantů doposud možná pouze prostřednictvím konzultačních a poradních orgánů a mechanismů, jejichž výstupy nemají pro politická rozhodnutí závazný charakter.

Pokud společnost nezajistí imigrantům uspokojivé životní podmínky a všeobecný respekt, je nutno počítat s tím, že neintegrování a nespokojení cizinci budou na tuto situaci reagovat.⁴⁷ Nezbytné je také dostatečné zpřístupnění adekvátního a kvalitního sociálního zabezpečení a zdravotní péče pro imigranty (v ČR ideálně skrze umožnění účasti na veřejném zdravotním pojištění), s garancí interkulturně senzitivního přístupu. Je třeba dbát na nutnost meziresortní spolupráce v oblasti péče o migranty a soustavně odstraňovat ekonomické, administrativní a lingvistické bariéry. Také přístup ke vzdělání se odvíjí od imigrantova pobytového statusu. Nejkrizovějším místem je zvládnutí jazyka hostitelské země a adaptace na místní kulturu včetně jejího školského systému. Také oblast bydlení představuje důležitý integrační faktor. Politická opatření v této oblasti by proto „měla vyhledávat cesty rozšíření možností imigrantů skrze zajištění rovných možností na bytovém trhu, jak v oblasti přístupu, tak i kvality.“⁴⁸ V českých podmínkách, (na rozdíl od jiných členských států EU), se zatím příliš neobjevuje problém ghettoizace. Přistěhovalci, stejně tak jako méně majetná část majoritní populace, žijí spíše v tradičně chudších nebo od centra vzdálenějších (a proto finančně dostupnějších a méně prestižních) městských částech a svůj životní prostor mnohdy sdílí s dalšími imigranty. Potíže, pramenící z jejich imigrantském původu a nedostatečných jazykových znalostí, mnohdy nastávají spíše ve fázi hledání vhodného bydlení či ubytování.

1. 6 Integrace na pracovní trh

Integrace na pracovní trh imigrantům otevírá nové možnosti integrace a participace na životě většinové společnosti, zlepšení životních podmínek a celkové kvality života. Nástroji pro úspěšného začlenění imigranta na pracovní trh je poskytnutí odborné přípravy pro trh práce a spravedlivé a dynamické mechanismy posuzování a uznávání kvalifikace, dosažené v zemi původu (či kdekoli jinde). Pro ekonomické firmy představuje potenciál imigrantů obrovskou výzvu, neboť mohou do podniku přinést zcela nový, inovativní pohled na věc a specifické jazykové schopnosti a interkulturní kompetence, které mohou být inspirací a nástrojem pro otevření a rozvoj nových trhů. Úkolem firem je vytvořit imigrantům příležitost pro nábor i vnitropodnikovou mobilitu, zajistit jim vhodné podmínky skrze přizpůsobení vnitropodnikové kultury a modifikací (nikoliv snižováním) svých nároků na zaměstnance.“

Na významu nabývají také samostatné podnikatelské aktivity imigrantů, které představují jak přínos pro lokální a celostátní hospodářství a zvyšování kvality daných čtvrtí, tak i alternativní cestu k sociálně-ekonomické integraci a nástroj k odvrácení nákladných důsledků marginalizace. Dalším pozitivním efektem je vytváření nových pracovních míst, často preferenčně obsazovaných dalšími imigranty, většinou ze stejné jazykové, kulturní nebo etnické skupiny. „Jednotlivci z řad imigrantů a menšin jsou často vyzdvihováni pro své podnikatelské rysy,

---

⁴⁶ Niessen, J. : Rozmanitost a soudružnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin. Rada Evropy, 2000, str. 89

⁴⁷ Matoušek, O. a spol. : Sociální služby. Portál, Praha 2007, str. 10-11

⁴⁸ Niessen, J., Schibel, Y. : Handbook on Integration : for policy makers and practitioners. 2. edition, European Commission, 2007, str. 32

a to zejména pro svoji schopnost riskovat, spoléhat se sami na sebe⁴⁹ a v neposlední řadě pro svou nadstandardní časovou investici (a mnohdy i zapálení) pro předmět své podnikatelské činnosti.

1. 7 Identita

S dosažením hlubší (identifikační - tedy nikoliv pouze instrumentální či účelové) integrace úzce souvisí problematika identity. Otázka identity zahrnuje jedincovo vnímání svého vlastního postavení v síti sociálních rolí a vztahů (sociálního statusu) tj. „pocit prožívání příslušnosti k určitému společenství (etniku, národu, rase, *kultuře*), s jehož hodnotami, normami či jinými rysy (*jazyk, historie, ideály*) se ztotožňuje.“ Identita uspokojuje naši potřebu někam patřit a zakládá v nás pocit solidarity a sounáležitosti se skupinou, se kterou se identifikujeme. Naše identita vychází podle jedné z teorií ze dvojího základu – primordiálního a instrumentálního. Primordiální základ identity vychází z neměnitelných daností naší sociální existence – rodina, příbuzní, užší i širší sociální okolí a skupiny, do kterých patříme, mateřský jazyk, kultura aj. Instrumentální základ je dán naší racionální volbou příslušnosti k různým skupinám, kterou volíme na základě užitku a praktických výhod, jež nám tato příslušnost přináší. Tyto základy jsou závislé na typu kultury - primordialita je typická pro kolektivistické společnosti, instrumentalita pro individualistické.⁵⁰ „Kulturní identita se mění u každého člověka v jiném tempu a na základě jiných procesů“ a je multifaktoriálně podmíněná.⁵¹

„Na jedné straně vede globalizace k „deteritorializované“ neboli globální kultuře a na druhé straně k utvrzení teritoriálních a skupinových kultur. Tato duální reakce není nutně v rozporu, ani se vzájemně nevyklučuje... Lidé obvykle (a stále více) disponují několikerou identitou, příslušností ke skupinám a kulturám,“ jež je pružného a proměnlivého charakteru a přizpůsobuje se všemožným okolnostem a měnícímu se kontextu a na niž je někdy neoprávněně (pokud nevede k odporu nebo k neúctě vůči základním univerzálním hodnotám) pohlíženo jako na hrozbu všeobecně uznávaným kulturním normám a národní identitě. Všichni obyvatelé by měli mít přístup k místnímu historickému a kulturnímu dědictví a zároveň být podporováni k vyjadřování skupinové individuální identity. Problémem stále ještě často zůstává fakt, že „zatímco kulturní identitu a rozmanitost většinových nebo dominantních skupin se uznává a jejich kulturní pluralita se oceňuje, od migrantů a menšin se často očekává, že se budou asimilovat k dominantní kultuře nebo se zřeknou základních součástí své vlastní kultury“. V zájmu společenské soudružnosti a angažovanosti musí být tyto odlišnosti vyplývající z kulturní rozmanitosti respektovány a oceněny jako obohacující prvek.⁵²

Specifickým soudobým fenoménem, který si rozhodně zaslouží v tomto kontextu pozornost, je transnacionální identita, úzce související s rozvojem transnacionální migrace. Vyznačuje se vznikem transnacionálních sociálních polí, propojujících místa původu a hostitelské společnosti. Tzv. transmigranti se asimilují či integrují do nové společnosti a zároveň udržují sítě přeshraničních sociálních vazeb a do jisté míry si tím si udržují souběžně dva (nebo i více) domovů, identit a sfér sociálního, ekonomického a kulturního vlivu

⁴⁹ Niessen, J. : Rozmanitost a soudružnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin. Rada Evropy, 2000, str. 65-69

⁵⁰ Průcha, J. : Interkulturní psychologie. Portál, Praha 2007, str. 120-122

⁵¹ Šišková, T. : Výchova k toleranci a proti rasismu. Portál, Praha 2008, str. 40

podobné důležitosti (tzv. dvojí integrovanost).⁵³ „Roste počet těch, kteří se ani nevracejí, ani neasimilují a zabydlují se ve „třetím“ prostoru transnacionálních sítí.“⁵⁴

2. Integrační politika

Od konce 90. let je stále zřejmější, že imigrace se stala normálním a permanentním evropským fenoménem, které již nemůže být ignorován či potlačován, ale usměrňován a regulován tak, aby se stal pozitivním přínosem pro přijímací společnost. V mnoha společnostech jsou však „imigranti a menšiny jsou stále ještě často považováni za konkurenty na pracovním trhu, za hrozbu kulturním normám a národní identitě a za zdroj řady dalších sociálních neduhů.“⁵⁵ „Úvahy o budoucím vývoji mezinárodní migrace v dané zemi mají nepochybný význam

---

⁵² Niessen, J. : Rozmanitost a soudružnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin. Rada Evropy, 2000, 20-22, 37, 73-74

⁵³ Szaló, C., Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich. CDK, Praha 2007, str. 7-8, 110-111

⁵⁴ Baršová, A., Barša, P. : Přistěhovalectví a liberální stát: Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Masarykova univerzita - Mezinárodní politický ústav, Brno 2005, str. 8

⁵⁵ Niessen, J. : Rozmanitost a soudružnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin. Rada Evropy, 2000, str.13

pro integraci cizinců. Rozsah a struktura imigračních toků (jejich kvantitativní a kvalitativní parametry) na daném území totiž klíčovým způsobem podmiňují formy, modely uplatňovaných integračních opatření. Integrační politika je součástí mnohem širšího souboru migračních politik – tj. politik, „směřujících k přímé či nepřímé regulaci a řízení pohybu lidí přes mezinárodní hranice – v případě Evropské unie přes její vnější hranice – a jejich pobytu na území států, jejichž nejsou občany“. Vedle politik, spojených s krátkodobou migrací, azylové politiky a potíráním nelegální migrace řadíme do migrační politiky také problematiku přistěhovaleckých politik. Přistěhovalecké politiky dále dělíme na imigrační politiky (regulaci vstupu přistěhovalců na území - resp. „kteří cizinci a za jakých podmínek se mohou v zemi dlouhodobě či trvale usadit“) a integrační politiky (regulaci začleňování přistěhovalců do společnosti).⁵⁶

2. 1 Obecné teorie a praktické cesty integrační politiky

V této kapitole nás bude zajímat pouze poslední kategorie – tj. integrační politiky. Státy se skrze nastavení svých imigračních politik logicky snaží upřednostňovat zejména zájemce „s dobrým integračním potenciálem“ – tj. imigranty ekonomicky, vzdělanostně či demograficky perspektivní, roli při výběru hrají také jejich další (zejména rodinné) vazby k hostitelské zemi.⁵⁷ Zásady migrační politiky ČR (2003) deklarují podporu takové imigrace, která je „pro stát a společnost v dlouhodobé perspektivě přínosná“. Obecným cílem integračních politik je zajištění podmínek sociální a politické soudružnosti společnosti – což v praxi znamená umožnit a usnadnit imigrantům rychlou a bezproblémovou adaptaci v nové zemi a umožnit jejich bezproblémové sociální fungování v běžném životě s pomocí získaných potřebných sociálních kompetencí. Integrační politiky se tak zaměřují na specifické potřeby imigrantů, vyplývající z jejich kulturních a zkušenostních odlišností – zejména na osvojení místního jazyka, hodnot, reálií a základních institucí.⁵⁸

Přistěhovalecké politiky států vycházejí z několika odlišných strategií. Strategie popření (aneb přistěhovalectví jako falešný problém) znamená, že stát reaguje pouze ad hoc na dílčí problémy spojené s přistěhovalectvím (formulaci obecné koncepce odmítá). Strategie zadržování (aneb přistěhovalectví jako hrozba) a strategie přijetí (přistěhovalectví jako šance) již pracují s komplexními přistěhovaleckými koncepcemi: prvně jmenovaná připouští pouze dočasnou pracovní migraci, trvalé residenty toleruje (ovšem bez záruky naturalizace) jen v případě, že dokáží překonat značné byrokratické překážky. Opačná strategie chápe imigraci jako trvalý fakt a snaží se ji regulovat nastavením podmínek tak, aby byla pro společnost co nejprospěšnější. Polohu přistěhovaleckých politik na ose mezi liberálními (otevřenými, inklusivními) a nacionalistickými (restriktivními, exklusivními) přístupy určuje vedle politického procesu také historické pozadí vývoje národních identit, jež lze kombinací způsobu vzniku daného národa (národ starousedlíků vs. národ přistěhovalců-osadníků) a kritéria příslušnosti k němu (občanský vs. etnický národ) rozdělit na 4 ideální typy.

⁵⁶ Drbohlav, D. : Prognóza vývoje migrační situace v ČR ve vztahu k problematice integrace cizinců in Národní diskuse u kulatého stolu na téma vztahů mezi komunitami (National Round Tables on Community Relations), Praha 19. února 1998, sborník dokumentů, Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců, MV ČR, Praha 1998, str. 29

⁵⁷ Haišman, T. : Možnosti integrace cizích státních příslušníků v ČR in Národní diskuse u kulatého stolu na téma vztahů mezi komunitami (National Round Tables on Community Relations), Praha 19. února 1998, sborník dokumentů, Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců, MV ČR, Praha 1998, str. 67

Migrační politiky liberálně-demokratických národních států vycházejí ze dvou odlišných a potenciálně protikladných principů: principu svobody a rovnosti všech lidí – z čehož plyne povinnost státu respektovat základní lidská práva (universalistický a inklusivní pól) a principu suverenity a zájmu daného národa – s čímž je spojen závazek státu starat se o jeho dobro (partikularistický a exklusivní pól). Na základě pozice na této ose můžeme rozlišit národy přistěhovalecké, občanské a etnické.⁵⁹

V západní Evropě 60. až 80. let se objevovaly národní modely integrace ve 3 ideálních podobách – asimilacionismus (typický pro Francii), pluralismus (typický pro Velkou Británii) a etnický exklusivismus (typický pro Německo). Asimilačním model je smířen s imigrací jako trvalým jevem a „přistěhovanci jsou přijímáni jako stálí a rovnoprávní členové společnosti za podmínky, že se asimilují do dominantních kulturních vzorců a učiní z příslušnosti k občanskému národu jedinou politicky a veřejně relevantní formu své kolektivní příslušnosti“. Základní jednotkou integrace je vždy jednotlivec. Také pluralistický (multikulturní) model chápe integraci jako trvalý fenomén. „Společnost přistupuje k přistěhovalcům jako ke kulturně odlišným komunitám, které mají harmonicky soužit v rámci širšího politického celku.“ Základní jednotkou integrace je etnicko-kulturní skupina (komunita). V modelu etnicko-exklusivistickém (model „hostujících dělníků“ či „diferenčního vyčlenění“) je trvalá imigrace považována za jev nežádoucí – pobyt cizinců (pracovníků) je chápán jako pouze dočasný a vychází z potřeb pracovního trhu. Proto hostitelská společnost nečiní, (na rozdíl od obou předchozích modelů), žádné kroky pro zlepšování jejich právního postavení. Kulturní odlišnosti imigrantů jsou spíše udržovány jako záruka jejich návratu do země původu. Z historického hlediska byl asimilacionismus typickým přístupem pro období od 80. let 19. st. do 40. let 20. st., multikulturalismus pro období od 2. ½ 60. let do ½ 90. let. Od konce 90. let 20. st. se však ukazuje, že ani jeden z těchto přístupů již není trvale udržitelný. (Nejen) v Evropě lze pozorovat obrat od multikulturní integrace k občanské integraci jednotlivců - což „odráží částečnou redefinici problému integrace: byla-li předtím chápána především jako otázka soužití moderních společností s tradičními komunitami, nyní je stále více chápána jako otázka vztahu liberálně-demokratických režimů k netolerantním ideologickým či náboženským hnutím“, která již nelze dávat do přímé souvislosti s konkrétními etniky a jejich kulturou, ale spíše se „situacemi sociálního vyloučení a kulturního a politického odcizení.“ Je třeba zdůrazňovat, že problémem není sama přítomnost islámu, ale pouze jeho militantní protizápadní formy, k němuž se část špatně integrovaných muslimů přiklání. „Zatímco členem tradiční komunity se člověk stává narozením, členem fundamentalistické neokomunity se člověk stává (*individuální svobodnou*) volbou.“ V této situaci jsou nástroje multikulturní integrace zcela irelevantní a jedinou adekvátní odpovědí je pokus o přímý vliv na jednotlivce v duchu občanské integrace. Respekt ke skupinové diverzitě a etnicko-kulturním a náboženským volbám a identitám jednotlivců (nepřímo vyjádřený státem pomocí antidiskriminačních politik a důsledným dodržováním práv jednotlivců) je doplňován cílenou podporou jejich asimilace do místní jazykové a politické kultury (institucionalizované v liberálním národním státě a jeho ústavě) jako předpokladu pro jejich skutečně rovnoprávné postavení s příslušníky majority. Zásadní roli zde hraje imigrantova vůle a schopnosti k přizpůsobení se základním institucím nové společnosti. Veškerý respekt a tolerance ke skupinovým či individuálním diferencím končí pouze tam, kde se hodnoty, normy či postoje imigrantů rozcházejí s pravidly liberálně-demokratického ústavního systému. Žadoucím cílem dnešní doby je jistá míra „připodobnění“

---

⁵⁸ Baršová, A., Barša, P. : Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Masarykova univerzita - Mezinárodní politický ústav, Brno 2005, str. 10-11

⁵⁹ Baršová, A., Barša, P. : Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Masarykova univerzita - Mezinárodní politický ústav, Brno 2005, str. 12, 16-17, 30-31

mainstreamu (dobrovolné proměny jednotlivých příslušníků menšin) v různých rovinách, dimenzích a sférách sociálního života, jako předpoklad úspěšné sociální interakce v kontextu každodenního života (zároveň s možností udržování mnoha specifických - ať již individuálních či skupinových - „neškodných“ diferencí). „Skupinová diference by měla být potírána pouze tam, kde je nutně spjata se sociálním vyloučením a nerovností“ a segregací a fragmentací společnosti do uzavřených skupin. V ostatních případech musí být tolerována - s výjimkou situace, kdy v jejím rámci dochází k porušování základních lidských práv jednotlivců. Je však třeba mít na vědomí, že žádoucí socio-ekonomická asimilace/integrace mnohdy také vyžaduje určitý stupeň asimilace kulturní – neboť bez ní není prakticky realizovatelná.⁶⁰

V soudobém pojetí integrační politiky hraje čím dál tím větší roli oživená idea integrační smlouvy mezi přistěhovalcem a hostitelskou zemí (vycházející z osvícenecké teorie o společenské smlouvě, jež chápe vznik společnosti jako dohodu svobodných jednotlivců, jež se v zájmu bezpečného životního prostoru vzdají části svých práv). Podle této teorie by měli imigranti svou vůli k dodržování této dohody (tj. občanskou loajalitu) explicitně vyjádřit – zejména závazkem zvládnutí místního jazyka a dodržováním nezbytných místních (zejména politických) pravidel. Koncem 90. let 20. st. se v mnoha evropských zemích tato idea zhmotnila do podoby povinné účasti imigrantů v integračních programech (zahrnujících jazykové a orientační kurzy). Integrační dohoda (smlouva) se považuje za uzavřenou, pokud imigrant přijme integrační nabídku dané země (svým vstupem do programu, kurzu) a může nabývat i zcela konkrétní individualizované písemné dohody. „Idea smlouvy (*vzhledem ke své reciprocitě*) představuje jeden z mála srozumitelných a prakticky použitelných konceptuálních nástrojů k nalézání vyrovnaného a spravedlivého vztahu mezi přistěhovalcem a hostitelskou společností...Přistěhovalce se z nevídaného a trpěného hosta stává partnerem, jehož nároky musí společnost respektovat v té míře, v jaké on respektuje její základní pravidla.“⁶¹ Přes veškerou otevřenost ale každá přijímací společnost musí být schopna definovat a zachovat si svou vlastní národní kulturní identitu – tj. imigranti musí vědět, do čeho se vlastně mají integrovat, neboť „bez přihlášení se ke společnému jazyku a tradicím společnost ztrácí základ pro integraci jiných“.⁶²

U všech integračních opatření je nutno zvažovat míru jejich účinnosti (pozitivního dopadu ve vztahu k cílům), efektivitu (poměru účinku k vynaloženým nákladům) a udržitelnosti (finanční, organizační, trvání dopadu).⁶³

Strategie výběru a distribuce informací pro imigranty musí být aktivní, vycházet ze znalostí komunit a být upravena tak, aby zasáhla konkrétní cizinecké komunity (zejména volbou jazyka a vhodného média). Veřejné i soukromé služby musí být přizpůsobeny a zpřístupněny specifickým potřebám cizincům, kteří zde doposud často narážejí na mnohé (mnohdy nepřekonatelné) bariéry, plynoucí zejména z nedostatku lidského faktoru v oblasti jazykových a interkulturních kompetencí nebo nedostatečné či neodpovídající kvalifikaci. Multikulturní

---

⁶⁰ Baršová, A., Barša, P. : Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Masarykova univerzita - Mezinárodní politický ústav, Brno 2005, str. 12-15, 35-36, 47-49, 174-176

⁶¹ Baršová, A., Barša, P. : Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Masarykova univerzita - Mezinárodní politický ústav, Brno 2005, str. 109, 161-164

⁶² Lechner, Frank, J. (2002) in Baršová, A. : Integrace přistěhovalců v Evropě: od občanské integrace k multikulturalismu a zpět? in Konference Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit, Praha 24. ledna 2005, str. 4

⁶³ Niessen, J., Schibel, Y. : Příručka o integraci – pro tvůrce politik a odborníky z praxe. MPSV, Praha 2005, str. 12

povědomí je důležité nejen u pracovníků, dostávajících se do každodenního přímého kontaktu s klienty, ale také na vedoucích pozicích a u organizací, jejichž náplní není přímé poskytování služeb. Jako jedno z možných účinných řešení se nabízí stanovení specializovaného pracovníka do veřejných i privátních sociálních struktur, zodpovědného za interkulturní faktory. Lze předpokládat, že mainstreamoví poskytovatelé i přes všechna cílená personální opatření nepokryjí veškeré jazykové a kulturní potřeby, se kterými se ve své praxi setkají. V zájmu přístupnosti všech služeb pro migranty je proto nezbytný snadný a okamžitý přístup pracovníků na všech úrovních ke kvalifikovaným tlumočnickům a odborným poradcům na poli odlišných kultur a náboženství a těsné vazby na specializované (imigrantské i mainstreamové) organizace.

2. 2 Obraz současné státní integrační politiky ČR

Integrační politika ČR je v této oblasti do jisté míry propojena s politikami EU - „sjednocování politik je intenzivnější ve sférách s výrazným bezpečnostním aspektem“ (víza, kontrola hranic, azyl apod.). Rozhodování o přijetí cizinců, integrační politiky a určování podmínek naturalizace tak nadále zůstává v kompetencích jednotlivých států. Migrační a azylová politiky ES/EU se postupně vyvíjí ve fázích, spojených s revizí a reformami základních smluv, jejichž výsledkem je rozsáhlý a vnitřně nesourodý soubor dokumentů, který musela ČR jako jedna z později přistupujících zemí převzít a implementovat v plné šíři - což na delší dobu zastínilo potřebu stanovení vlastních strategických cílů v této oblasti. Pevný, dostatečně koherentní a konkrétní právní rámec EU pro oblast integrace neexistuje, jelikož v této oblasti „v současném stádiu vývoje nesvěřují základní smlouvy orgánům ES/EU mandát k přijímání legislativních či jiných opatření“. Politická vůle k zohledňování socio-kulturních aspektů migrace a k přijetí otázky potřeby „ucelené a multidimenzionální politiky integrace“ dlouhodobě legálně usazených imigrantů ze třetích zemí jako celoevropského tématu a vzájemná spolupráce, koordinace a harmonizace v této oblasti je v posledních letech stále zřetelnější. Cílem je vytvoření ucelené evropské integrační politiky, která musí být nazírána v širším politickém kontextu (hospodářském, sociálním a imigračním). Výstupy EU volají po „spravedlivém zacházení s příslušníky třetích zemí a důraznější integrační politice s cílem maximálního přiblížení jejich právního postavení s právním statutem občanů EU“ (zejména co se týče práva na práci a vzdělání, nediskriminace a výhledově i práva na naturalizaci). Závěry EU v této oblasti naznačují, že „by integrační politika měla zahrnovat faktory, jako jsou zaměstnání, hospodářská účast, vzdělání a jazykový výcvik, zdravotní a sociální služby, otázky bydlení a urbanismu, a rovněž kulturu a účast na společenském životě“. Faktem je, že integrační politiky jednotlivých zemí a úspěšnost jejich implementace má vliv i na ostatní členské státy a celou EU. Na evropské úrovni působí také specializovaný orgán - Komise o migraci, integraci a zaměstnanosti. Praktickými kroky jsou např. vytvoření sítě národních kontaktních bodů pro integraci (od roku 2003), sloužící vzájemné výměně informací a společné diskusi, vydávání příruček „dobré praxe“ v oblasti integrace, vypracovávání pravidelných výročních zpráv o migraci a integraci v EU (od roku 2004) či grantové fondy pro nevládní organizace (zejména Evropský fond pro integraci občanů třetích zemí). Bylo přijato 11 Společných zásad pro integraci přistěhovalců v Unii (2004) jako základní východisko pro specifické národní integrační politiky. Poukazují na nutnost promyšleného řízení migračních toků jako jednoho z předpokladů úspěšného přijetí a integrace takových imigrantů, jež budou pro společností přínosem a nikoli další

zátěží a zdrojem problémů. Zdůrazňováno je aktivní zapojení přistěhovalců na pozadí oboustranných jasně vymezených pravidel a očekávání, v duchu (výše zmíněného) konceptu občanské integrace. „Integrace je pojata jak trvalé a celospolečenské úsilí: integrační opatření by měla být včleněna do hlavních proudů politik (tzv. *mainstreaming*) a je nutné posílit styky na místní úrovni, kde se *de facto* integrace odehrává.“⁶⁴ Tvůrci politik, poskytovatelé služeb i neziskové organizace... musí kriticky pohlédnout na své vlastní aktivity. Do jaké míry jsou si programy vědomy, reagují a plánují s ohledem na specifické potřeby a postavení imigrantů?⁶⁵

Jednotlivé národní integrační politiky jsou také ovlivněny několika směrnicemi, z nichž jsou nejdůležitější Směrnice Rady z 22. září 2003 o právu na sjednocení rodin a Směrnice Rady z 25. listopadu 2003 o právním postavení občanů třetích zemí, kteří jsou dlouhodobými rezidenty. V současné době představují v ČR usazení cizinci necelá 3% z celkového počtu obyvatel – což je výrazně méně, než ve většině západních zemí. Úkolem státní správy v oblasti integrace cizinců je především nastavení koncepčního rámce integrace cizinců, směřujícího k podpoře integrace cizinců do naší společnosti.⁶⁶ „Česká společnost v 90. letech „dohnala“ obrat, kterým prošly západoevropské společnosti o několik desetiletí dříve a přistěhovalectví se stalo novou realitou, která začala být postupně reflektována v politické agendě.“ Komplexnější koncepty integrační politiky přicházejí na scénu od přelomu 20. a 21. století. Česká integrační politika prochází podobným vývojem jako mnoho jiných evropských zemí – od multikulturalismu směrem k občanské integraci. „Vývoj integračních přístupů lze rozdělit do 3 fází. První ráze (1990-1998) je charakterizována dílčími opatřeními, zaměřenými pouze na specifické skupiny vyžadující zvláštní pomoc – především uprchlíky a krajany. Ve druhé fázi (1999-2003) spadala tato problematika do působnosti MV, které zde sehrálo roli osvíceného hybatele. Třetí fáze byla zahájena převedením této agendy pod MPSV od 1. ledna 2004.“ Otázkou stále zůstává, jak úspěšnou integraci definovat a tím vyjádřit jasná očekávání od cizinců a vytvořit motivační prvek, ke kterému se imigranti, usilující o trvalé usídlení, mohou vztahovat. Výše zmíněný současný trend přiblížení právního postavení dlouhodobě/trvale usídlených cizinců právnímu statusu občanů hostitelské země je v ČR komplikován tím, že dosud nikdo nebyl schopen konkrétně formulovat podobu tohoto přiblížení. Na imigranty nejsou (kromě povinné zkoušky z ČJ na úrovni A1 dle Společného evropského referenčního rámce pro studium, výuku a hodnocení jazyků – CERR Rady Evropy jako jaké jedné z podmínek pro získání trvalého pobytu) kladeny žádné integrační povinnosti ani jim nejsou přiznávány žádné nároky. Osobní úsilí o začlenění se do společnosti není státem nijak oceňováno. ČR se explicitně hlásí k novému evropskému trendu: posílení individuální a individualizované integrace, která není chápána jako výsledek přirozených a samovolných integračních procesů, jak ji prezentovaly Zásady koncepce integrace cizinců z roku 1999, ale jako záměrný, uvědomělý proces, který lze také chápat jako uzavření a naplňování „smlouvy“ mezi přistěhovalcem a hostitelskou společností v duchu občanské integrace. Úsilí o koncepční uchopení problému však jen zřídka doplňuje jeho nezbytná operacionalizace na úrovni konkrétních opatření. „Integračním strategiím chybí opora v širších, jasně definovaných přistěhovalčích strategiích a jsou zatím jen velmi málo provázány s jinými politikami státu, například s politikou státního občanství.“⁶⁷

⁶⁴ Baršová, A., Barša, P. : Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Masarykova univerzita - Mezinárodní politický ústav, Brno 2005, str. 147-150

⁶⁵ Niessen, J., Schibel, Y. : Handbook on Integration: for policy makers and practitioners. 2. edition, European Commission, 2007, str. 15

⁶⁶ Strategie spolupráce MPSV s NNO v oblasti integrace cizinců, str. 1 in www.cizinci.cz

⁶⁷ Baršová, A., Barša, P. : Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Masarykova univerzita - Mezinárodní politický ústav, Brno 2005, str. 220-221, 231, 236-238; Baršová, A. : Integrace přistěhovalců v Evropě: od občanské integrace k multikulturalismu a zpět? in Konference Soudobé

Jasný a konkrétní postoj k integrační politice prozatím chybí nejen na úrovni státu, ale také v jednotlivých politických stranách a na úrovni veřejného mínění. (Také „mnohé nevládní organizace, které pracují s migranty, se zatím drží kréda pomoci znevýhodněným a obhajoby lidských práv a do diskusí o úskalích kulturní diversity a integrace se nehrnou.“) Výsledná podoba budoucí české (imigrační a) integrační politiky bude pravděpodobně vycházet z „pragmatické“ dohody mezi třemi již výše zmíněnými alternativními teoretickými přístupy (popření, zdržování, přijetí). „Má-li být přistěhovalectví využito k hospodářskému a kulturnímu obohacení, musí se vzít v úvahu vnější tlaky mezinárodní ekonomiky a migrace na straně jedné a vnitřní potřeby a integrační schopnosti české společnosti na straně druhé a hledat způsob, jako tyto dvě strany přivést do souladu.“ Je však třeba přesně definovat žádoucí podoby integrace, neboť tato strategie počítá i s trvalým usazením imigrantů ze značně kulturně odlišných prostředí, nezbytností je také přizpůsobení přistěhovalcké politiky specifickým českým poměrům. Barša a Baršová uvádějí několik prvků, jež by měla vhodná integrační politika podle jejich názoru obsahovat, rozdělených do 3 dimenzí. Ideová východiska a sebepojetí české společnosti by mělo být založeno na principech „od etnického kmene ke státnímu národu“, „od cizinců k občanům“ a „společenské smlouvy a vnitřní plurality české společnosti“. Rozhodovací procesy a institucionální rámec by měl chápat „přistěhovalectví jako věc veřejnou“, prosazovat „nadstranickou spolupráci poslanců s odborníky“ a vytvořit „střežový orgán pro migraci a přistěhovalckou politiku“ a výzkumný institut pro migraci. Mezi konkrétní cíle a opatření v oblasti migrace zařazují potřebu oddělené formulace imigračních „vstupu“ a integračních politik „po vstupu“ a odlišení 3 typů imigrace a z nich vyplývajících odlišných přístupů: otevření dveří vysoce kvalifikovaným pracovníkům, diferencovaný přístup k obecné pracovní migraci a selektivní rozšíření rodinné imigrace. Mj. volají také po větší průhlednosti a jednoduchosti povolovacího řízení.⁶⁸

Z hlediska sociální práce jsou nejzásadnější konkrétní cíle a opatření v oblasti integrace. V souladu s všeobecným trendem autoři prosazují zřízení regionálně dostupných integračních středisek, nabízejících jazykové a integrační kurzy, udělení trvalého pobytu podmíněné integračním testem a zřízení praktické nabídky integrační smlouvy. „Síť integračních středisek by měla sloužit i jako možný záchytný bod pro přistěhovalce, pokud se dostanou v Česku do potíží, jež z důvodů jazykových či sociálních bariér nedovedou vyřešit.“ V současné době takové záchytné body existují ve formě neziskových organizací, jež jsou však zastoupeny téměř výhradně pouze ve velkých městech. Klíčovou otázkou zůstává, zda a v jaké formě propojit integrační programy s institutem trvalého pobytu, příp. naturalizace. Je na místě, aby taková rozhodnutí byla činěna s přihlédnutím k míře imigrantovi integrace do české společnosti. Podmíněné získání trvalého pobytu by přineslo prospěch jak české společnosti, tak imigrantům samým, neboť „nedostatečná integrace, především jazyková, zpravidla odsouvá přistěhovalce do marginálních a prekérních pozic poté, co již překonali právní bariéry přístupu na pracovní trh. Etnická či kulturní odlišnost se pak překrývá se sociálním vyloučením. To vytváří živnou půdu pro vznik pocitů odcizení a následný skluz ke kriminálnímu či politicky extremistickému jednání u přistěhovalců a pro růst xenofobie a rasismu u přijímací společnosti.“⁶⁹

---

spory o multikulturalismus a politiku identit, Praha 24. ledna 2005, str. 11; Baršová, A. : Integrace: Svobodná volba nebo povinnost? In Integrace cizinců v Evropě, Slovo 21, Praha 2004, str. 40-42

⁶⁸ Baršová, A., Barša, P. : Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Masarykova univerzita - Mezinárodní politický ústav, Brno 2005, str. 239-240, 244-254

⁶⁹ Baršová, A., Barša, P. : Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Masarykova univerzita - Mezinárodní politický ústav, Brno 2005, str. 254-255

„Politika vlády v oblasti integrace legálně a dlouhodobě usazených cizinců vychází z mezinárodních závazků ČR, mezinárodně uznávaných principů, standardů, zkušeností, doporučení, *nařízení a směrnice* odborných orgánů Rady Evropy a Evropské unie.“ Integrační politika ČR se odvolává na *Zásady koncepce integrace cizinců na území ČR* (z roku 1999), *Zásady politiky vlády v oblasti integrace cizinců* (z roku 2003) a průběžně aktualizované *Koncepce integrace cizinců* (od roku 2000). Pravidelně je pak vypracována a předkládána vládě zpráva o realizaci Koncepce za uplynulý rok s návrhem dalšího postupu pro rok následující. Tyto dokumenty stanovují, formulují a vyhodnocují plnění mnoha rozličných obecných i specifických integračních cílů ve formě koncepčních, legislativních, organizačních a praktických opatření. Zásady koncepce integrace cizinců jsou formulovány pomocí 15 stěžejních zásad pro vytváření integrační politiky - princip rovného přístupu a příležitosti, koncepce multikulturní společnosti, rozvoj dobrých vztahů mezi komunitami, princip ochrany a postupného nabývání práv ve vztahu k délce, účelu a cíli pobytu jako základní nástroj integrace, chápání integrace jako přirozeného a komplexního jevu, vytvoření podmínek pro spravedlivou participaci při zachování vlastní kulturní a náboženské identity s důrazem na aktivní přístup a osobní odpovědnost, odstranění diskriminace, rozvoj imigrantských komunit, aktivní podpora integrace za strany hostitelské společnosti, vzájemná spolupráce všech aktérů integrace, podpora regionálních, lokálních a nestátních činitelů integrace.⁷⁰

V ČR prozatím neexistuje centrální zastřešující orgán, jehož výhradním úkolem by byla problematika integrace imigrantů v obecné rovině a širších souvislostech. Agenda spojená s koordinací a realizací Koncepce integrace cizinců v ČR spadala do roku 2004 pod správu MV, od roku 2004 pod MPSV a od srpna roku 2008 byla - z důvodu zpětného propojení imigrační a integrační politiky - vrácena do rukou MV. Zpráva o realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2008 a návrh dalšího postupu (dále jen Koncepce) informuje o průběhu a výsledcích realizace Koncepce z roku 2007 a stanovuje realizační postup Koncepce pro rok 2009. Jedním z nejdůležitějších změn, schválených v průběhu roku 2008, je zavedení povinných zkoušek z ČJ (od 1. 1. 2009 na úrovni A1 podle Evropského referenčního rámce jazyků -CEFR) coby součást podmínek pro udělení trvalého pobytu. Jako hlavní koordinační nástroj a poradní orgán ministra příslušného resortu sloužila/slouží Komise ministra práce a sociálních věcí (do srpna 2008) /vnitřní (od srpna 2008) pro integraci cizinců (dále jen Komise), složená ze zástupců příslušných ministerstev (MV, MPSV, MF, MMR, MZd, MK, MŠMT, MPO), ČSÚ, sociálních partnerů, Asociace krajů, Svazu měst a obcí, NNO (včetně organizací cizinců) a akademické obce. Komise se schází min. 1x ročně a zřizuje a koordinuje aktivity Odborných konzultačních skupin – trvalých či zřízených ad hoc. Za nejzásadnější inovace, prosazené v uplynulém roce, lze považovat zařazení nově příchozích a imigrantů 2. a 3. generace mezi cílové skupiny integrace (dosud zaměřené na cizinci s min. ročním pobytem), novelu zákona o zaměstnanosti § 382/2008 Sb. (zavedení ochranné lhůty, snížení administrativní náročnosti povolování zaměstnávání cizinců, opakovaná možnost prodloužení platnosti povolení k zaměstnání až na dobu 2 let), zavedení tzv. povolení k dlouhodobému pobytu za účelem zaměstnání na území ČR ve zvláštních případech (získání „zelené karty“ při splnění stanovených požadavků) a zejména pak rozhodnutí o postupném zřízení a provozu center na podporu integrace cizinců v jednotlivých krajích ČR. Vzhledem k prozatím nejvyššímu

---

⁷⁰ Zásady koncepce integrace cizinců na území ČR, příloha č. 1 k usnesení vlády ze dne 7. července 1999 č. 689, in www.cizinci.cz

meziročního nárůstu počtu cizinců v ČR⁷¹ a ke zhoršení postavení cizinců (zejména zahraničních pracovníků) v důsledku dopadů hospodářské krize bylo třeba učinit některá efektivní koncepční a praktická opatření.⁷²

„Cílem všech aktivit integrační politiky je předcházet vytváření uzavřených komunit imigrantů, společenské izolaci a sociálnímu vyloučení cizinců.“ Politika integrace spočívá na principech vzájemné spolupráce a zvyšování informovanosti všech činitelů integrace, zaměření na integrační výsledky z hlediska efektivity, podpoře rozvoje občanské společnosti a implementaci nových integračních nástrojů (přímá spolupráce s obcemi, podpora nově vzniklých integračních center aj.). Je kladen důraz na prevenci a včasnou, srozumitelnou, adresnou nabídku široce dostupných integračních opatření, odpovídajících skutečným potřebám imigrantů. Již zmiňovaný systém Center na podporu integrace (Integrační centra) a ad hoc emergentní projekty by měly pomoci s potřebnou implementací integrační politiky na regionální a lokální úrovni (jako jedné z priorit). Stejně jako v minulým letech, jsou integrační opatření pro rok 2009 rozdělena do 4 klíčových oblastí: 1) Vzájemné vztahy cizinců a majoritní společností, 2) znalost češtiny, 3) socio-kulturní orientace cizince ve společnosti, 4) ekonomická soběstačnost cizinců. Zdůrazňována je také potřeba flexibility - „je třeba prolnout a dle potřeby vyvažovat aktuální a trvalé principy integrace cizinců“. Koncepce také deklaruje (výše popsanou) velmi zásadní systémovou změnu v chápání cílových skupin integrace. (Zahrnutí nově přichozích mezi cílové skupiny integrace je logickým a prospěšným krokem, neboť „nově přichozí musí vědět nejpozději v době příjezdu, která opatření jsou nabízena“. Naopak integrační opatření pro dlouhodobě nebo trvale usazené imigranty není chápáno jako dodatečná integrace, ale jako zvyšování šancí na plnou účast.⁷³) Integrační opatření odlišné cílové skupiny se budou lišit v svém typu, intenzitě a načasování. Pro financování veškerých potřebných aktivit, spojených s integrací, bude v roce 2009 primárně využíváno státního rozpočtu (vyhrazeno 23 512 500 tis. Kč) a finančních nástrojů EU (Evropský sociální fond, Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost, Operační program lidské zdroje a zaměstnanost, Operační program Praha Adaptabilita a Evropský fond pro integraci státních příslušníků třetích zemí na období 2007-2013 (tzv. Integrační fond).⁷⁴

„MPSV ČR usiluje o uplatňování tzv. integračního mainstreamingu – při vytváření veškerých rezortních politik, právních předpisů a při přijímání opatření v oblasti působnosti MPSV je brán ohled na dopad připravované politiky, právního předpisu nebo opatření na dosažený stav integrace cizinců.“⁷⁵ Získání občanství hostitelské země (v ideálním případě rychlé a nekomplikované) bývá často mylně považováno za vyvrcholení a ukončení procesu integrace. „Integrace má začátek, ale nemá žádný jasně prokazatelný konec...Proto naturalizace nestojí na konci tohoto procesu ani není jeho úspěšným zakončením. Získání občanství je prostředkem k lepší účasti na demokracii a tím nástrojem k lepší integraci.“⁷⁶ Úkolem cíleného a sjednocujícího působení jednotlivých ministerstev je pak zpracování a implementace resortních Plánů integračních politik, jež zahrnují koncepční, právní, organizační, metodické a praktické aspekty integrace v oblasti své působnosti.

⁷¹ Dle ČSÚ bylo v ČR k 31.10. 2009 evidováno 431 215 cizinců s trvalým nebo dlouhodobým pobytem

⁷² Zpráva o realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2008, Usnesení vlády ČR ze dne 16. února 2009 č. 183 ke Zprávě o realizaci koncepce integrace cizinců v roce 2008 in www.cizinci.cz, str. 1-11

⁷³ Rossocha, V. : Tagung „Kommen,-Bleiben-Teilhaben. Anforderungen an die Integrationspolitik des DGB Bildungswerkes Integration und Gewerkschaften, prosinec 2002, str. 4 in www.migration-online.de

⁷⁴ Postup při realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2009, Usnesení vlády ČR ze dne 16. února 2009 č. 183 ke Zprávě o realizaci koncepce integrace cizinců v roce 2008 in www.cizinci.cz, str. 12-19

⁷⁵ Dluhošová, H. : Integrace cizinců v ČR in Šišková, T. : Výchova k toleranci a proti rasismu, Portál, Praha 2006, str. 80

⁷⁶ Rossocha, V. : Tagung „Kommen,-Bleiben-Teilhaben. Anforderungen an die Integrationspolitik des DGB Bildungswerkes Integration und Gewerkschaften, Berlin prosinec 2002, str. 4 in www.migration-online.de

„Tam, kde imigrant, jeho rodina nebo imigrantská skupina není schopna unést „zátěž“ integrace, přebírá stát na sebe plnou zodpovědnost za její přípravu i realizaci... Tam, kde existuje nebo lze předpokládat přítomnost potřebné míry „soběstačnosti“, garantuje stát jen nezbytnou podporu při zajištění výchozích podmínek pro zahájení procesu integrace za současné podpory svépomocných možností jednotlivých imigrantů“ (prostřednictvím sociálně-právního poradenství, kvalifikační a rekvalifikační přípravy na vstup na trh práce atp.) Zde se často otevírá prostor pro působení neziskových organizací, ve spolupráci spolu s obcemi, okresními a krajskými představiteli a institucemi.⁷⁷

2. 3 Role nestátních neziskových organizací, regionů a imigrantů v oblasti integrační politiky

„Řada krajů a měst se do řešení problematiky integrace zapojuje z vlastní iniciativy a vytváří podmínky pro rozvoj regionálních a místních strategií integrace cizinců. Prakticky ve všech krajích je jmenován koordinátor integrace cizinců.“ Další aktivity krajů a měst směřují k finanční podpoře projektů zaměřených na integraci cizinců, poskytování potřebných informací apod.⁷⁸

Integraci imigrantů se zabývá mnoho dalších orgánů a institucí na národní i mezinárodní úrovni. Ideální je nejen aplikace jednotlivých pro-cizineckých opatření, ale celková změna organizační struktury. Zaváděná integrační opatření často bývají koncipována pro imigranty, ale nikoliv s nimi. Je však třeba změnit úhel pohledu - imigranti by neměli být nahlíženi jako pouhé objekty (klienti) integračního systému (politiky) – ale namísto být chápáni jako její aktivní subjekty.⁷⁹ „Většinou to jsou postižení, ti, kteří jsou zasaženi určitou praxí, a ti musejí přijít také na řešení daného problému. I když původní redundantní praktiky samozřejmě nevymysleli... A proto je nesmírně důležité zahájit dialog s komunitami.“⁸⁰ Na potřebu a způsob úpravy opatření, jež cizincům život v hostitelské zemi spíše stěžují než ulehčují (a mnohdy k tomuto efektu ani nedochází záměrně), často nejnáze přijdou právě imigranti sami. Vhodnou cestou je jmenování osob s přistěhovaleckým původem (a proto širšími jazykovými a kulturními kompetencemi) do komisí, výborů a dalších rozhodovacích a poradních orgánů, majících vliv na klíčová rozhodnutí – a to na všech rozhodovacích úrovních.

Role NNO v integračním procesu je nezastupitelná a v některých oblastech jsou jejich činnosti prokazatelně efektivnější než aktivity státu. Jeho role rok od roku sílí a získává si respekt a úctu kompetentních orgánů – stát proto (zejména prostřednictvím orgánu, pověřeného koordinací integrace cizinců, kterým je v současné době MV) spolupracuje s neziskovým sektorem na mnoha úrovních a v rozličných sférách. Stát a neziskový sektor se musí vzájemně doplňovat a podělit o realizaci a zodpovědnost za jednotlivé sféry a úkoly v této oblasti. Zástupci

---

⁷⁷Trombík, P. : Integrace specifických skupin imigrantů v ČR in Národní diskuse u kulatého stolu na téma vztahů mezi komunitami (National Round Tables on Community Relations), Praha 19. února 1998, sborník dokumentů, Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců, MV ČR, Praha 1998, str. 63

⁷⁸Dluhošová, H. : Integrace cizinců v ČR in Šišková, T. : Výchova k toleranci a proti rasismu. Portál, Praha 2008, str. 85

⁷⁹Rossocha, V. : Tagung „Kommen,-Bleiben-Teilhaben. Anforderungen an die Integrationspolitik des DGB Bildungswerkes Integration und Gewerkschaften, Berlin prosinec 2002, str. 20-21 in www.migration-online.de

⁸⁰Niessen, J., Závěrečný projev in Národní diskuse u kulatého stolu na téma vztahů mezi komunitami (National Round Tables on Community Relations), Praha 19. února 1998, sborník dokumentů, Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců, MV ČR, Praha 1998, str. 86

neziskového sektoru jsou zastoupeni v již zmíněné Komisi ministra vnitra pro integraci, pod níž funguje také odborná konzultační skupina pro neziskové organizace. Také značná část financí pro aktivity NNO pochází z výběrových dotačních řízení dotačních programů jednotlivých ministerstev (vycházejících z Koncepce a resortních Plánů integrační politiky).⁸¹ NNO jsou pro státní správu také neopominutelným zdrojem informací o postavení cizinců a jejich specifických a konkrétních integračních problémech a bariérách. Státní správa jako aktivní partner reflektuje připomínky a zkušenosti NNO v své koncepční práci na vytváření migračních a integračních politik, odstraňování nedostatků a mezer v již platném zákonodárství (skrže projekty nebo případovou práci) či definování dotačních programů pro NNO na integraci cizinců. Role NNO také spočívá v otevírání veřejných diskuzí na politicky nepříliš populární témata. NNO jsou nezávislými subjekty, jsou lokálně či regionálně zakotveny a mají přímý kontakt s cílovou skupinou, v optimálním případě pak i s regionální nebo lokální samosprávou. Jejich předností je flexibilita, vysoká motivace k praktickému řešení problémů, pružnost a operativnost, komunikační výhodu a tedy lepší předpoklady pro poradenství a pomoc v tíživých životních situacích, jednodušší provozní režim, schopnost aktivovat obyvatelstvo, prostor pro dobrovolnickou práci a neformální přístup ke klientům. Prostor a role pro nevládních a církevní organizace vzniká zejména v oblasti tzv. sociálního poradenství a sociální asistence. Rozvoji a specializaci těchto organizací však často brání finanční tíseň a nedostatečná síť dobrovolníků. Důležité je i zapojení NNO do mezinárodních struktur, které umožňuje přenášet zkušenosti a informace. NNO však musí být schopny pracovat na vysoké profesionální úrovni a být schopny zajistit si komplexní finanční garanci svých projektů. Předpokladem je stále efektivnější tok informací mezi těmito dvěma sektory. Stát svůj zájem na partnerství s NNO a své politické priority každoročně formuluje v usnesení vlády "Hlavní oblasti dotační politiky státu vůči NNO". Svůj postoj k NNO stát deklaruje ve Strategii spolupráce MPSV s NNO v oblasti integrace cizinců – akcentuje zde zejména spolupráci v rámci Komise, co nejširší a neefektivnější výměnu informací mezi NNO, státní správou, územní samosprávou a zpřístupňování relevantních informací všem činitelům integrace (např. na stránkách [www. cizinci.cz](http://www.cizinci.cz)), potřebu komplexního vytváření vhodných podmínek realizace integračních projektů, maximalizaci efektivity projektů NNO a požadavek, aby podněty a zjištěné systémové překážky v oblasti integrace cizinců NNO byly cíleně adresovány dotčeným orgánům státní správy. Státní orgány se udržují s NNO v kontaktu formou průběžné komunikace a konzultací či pořádáním seminářů pro jejich pracovníky.⁸²

3. Sociální práce s imigranty v procesu integrace

Sociální práce s cizinci se uskutečňuje v mnoha rozličných formách a na všech úrovních: od případové práce, práce s rodinou, skupinová či komunitní práce až po vytváření a uskutečňování koncepcí. Pro všechny formy je

---

⁸¹ Zpráva o realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2008, Usnesení vlády ČR ze dne 16. února 2009 č. 183 ke Zprávě o realizaci koncepcí integrace cizinců v roce 2008 in [www. cizinci.cz](http://www.cizinci.cz), str. 2

⁸² Strategie spolupráce MPSV s NNO v oblasti integrace cizinců, str. 1-5 in [www. cizinci.cz](http://www.cizinci.cz); 1st Migration Forum Report: Standards for the Reception of Asylum Seekers, Caritas Europa, Stubičke Toplice – Croatia, 14-16 September 2000, str. 36-39, 63

vhodné uplatňovat obecné pravidlo sociální práce: „Musí začínat analýzou sociálních jevů a končit hodnocením účinnosti vlastní práce.“⁸³

Ačkoliv se dostupná odborná česká literatura pro oblast sociální práce většinou intenzivněji zabývá zejména marginálnějšími problémy uprchlictví, (navzdory faktu, že přítomnost uprchlíků na našem území je výrazně nižší než počet legálních dlouhodobých imigrantů), jsou mnohé z jejich poznatků aplikovatelné i na další cílové skupiny imigrantů. Pro účely této práce jsem se proto využívala i materiálů zaměřených na oblast uprchlictví a pokusila se o jejich adekvátní modifikaci a účelový způsob práce s nimi.

3. 1 Teoretické přístupy k práci s menšinami

Sociální pracovníci, kteří pracují s imigranty, by měli znát teoretické přístupy k práci s menšinami a vycházet z těch, které jsou pro ně nejvhodnější - vzhledem k cílovým skupinám intervence, vlastní osobnostní, dovednostní a kvalifikační výbavě a konkrétní situaci a které v neposlední řadě také korelují s pracovníkovými „závazky, jež pro něj vyplývají z loajality k různým ideologiím, skupinám nebo organizacím.. Přestože se deklarované cíle intervencí mohou lišit, vycházíme z předpokladu, že jejich zjevným nebo latentním účelem je vždy snaha většiny nebo menšiny zvýšit předvídatelnost jednání členů odlišné subkultury, a snížit tak úroveň pocíťovaného rizika.“ Sociální pracovník, pracující s menšinou, musí vždy řešit následující dilemata: odstup nebo ztotožnění, donucení nebo porozumění. Existují 4 možné kombinace přístupů k sociální práci s menšinami, přičemž každý z nich má více či méně úskalí i pozitivních stránek.

1) Despotická manipulace

Volba tohoto přístupu často pramení z pocitů nejistoty ve vztahu k jednání minority, jež se vůdce - despota snaží omezovat kombinací distance a donucení a v jehož rámci využívá technik manipulace, s cílem podmanění minority vlastním zájmům. Manipulace může probíhat jak latentními způsoby, tak zcela nepokrytě. Efekt této metody bývá okamžitý, avšak v jejích důsledcích se objevuje - v případě neskrývané manipulace - nárůst nedůvěry k despotovi nebo celé skupině a vede jen k dalšímu donucování.

2) Spojenectví

Spojenectví je výsledkem identifikace se zájmy dané menšiny a snahy o její porozumění. Aktér – spojenec pro dosažení cílů - užívá technik sblížení a zprostředkování mezi většinou a menšinou. Snaží se o co největší poznání dané menšiny a přesvědčení většiny, že zde nejsou důvody k obavám, ale naopak potřeba větší informovanosti a porozumění, jejichž nedostatek je původcem napětí. Problém v aplikaci přístupu nastává tehdy, když některé hodnoty a vzory jednání minority (nebo majority) nejsou ani při nejlepší vůli oboustranně akceptovatelné.

3) Vůdcovství

---

⁸³ Matoušek, O. a spol. : Metody a řízení sociální práce. Portál, Praha 2003, str. 15

Podstatou tohoto přístupu je identifikace a donucení, které aplikuje aktér (vůdce) skrze prosazování zájmů menšiny. Někdy se jedinec stane vůdcem bez vlastního přičinění a snahy o dominantní pozici ve vztahu k dané menšině, neboť se může stát objektem připoutání menšiny k jeho vůdcovské osobě, kterou pokládají za svého silného spojence a vyjednavče, jež se v otázkách jejich interakce s majoritou vyzná lépe a zná účinné způsoby pro prosazování jejich zájmů.

4) Expertiza

Zřejmě nejznámější a nejpoužívanější model je založen na aktérově (expertově) distanci od dané menšiny (princip nestrannosti), v kombinaci s porozuměním a jeho dovednostech využívat následující metody: pozorování, reflexe a modifikace situace. Expertova nestrannost může být pojata dvěma způsoby: expert stojí zcela mimo problémovou situaci, k dané skupině nemá žádné zájmové preference ani předsudky a k jejímu řešení užívá pouze dostupných a již dříve formulovaných a výzkumem ověřených znalostí a postupů. Druhou, přiměřenější možností, je expertova účast na problémové situaci a prosazování jemu vlastních hodnot, cílů nebo zájmů, při maximální snaze o vidění celé situace z nadhledu. Nestranností se tedy v tomto kontextu míní snaha o nezájaté zkoumání příčin. Expertní přístup v sobě nese riziko monopolizace vědění, jehož důsledkem může být vyvolání představy o neschopnosti lidí řešit problémy s využitím vlastních zdrojů nebo – pokud expert disponuje s právními zárukami svého monopolu – ztráta práva na řešení problémů pomocí vlastních sil.

Každá konkrétní intervence může zahrnovat kombinace prvků z kteréhokoliv z přístupů – podstatné je být si této struktury vědom, stejně tak jako motivací, které nás k volbě konkrétního (synekretického) přístupu vedly. Základním předpokladem je také osobní kontakt s původci a aktéry dané intervence.

Pincus a Mihan ve své teorii poukazují na střet nejméně 5ti subjektů, jejichž očekávání se mohou do větší či menší míry různit: zaměstnavatelská organizace (systém agenta změny), profesní komunita, zadavatel (systém klienta), cílový subjekt (cílový systém) a spoluúčastníci intervence (akční systém). „Abychom pochopili, proč je „proces změny nakonec plánován tím či oním způsobem“, je třeba znát odpověď na otázku, ...které loajality ovlivňují pracovníkovu odtažitost nebo blízkost ke kultuře a k zájmům menšiny, jejíž situace je cílem intervence...a jak a proč se dotyčný sociální pracovník rozhodl a kterou loajalitu, příp. jaký kompromis mezi uvedenými očekáváním hodlá svým postupem naplnit.“⁸⁴

V práci s menšinami můžeme využívat také mnoha dalších obecných teoretických principů a přístupů (humanistického, existenciálního, systemického, kognitivně-behaviorálního, antiopresivního, přístupu orientovaného na úkoly aj).

3. 2 Specifika sociální práce s imigranty

Sociální práce na poli integrace imigrantů je velice široká, komplexní a různorodá.

Opatření, která se imigrantů dotýkají, můžeme rozdělit na obecná a konkrétní. Konkrétní opatření jsou určena přímo pro migranty s cílem poskytnout jim dovednosti a nástroje, napomáhající jim v integraci do společnosti - obecná oproti tomu představují opatření, která platí pro všechny občany dané země, splňující určitá kritéria (výše

---

⁸⁴ Musil, L., Navrátil, P. : Přístupy k práci s menšinami in Matoušek, O. a kol. : Základy sociální práce. Portál, Praha 2001, str. 267-284, 292

příjmů apod.), s cílem pomoci všem hospodářsky nebo sociálně znevýhodněným, bez ohledu na jejich další charakteristiky.⁸⁵

Jedním z úkolů sociální práce je prevence negativních sociálních jevů, spojených s pobytem imigrantů na našem území, získávání a prezentování informací o cizinecké problematice a jejich předávání dalším zainteresovaným subjektům a vzdělávání odborné i neodborné veřejnosti (workshopy, semináře, přednášky, projekty, výukové programy, publikace).

Strategie výběru a distribuce informací pro imigranty musí být upravena tak, aby zasáhla konkrétní cizinecké komunity – ať již volbou jazyka nebo formou vhodného média. Každý profesionál, pracující s klienty-cizinci, musí počítat s faktem, že jeho role bude – na rozdíl od práce s klienty pocházejícími z místního kulturního prostředí a hovořícími tavním jazykem – do značné míry rozšířena o nové složky.⁸⁶ Role sociálního pracovníka v oblasti přímé práce s klientem vychází ze zaměření dané organizace nebo instituce a z konkrétních potřeb a přání klienta. „Sociální pracovník může být poskytovatelem informací a materiální pomoci, doprovázející osobou, zprostředkovatelem a vyjednavatelem, obhájcem klientových práv, naslouchajícím terapeutem, právním poradcem i kontaktem se společností.“ Základním předpokladem pro kvalitní sociální práci s cizinci je odpovídající všeobecná znalost českého prostředí (s důrazem na příslušné aktuální právní normy), teoretické a praktické zvládnutí - všeobecných i specifických, na cizineckou problematiku a práci s menšinami zaměřených - principů a metod sociální práce, interkulturní kompetence a praktické zvládnutí minimálně jednoho světového jazyka. Zdůrazňována je také potřeba znalostí v oblasti projektového managementu, rozpočtového plánování, fund-raisingu, advokacií, politiky (strategií) a vytváření kapacit a schopností (capacity building).⁸⁷ Pro úspěšnou aplikaci teoretických poznatků a dovedností sociálního pracovníka při práci s klientem je stěžejní také jeho zdravá identita (nezatížená komplexy inferiority či superiority) a odpovídající osobnostní charakteristiky.

Cizinci, obzvláště ti z kulturně vzdálenějších zemí původu, se v každodenní a pro nás zcela přirozené realitě často potýkají s pro ně neznámými a mnohdy také nepochopitelnými normami a pravidly - proto je žádoucí, aby existovala místa, a která se může obrátit pro bezprostřední radu či pomoc. „Základním předpokladem jakýchkoli intervencí sociálního pracovníka je pochopení klientových reálných potřeb. Začínat lze od řešení dílčích problémů a směřovat k vyřešení celé situace, přičemž by měl klient v maximální možné míře aktivně participovat. K překonání (případného) klientova pasivního postoje pomůže hledání pozitivního potenciálu.“ Předpokladem kvalitní sociální práce je respekt nejen k socio-kulturním, ale i psychologickým specifikům klienta. „Každý emigrace je vysoce stresující a traumatizující zkušenost. Je proto nutná maximální trpělivost a citlivost. Důvěru je možné *mnohdy* získat až na základě častého kontaktu s klienty a dlouhodobé práce s nimi...Sociální pracovník je mimo jiné zprostředkovatelem kontaktu mezi hostitelskou společností a nově příchozími, působí jako reprezentant hostitelské společnosti (státu) a současně jako obhájce klienta vůči této společnosti. Díky tomu může klient možnosti sociálního pracovníka přeceňovat, což vede k nespelnitelným očekáváním a zklamáním. Je proto nutné, aby sociální pracovník v kontaktu s klientem od začátku jasně vymezil

---

⁸⁵ Niessen, J. : Rozmanitost a soudružnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin. Rada Evropy, 2000, str. 32

⁸⁶ Matoušek, O., Kolářková, J., Kodymová P. : Sociální práce v praxi. Portál, Praha 2005, str. 339

⁸⁷ 1st Migration Forum Report: Standards for the Reception of Asylum Seekers, Caritas Europa, Stubičke Toplice – Croatia, 14-16 September 2000, str. 86

svou roli a klientovi stále objasňoval, co je v jeho možnostech, resp. co jeho možnosti přesahuje.⁸⁸ Systematický přístup ve vzájemném vyjasňování rolí a s nimi spojených možností a kompetencí je proto nezbytností.

„Sociální pracovník musí dokázat identifikovat a nepřekročit hranici mezi pečlivým sledováním a kontrolováním či vstupováním do soukromí, mít dovednosti klienta motivovat a sledovat správným způsobem...Specifickou komplexní oblastí činnosti je tzv. integrační koučování, které by mělo doplňovat primární poradenství. Kouči mají za úkol sociálně-pedagogicky doprovázet integrační opatření a vytvářet návrhy možností přizpůsobení integračních plánů.“ Smyslem sociální práce s cizinci je zplnomocňování klientů skrze postupné zvyšování jejich každodenní kompetence - v ideálním případě až do stadia úplné soběstačnosti, která jim nadále umožní samostatné a zodpovědné zvládnání vlastní životní situace. Předpokladem je, aby imigrant získal snadný přístup k právům, informacím a službám a byl vybaven kompetencí, jak s nimi aktivně naložit v procesu integrace.⁸⁹

Stěžejní role nevládních organizací v celém procesu integrace je nezpochybnitelná, většinou fungují jako více či méně autonomní realizátoři integračních projektů. „ČR úzce spolupracuje s nevládními organizacemi při realizaci projektů bydlení, jazykové přípravy, zařazení na trh práce, psychosociálního poradenství a kulturních aktivit...Nevládní organizace se podílejí na odpovědnosti za integrační proces, zajišťují přímý kontakt mezi místními občany a migranty. Protože spolupracují s různými vládními úrovněmi, soukromým sektorem, nadacemi, jinými nevládními organizacemi a místními skupinami jako prováděcími organizacemi a partnery, přispívají k dialogu ve společnosti o žádoucích výsledcích a o možných cestách k integraci.“⁹⁰ Sociální práci s dlouhodobými legálními imigranty se v ČR od počátku 90. let 20. století zabývá několik místních i mezinárodních nevládních organizací, většinou primárně zaměřených na uprchlickou problematiku. Vyplňují prázdná místa sociálního systému a snaží se uplatňovat přístup, který nemusí být svým obsahem ani rozsahem vždy totožný s oficiální státní migrační a integrační strategií a koncepcí. Jejich přímá sociální práce s klienty je zaměřena na různé formy služeb, pomáhajících různě definovaných skupinám imigrantů v různých oblastech orientaci a integrace do české společnosti. Rozvoji a specializaci těchto organizací však často brání finanční tíseň a nedostatečná síť dobrovolníků. Poměrně novým typem služby, přístupné všem cizincům bez rozdílů, jsou komunitní multietnická centra, provozovaná NNO (s podporou měst) a prozatím působící pouze ve velkých městech s rozsáhlou cizineckou komunitou. Nabízí příležitosti ke setkávání jak cizinců mezi sebou, tak kontakty těchto minorit s majoritou prostřednictvím různých zájmových, vzdělávacích a společenských akcí a nabízení vybraného cizojazyčného tisku a literatury.⁹¹ S cizinci samozřejmě přichází do styku také mnoho orgánů, organizací a institucí státní správy či územní samosprávy. Jejich primárním cílem však není sociální práce s cizinci, nebudeme se proto jimi v této práci zabývat. Sociální pracovník si musí být vědom těchto často zcela nevyužitých možností a aktivně vyhledávat a evidovat vhodné zaměstnavatele a motivovat je a podněcovat k vyhledávání zaměstnanců z řad imigrantů. Zároveň musí spolu s imigranty pracovat na jejich výchově a vzdělávání a na přípravě potřebných dokumentů (pracovní povolení, ověřené a uznané doklady o dosažení kvalifikace nebo praxe v zemi původu apod.) tak, aby jejich šance uspět při přijímacím řízení i v samotném

⁸⁸ Matoušek, O., Kolářková, J., Kodymová P. : Sociální práce v praxi. Portál, Praha 2005, str. 339

⁸⁹ Rossocha, V. : Tagung „Kommen,-Bleiben-Teilhaben. Anforderungen an die Integrationspolitik des DGB Bildungswerkes Integration und Gewerkschaften, prosinec 2002, str. 6 in www.migration-online.de

⁹⁰ Niessen, J., Schibel, Y. : Příručka o integraci – pro tvůrce politik a odborníky z praxe. MPSV. Praha 2005, str.

27

⁹¹ Matoušek, O., Kolářková, J., Kodymová P. : Sociální práce v praxi. Portál, Praha 2005, str. 333-338

pracovním procesu byly co nejvyšší. Tyto aktivity mohou být jak součástí integračních/orientačních kurzů, tak i jiných skupinových nebo individuálních forem sociální práce.

Mezi úkoly sociální práce patří také sblížení majority a imigrantů skrze rozličně pojaté multikulturní aktivity – ať již jednorázové akce či dlouhodobější projekty. Vychází zejména z předpokladu, že „pro získání poznatků o cizích kulturách je nejlepší přímá a nezprostředkovaná zkušenost, která nám umožňuje konfrontaci s cizí kulturou.“⁹² Pozitivní osobní zkušenosti, které přispěje k formování zdravého postoje k jinakosti nebo k jeho žádoucí transformaci, může představovat nikoliv pouze interakce s příslušníky imigrantských komunit, ale také skrze pozitivní příklady referenčních skupin (postojů organizací a institucí, oficiálních představitelů i jednotlivců).

3. 3 Integrace imigrantů a uprchlíků prostřednictvím občanství v demokratické společnosti

Zajímavý mezinárodní projekt (ČR, Nizozemí, Dánsko) „Integrace imigrantů a uprchlíků prostřednictvím občanství v demokratické společnosti“ si kladl za cíl vytvořit univerzální, celoevropsky využitelnou integrační metodu (což se později ukázalo jako nereálné). Přesto však výsledný soubor principů, metod a technik svým uživatelům nabízí široké možnosti flexibilního a účelového výběru a využití, v závislosti na specifických kategoriích imigrantů a jejich konkrétních situacích. Autoři ve svém přístupu staví na 3 principech: internalizace základních demokratických hodnot, posílení klienta v integraci (empowerment), vytváření sítí kontaktů (networking) a práce s dobrovolníky. Jelikož míru zvnitřnění demokratických hodnot nelze změřit, je třeba se zaměřit alespoň na objektivně zachytitelné znalosti a chování, které musí být s těmito hodnotami v souladu. Posílení klienta v integraci (s cílem jeho zplnomocnění) spočívá v procesu učení se, jak v novém kontextu úspěšně fungovat a v identifikaci a optimálním využívání jeho schopností ve prospěch budování zázemí v nové zemi. Vytváření sítí kontaktů by mělo klientovi nahradit ztracené kontakty v zemi původu. Sociální síť buduje imigrant zejména s těmi lidmi, „kteří mohou a chtějí někomu účelně pomoci k dosažení cíle... Imigranti mohou fungovat mnohem efektivněji, pokud součástí jejich sítě jsou lidé z různých společenských vrstev a skupin.“

Metoda zahrnuje obě strany integrace a vychází z bio-psycho-sociálních a spirituálních potřeb imigrantů. Nezbytnou pomůckou pro efektivní práci s imigranty a vytvoření dohody a společné práci je přijímací rozhovor, který nám pomůže identifikovat klientovi možnosti, potřeby a přání a definovat jeho silné a slabé stránky (tj. schopnosti rozvoje). Imigrant by měl dostat šanci sám si stanovit své životní cíle a ty pak spolu se sociálním pracovníkem rozvíjet s využitím všech svých dosavadních znalostí, schopností, dovedností a zkušeností tak, aby se jeho život v nové zemi stal co nejkvalitnějším. Informace z přijímacího rozhovoru mají vysokou výpovědní hodnotu a „jsou důležité pro vytvoření hlavní linie integračního procesu klienta“. Témata přijímacího rozhovoru bývají standardizována do přehledných formulářů a zabývají se otázkami klientova vzdělání, praktických znalostí, zaměstnání, jazykového vybavení, zájmů a koníčků, sociálních kontaktů a osobní a rodinné situace. Zaměřují se jak na klientovu osobní historii, tak na současnou situaci a přání do budoucna. „Na základě těchto informací může sociální pracovník a klient provést analýzu zdrojů, vývojového potenciálu a překážek. Kromě

---

⁹² Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinu, Praha 2007, str. 20

toho klient potřebuje informace o obsahu a úrovni podpory, kterou bude dostávat od sociálního pracovníka. Cílem přijímacího pohovoru je výměna informací mezi SP a klientem a společné stanovení cílů, které jim umožní pracovat na procesu integrace.“⁹³

Jako základní principy sociální práce staví tato metoda dovednosti sociálního pracovníka v oblasti interkulturní komunikace. Dále zmiňuje moderní metodu koučování jako proces, ve kterém kouč společně s klientem volí a aplikuje takové postupy a metody, které klienta co nejefektivněji dovedou ke stanoveným cílům v rozličných oblastech integrace a „provází klienta do té doby, než se klient sám stane soběstačným v řešení problémů spojených s integrací“. Staví a pracuje na klientově motivaci a zvyšování jeho sebevědomí, schopnosti vhledu a zvládnutí různých životních situací a problémů s nimi spojených. Metoda je založena na rovnocenné partnerské práci na analýze a diagnóze výchozí situace, jejímž výsledkem by mělo být jasné určení potřebných dílčích kroků a subcílů, písemně zakotvených ve vzájemně závazné dohodě - což „dodá klientovi určitou perspektivu a zbaví ho pocitu, že se jedná jen o obyčejný rozhovor“. SP by měl klientovi pomoci - např. skrze pohled do jeho minulosti - znovu získat sebevědomí a hrdost a identifikovat své kompetence a možnosti z nich plynoucí. Kouč může ukázat na konkrétních příkladech možnosti využití „starých“ zkušeností a schopností v kontextu nové sociální situace. Nezbytností je dokázat s klientem-cizincem najít efektivní společné komunikační prostředky (v případě absence jakéhokoliv společného jazyka musí často vyvinout značnou kreativitu např. skrze komunikaci pomocí kreseb). Musí být proto vybaven interkulturní komunikační kompetencí, všeobecnými znalostmi o používaných metodách a modelech, přehledem o aktuální situaci na poli integrační politiky dané země a v neposlední řadě i kvalitními informacemi o zemích původu klientů. Společné schůzky, plánované ve vhodných intervalech, tvoří kontrolní a regulační rámec realizace dohodnutých aktivit. Součástí každé z nabízených metod (včetně koučování) je posílení klienta v integraci (zmocňování) k tomu, aby získal větší moc a kontrolu nad svým životem a životními podmínkami. „Posílení na individuální úrovni je trvalý proces cyklického učení, při němž zamyšlení (reflexe) nad každodenními situacemi a vlastním chováním jedince v těchto situacích přináší zlepšení...Posílení především znamená přidávat oběma stranám další varianty a možnosti, jak jednat a přemýšlet.“ Předpokladem úspěšného posílení je vzájemné porozumění, následuje změna pochopení (přeformulování) a výsledným efektem by měl být klientův efektivnější způsob jednání v každodenním životě (nové obnovené jednání).⁹⁴ Základním předpokladem pro integraci imigrantů do nové společnosti je, aby se dostali k základním informacím o nové zemi a měli možnost obrátit se na kontaktní informační místa, nabízející krátkodobou pomoc ve formě individuální asistence. „Cílem poskytování základních informací je, aby imigranti měli odpovídající znalosti o základních požadavcích, které obnáší pobyt v nové zemi a povinnostech, jež musejí splnit.“ Klienti, vyžadující dlouhodobější odbornou péči sociálního pracovníka, se mohou obracet na specializované poradny pro cizince. Poradny nabízí široké spektrum služeb, od poskytování informací, advokacii a pomoc s integrací do lokální komunity a jejích struktur (např. ve formě doprovázení, pomoci s úředními písemnostmi) přes sociální poradenství, terapii a krizovou intervenci po vzdělávací, výchovné a aktivizační služby (např. výuka místního jazyka, orientační kurzy, kurzy socio-kulturních kompetencí, doučování dětí). Další vhodnou metodu představuje pomoc klientovi při strategicko-taktickém i spontánním, formálním i neformálním, vytváření a udržování vhodných sociálních sítí jako praktického nástroje k dosažení

---

⁹³ Metody sociální práce s imigranty, azylanty a jejich dětmi, kol. autorů. Triton, Praha 2008, str. 20-33, 93, 125-129

⁹⁴ Metody sociální práce s imigranty, azylanty a jejich dětmi, kol. autorů. Triton, Praha 2008, str. 83-88, 91-94, 107-111, 195

integračních cílů a prevenci sociálního vyloučení. Sociální pracovník hraje v tomto kontextu spíše úlohu prostředníka, výhodné je využití dobrovolníků (mohou vytvořit „základ uprchlíkovi sociální sítě a mají praktickou, pomocnou, signalizační a zprostředkující funkci“). Velmi významné je také využívání regionálních zdrojů v procesu integrace – s cílem zlepšit klientovu participaci v rámci obce pomocí „řešení svých potřeb a požadavků za pomoci zástupců místní samosprávy, úřadů a poskytovatelů sociálních služeb“. Autoři zmiňují také potřebu aktivního vyhledávání klientů (depistáže), založené na přímé práci s klientem v jeho přirozeném prostředí. Veškeré dokumenty, spojené s klientovou integrací, by měly být průběžně zakládány do přehledného portfolia, jež výrazně zpřehlední a usnadní situaci, kdy klient spolupracuje s několika pracovníky či na úrovni více organizací.⁹⁵

Při sociální práci s cizinci dříve či později nastane problém s udržením hranic. Imigranti často „očekávají od sociálních pracovníků praktickou pomoc a přisuzují jejich postavení větší moc a vliv, než ve skutečnosti má. Příliš velká očekávání často vyústí ve zklamání: za skutečnou pomoc považují, dostanou-li to, co požadovali.“ Roli hraje také fakt, že v zemích původu mnoha imigrantů většinou neexistuje systém sociální pomoci, srovnatelný s evropským pojetím sociálního státu. „V některých kulturách, kde se sociální péče odehrává v rámci rodiny (*typické pro arabskou kulturu*), je nátlak na sociální pracovníky ještě zřetelnější: „Jsi přece můj přítel, vždyť mi chceš pomoci.“ A profesionální sociální pracovník je následně postaven před to, že dostává od klientů dárčky, klienti po něm chtějí telefonní číslo domu, chtějí k němu přijít na návštěvu, ptají se ho na soukromé záležitosti (např. je-li ženatý), zvou ho k sobě na večeři.“ Odpověď na otázku, do jaké míry a hloubky je možno takový osobní kontakt s klientem připustit, je velice složitá a individuální.⁹⁶

„Jedním ze základů metodiky poskytování pomoci imigrantům je neustálé vědomí vlastního kulturního zázemí a vlastních možností a hranic.“ Žádného klienta nelze brát jako typického představitele kultury (kterou nelze chápat jako neměnnou), ze které pochází – ale naopak „vycházím z toho, že pracuji s individuálním klientem, který má svoje historické a sociální zázemí“, specifické schopnosti, problémy, potřeby a přání. Aby bylo možné s klientem navázat kontakt, na kterém lze postavit úspěšnou spolupráci, musí mu SP nabídnout atmosféru respektu, důvěry a jeho přístup ke klientovi musí být zainteresovaný, otevřený a opravdový. Zároveň „musí být SP velice flexibilní a nápaditý – aby poznal, v čem je klient dobrý, vymýšlel možnosti, který by mu poskytl pocit naplnění a radosti“. Tento přístup se vyplatí např. v hledání způsobů vzájemné komunikace -pokud chybí jakýkoliv společný jazyk, lze využít např. pomoci profesionálních či dobrovolných tlumočnicků nebo příslušníků stejné jazykové skupiny, obrázků, pantomimy). Často se vyplácí probrat s klientem způsoby řešení potíží v jeho zemi původu a pokusit se – pokud to lze - je modifikovat je v novém kontextu tak, aby byly funkční i nadále. Předpokladem úspěšné komunikace je jasné vyjadřování „schopnost klienta vyslechnout a zdrženlivost před unáhlenými interpretacemi a vysvětleními“.⁹⁷ Díky dobrým kontaktům s komunitou by měla být také zvažována role svépomocných cizineckých organizací. Úspěšně integrování cizinci mohou být také vyškoleni a úspěšně převzít roli tzv. multiplikátorů – zaměstnanců vládních orgánů, které mají ve svých kompetencích cizineckou problematiku. Tito lidé jsou, přes možné problémy s nedostatečnou znalostí jazyka a kvalifikační nedostatky a naopak díky svým specifickým znalostem a schopnostem (zejména jazykové a interkulturní

⁹⁵ Metody sociální práce s imigranty, azylanty a jejich dětmi, kol. autorů. Triton, Praha 2008, str. 141-143, 161-164, 211, 217-218, 249, 287; Hendriks, M. : Sociální práce a uprchlíci. Poradna pro uprchlíky, Praha 1994, str. 22-23

⁹⁶ Hendriks, M. : Sociální práce a uprchlíci. Poradna pro uprchlíky, Praha 1994, str. 13-14

⁹⁷ Hendriks, M. : Sociální práce a uprchlíci. Poradna pro uprchlíky, Praha 1994, str. 16-17, 25, 28, 31

kompetenci) schopni předávat své vědomosti a zkušenosti ohledně potřeby integrace imigrantů. Také projekty, jež realizují sami cizinci – směřované jak do vlastních komunit, tak zároveň i majoritě (seznámení přímo skrze nositele dané kultury) se ukazuje jako velmi efektivní.⁹⁸

Úkolem SP by mělo být komplexní a efektivní řešení klientovi sociální situace - motivace, praktická pomoc s organizací a saturací materiálních potřeb, budováním nových sociálních sítí a vytvářením nové životní perspektivy.⁹⁹

Sociální pracovník by měl mít stále na zřeteli, že zatímco imigrantovo protiprávní jednání je věcí celé společnosti, jeho svoboda myšlení a cítění - ať už jakékoliv obsahu - je podle mého názoru zcela právem jednotlivce a nemělo by být předmětem sociální práce a jakýchkoliv pokusů o změnu „žádoucím“ směrem.

3. 4 Orientační/integrační kurzy

Primárním cílem orientačních kurzů je ošetřit imigrantovu situaci v období bezprostředně po jeho příjezdu, po dobu stanovenou příslušnými normami. „Orientační/integrační kurzy by měly umožnit imigrantovi získat dovednosti nezbytné k dosažení soběstačnosti a stát se tak občanem schopným podílet se na rozvoji společnosti.“ Vzhledem k finanční náročnosti jsou tyto kurzy určeny především pro imigranty s perspektivou dlouhodobého pobytu v hostitelské zemi. Mnoho cizinců často přichází již vybaveno rozsáhlými vědomostmi a sociálními kontakty, kterých mohou při nabývání potřebných znalostí a dovedností libovolně individuálně využívat - proto by podle mého názoru tyto kurzy neměly být povinné pro imigranty, přicházející mimo mechanismy institutu mezinárodní ochrany. Domnívám se, že složení závěrečných testů by se však mělo stát podmínkou pro udělení dlouhodobého i trvalého pobytu pro všechny příchozí bez rozdílu. Závěrečné zkoušky by měly testovat jak jazykovou úroveň, tak občanské znalosti a kompetence a to v závislosti na délce imigrantova pobytu v ČR a požadované úrovni pobytového statusu (v odůvodněných případech by mělo být také přihlédnuto k imigrantovým schopnostem a možnostem). Otázka financování by měla z převážné části ležet na bedrech státu – cizince by se podle mého názoru měl podílet pouze malým %, s přihlédnutím k jeho socio-ekonomické situaci.

Vlády některých zemí, zajišťujících integrační kurzy, poskytují účastníkům (zejména celodenních kurzů) jistou finanční podporu – nahrazující dočasnou absenci pracovních příjmů. V zemích, kde je účast na kurzech povinná, jsou imigranti, vyhýbající se účasti na kurzech, sankcionováni (např. neobnovením povolení k pobytu nebo odebráním či snížením dávek sociálního zabezpečení). Vyskytuje se také systém samofinancování, přičemž vložené prostředky jsou imigrantovi částečně vráceny na základě úspěšného dokončení kurzu. Vedle sankcí existují i pobídky, stimuluje docházku a úspěšné završení kurzu (např. zohlednění v procesu naturalizace). Kurzy mívají charakter od jednodenních několikahodinových seminářů po několikaleté vzdělávací cykly. Objevují se i návrhy, zda by nebylo v některých případech více než orientační kurzy spíše efektivnější individuální poradenství, spojené s tvorbou a koučovaným naplňováním individuálního integračního plánu. Pro

---

⁹⁸ Gabrielová, K. : Integrace cizinců v Evropě: Sborník z mezinárodní konference, Praha 27.-28. 11. 2003. Slovo 21, Praha 2004, str. 38

⁹⁹ Hendriks, M. : Sociální práce a uprchlíci. Poradna pro uprchlíky, Praha 1994, str. 16-17, 25, 28, 31

suplování nebo doplnění kurzů jsou v mnoha zemích (včetně ČR) vydávány příručky pro imigranty, většinou ve vícero jazykových verzích, snažící se pokrýt co největší skupinu imigrantů.¹⁰⁰

Náplní kurzů jsou především tři složky: výuka jazyka, občanská orientace a odborná příprava pro trh práce. Součástí je permanentní seznamování imigrantů s místními právními normami a (i neoficiálními) hodnotami a zvyky, které jim umožní snadnější porozumění a plynutí s místní komunitou. Je zřejmé, že příprava a realizace těchto kurzů je úkolem multioborovým, ve kterém má sociální práce své významné a nezastupitelné místo. Velmi významnou úlohu mohou zastávat samotní, již úspěšně integrovaní příslušníci daných jazykových, národnostních nebo etnických skupin (kteří se mohou stát mentory)¹⁰¹ a pozitivními integračními vzory nově přichozích („pozitivní komunitní vzor“), jež pomáhají rozvíjet jejich socio-kulturní, jazykové a odborné předpoklady. Zvláště významnou úlohu vidím ve zprostředkování výuky oficiálního jazyka dané země skrze jazyk pro imigranty mateřský a podání „občanské výchovy“ vztažené k jejich výchozí kultuře. Rozdíly a problémy, pro příslušníka majority neviditelné nebo nepodstatné, mohou být pro „kouče-migranta“ zdrojem efektivního poučení nově přichozích.

Zásadní problém představuje jazyková (ale i kulturní) nesourodost účastníků kurzů. Řešením může být tvorba jazykově homogenních skupin s účastí příslušného tlumočnicka (např. z řad imigrantů stejné jazykové skupiny či studentů daného jazyka). Zde vidím obrovskou mezeru a zároveň výzvu pro všechny odborníky pracující s cizinci. Mělo by se stát samozřejmostí, aby profesionálové v této oblasti ovládali - vedle evropských jazyků (zejména angličtiny) - také 1-2 další, méně obvyklé jazyky (s čímž bývá většinou automaticky spojena i dobrá znalost reálií daných jazykových oblastí). Toto opatření by znamenalo velké ulehčení jak po finanční, tak i po organizační stránce. Dalším z možných řešení, pokud tvorba jazykově homogenních skupin není z různých důvodů realizovatelná, je odsunutí jiných než jazykových stránek výuku až na období, kdy jazyková úroveň klientů umožní pochopení sdělovaného obsahu. Vzhledem ke komplikovanosti českého jazyka však toto řešení považuji za nepřiliš vhodné, neboť potřebná jazyková úroveň bývá většinou dosažena v době, kdy už je na občanské vzdělávání a přípravu na pracovní trh poněkud pozdě.

Jako prevenci statistiky ukazují, že úmrtnost účastníků kurzu je dosti vysoká, což je většinou důsledkem faktu, že účastník si nalezne práci již během kurzu. Často se však jedná o málo kvalifikované a placené práce, proto imigranti často končí v sociální síti – což by se, v případě absolvování celého kurzu, stát nemuselo. Řešení se nabízí ve flexibilitě kurzů - tak, aby byly dostupné i pro zaměstnané účastníky (např. ve formě dálkových nebo zkrácených kurzů, individuálních plánů, elektronické formy studia či kurzů organizovaných a realizovaných přímo vzdělávací institucemi či zaměstnavateli).

Dlouhodobě nebo trvale usazení imigranti již většinou nebývají primární cílovou skupinou orientační kurzů - i když ani toto tvrzení zcela neplatí, neboť za dlouhodobé imigranty se dle Koncepce integrace cizinců považují již lidé po 1 roce pobytu v ČR a zároveň nelze vyloučit, že pro některé z nich mohou být tyto kurzy přínosem i po dlouholetém pobytu v naší republice. Významná role pro tuto skupinu se nabízí v nabídce a přijetí role mentora v těchto kurzech, která jim mj. může pomoci k dosažení dalšího stupně integrace. Tato skupina je také ideálním zdrojem pro poskytnutí zpětné vazby ohledně smysluplnosti a efektivity takových kurzů i dalších integračních opatření. V neposlední řadě by se podle mého názoru měl obsah těchto kurzů stát předmětem

---

¹⁰⁰ Niessen, J., Schibel, Y. : Příručka o integraci: pro tvůrce politik a odborníky z praxe. MPSV. Praha 2005, str. 15-23

¹⁰¹ Niessen J., Schibel, Y. : Příručka o integraci: pro tvůrce politik a odborníky z praxe. MPSV. Praha 2005, str. 16-17

oficiálního testování jako součást žádosti o trvalý pobyt všech dlouhodobě usídlených, ověřujícího znalosti, jež jsou obsahem těchto kurzů. Přiznání stejných práv před zákonem však ani zdaleka nemusí znamenat, že všechny integrační potřeby byly naplněny a že se v tuto chvíli již se již imigrant nemůže stát klientem sociální práce. Otázka poměru efektivnosti těchto kurzů ve vztahu k individuálnímu poradenství, spojenému s tvorbou a koučovaným naplňováním individuálního integračního plánu, je diskutabilní.¹⁰²

Povinné integrační kurzy začalo jako 1. prosazovat Nizozemí, v současné době se v různých podobách vyskytují např. ve Skandinávii (Finsko, Dánsko), německy mluvících zemích (Rakousko, Německo) či Belgii. Jejich zavedení je plánováno také v ČR.

4. Arabsko-islámské faktory v procesu integrace

Hovoříme-li o sociální integraci, je – (nejen) z hlediska interkulturní psychologie – nezbytné si v první řadě uvědomit vlastní kulturu, poté přihlédnout k její vzdálenosti od kulturního prostředí imigrantovi země původu a jeho charakteristikám a jejich vzájemným srovnáváním identifikovat shody a rozdíly a nalézat možnosti a cesty vzájemného pochopení, sblížení a kooperace. (Toto srovnání je velice aktuální právě v dnešní době, kdy si Evropa začíná plně uvědomovat přítomnost rostoucí muslimské menšiny a s ní spojenou otázku negativního vlivu přistěhovalců na národní kultury, sociální soudržnost a bezpečnost společnosti.¹⁰³) V této práci není možné podrobně rozebírat českou ani arabsko-islámskou kulturu, neboť každé z těchto témat by samo o sobě by vystačilo na rozsáhlé samostatné diplomové práce. Zásadní problémy v českém prostředí působí navíc fakt, že v důsledku nerozvinutosti etnopsychologie a interkulturní psychologie existuje jen velmi málo vědeckých poznatků o psychologických charakteristikách současného českého etnika.¹⁰⁴ Co se týče charakteristiky české kultury, můžeme se opírat pouze o některé výsledky mezinárodních výzkumů, zahrnujících i ČR a o četné publikované pokusy o sebereflexi.

Smyslem této části mé práce není paušálně a rigidně charakterizovat arabsko-islámskou společnost a kulturu a konstatovat, jací její příslušníci jsou, jakými zásadami se v otázkách každodenního života řídí nebo jaké normy, hodnoty a ctnosti preferují a které naopak zatracují. Následující pokus o velmi sporadickou a výběrově pojatou charakteristiku arabsko-islámské kultury musí být brán se zřetelem k její neskutečné rozmanitosti a vnitřní strukturovanosti, kterou tato práce v žádném případě nemůže postihnout. Cílem zde je pouze poukázat na některé její tradiční (a stále pro velkou část populace ve větší či menší míře a v různě modifikovaných podobách platné) charakteristiky s přihlédnutím k její evropské přítomnosti. Pokusy o srovnání obou kultur pak přenechávám individuálnímu úsilí čtenářů a na odborné úrovni kolegům z jiných oborů.

Kulturu chápeme jako „souhrn hmotných a duchovních hodnot, které byly vytvořeny lidmi v procesu kulturně historického vývoje, které charakterizují dosažený stupeň ve vývoji společnosti“. Tento komplexní celek zahrnuje vědomosti, umění, morálku, zákony, obyčeje, zvyky, myšlenky, názory, symboly, hodnoty aj., které

¹⁰² Niessen, J., Schibel, Y. : Příručka o integraci: pro tvůrce politik a odborníky z praxe. MPSV. Praha 2005, str. 118

¹⁰³ Baršová, A., Barša, P. : Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku, Masarykova univerzita - Mezinárodní politický ústav, Brno 2005, str. 7

¹⁰⁴ Průcha, J. : Interkulturní psychologie. Portál, Praha 2007, str. 21

jedinec získává v průběhu svého života jako člen určité etnické skupiny. Důležité místo zaujímají mravní normy - „závazné mravní požadavky, které usměrňují chování lidí obecnými předpisy a zákazy a týkají se jednání určitého druhu. Vznikají v mravním povědomí, jsou dány morálními kodexy, jejich obsah v sobě slučuje obecně lidské a historické požadavky“.¹⁰⁵ Žádná kultura a její příslušníci se nemohou vyhnout jevu zvanému etnocentrismus – „tendence poznávat, hodnotit a interpretovat okolní svět jen z perspektivy kultury vlastního etnického společenství“. Opakem toho jevu je žádoucí princip, tzv. kulturní pluralita nebo teorie kulturního relativismu: každé lidské společenství (národní, etnické, kmenové, rasové, náboženské atd.) si je vzájemně rovnocenné, bez ohledu na svá - v dané společnosti uznávaná a reprodukováná - specifika (formy chování, hodnoty, normy, atd.), jež označujeme jako kulturní vzorce, které jsou z generace na generaci předávány v procesu transmise kultury.¹⁰⁶

Níže uvedeného textu, jehož témata a hloubku jsem volila s přihlédnutím k pravděpodobnosti využitelnosti v oblasti sociální práce s cizinci, může sociální pracovník využít jako vodítka či pomůcky (nikoliv neomylné a vyčerpávající) pro usnadnění verbální i neverbální komunikace a porozumění klientovi přicházejícímu z arabsko-islámského prostředí a jeho světu (např. z hlediska očekávání, omezení, potřeb aj. v rodinné oblasti, sociálním životě, přístupu k sociální pomoci atd.) a jako prevenci možných nedorozumění - vždy v kombinaci s pozorováním a interakcí s každým konkrétním jednotlivcem jako neopakovatelnou individualitou a neustálým rozšiřováním svých vlastních obzorů a dovedností v oblasti interkulturních kompetencí. Domnívám se, že ve vhodném kontextu a v kombinaci s opravdu dobrou znalostí a pochopením tématu může sociální pracovník této specifické kompetence efektivně využít také v praktickém duchu při běžné práci s klientem - např. ve volbě vhodného přístupu či metody sociální práce, v oblasti aktivizace a motivace – ke vzdělávání, práci či přijetí zodpovědnosti - a někdy snad i na nejistém poli konstruktivní kritiky, útěchy apod. Není třeba připomínat, že schopný, dobře informovaný, nezaujatý a angažovaný sociální pracovník může za určitých okolností změnit klientův přístup k problému, k sobě samému či dokonce k naší společnosti jako celku.

4. 1 Arabsko-islámský životní styl (normy, hodnoty a mravní řád)

Níže předložené normy, hodnoty a charakteristiky, týkající se arabsko-islámské kultury, (zejména v oblasti životního stylu, jednání, mentality a chápání světa), vycházejí zejména z Koránu, sunny a morálkou a mezilidskými vztahy se zabývajících částí islámského náboženského práva – šarí‘y. Možnost dodržovat islámská právní nařízení (šarí‘u), která upravují vztahy mezi lidmi, (ať již v rodině či mimo ni), je v evropském prostředí úzce vymezena západním pojetím lidských práv a právními normami daných zemí.¹⁰⁷

Domnívám se však, že otázka právní vynutitelnosti těchto norem v tomto kontextu není rozhodující – neboť smyslem jejich dodržování je být dobrým muslimem a zajistit si tak Boží přízeň. Považuji za zbytečné uvádět zde všeobecně přijímané a uznávané etické hodnoty a normy, společné oběma civilizacím - pokud taková potřeba nevyvstane z důvodu zdůraznění odlišností v jejich celkové chápání. („Zdrcující většina mravních a společenských norem v súrách se týká mravních norem trvale akceptovatelných, rozlišujících správné a špatné

¹⁰⁵ Nesvadbová, L., Rutsch, J., Sojka S. : Migrace – adaptace – integrace. Praha 1996, str. 12

¹⁰⁶ Průcha, J. : Interkulturní psychologie. Portál, Praha 2007, str. 46-47

v polohách, které mají obecně lidský rozměr, jenž bychom mohli nazvat archetypálním.¹⁰⁸) Z hlediska komplexního přístupu také záměrně opomím širokou problematiku postavení – ať již muslimské či nemuslimské – ženy v islámu, neboť tato skupina v tuto chvíli není předmětem mého zájmu. Problematikou žen se zabývám pouze okrajově v případě, kdy může mít toto téma zásadní vliv na mužovo společenské postavení a sociální život či v případě hrozby střetu jeho jednání k ženě se zdejšími právními normami. Mimo můj zájem stojí také mnohé další specifické otázky, jež mohou do různé míry ovlivňovat život muslima v západním prostředí, (jako např. islámské alimentární předpisy či problematika islámské ekonomie), ale s mým horizontem sociální práce přímo nesouvisí.

Islámský právně-mravní řád vznáší mnoho příkazů a zákazů, kterými by se měl zbožný muslim řídit - přístup k jejich dodržování však nabízí velmi široké spektrum názorů a životní praxe. Podle Koránu má v sobě každý lidský tvor dispozice jak k dobrému, tak i ke zlému. „Vzorem osobnosti není asketik, ale bohabojný člověk, který dokáže žít v rovnováze mezi světským potěšením a duchovním rozměrem.“¹⁰⁹ Velký vliv na muslimské životní normativy má (pro islám velmi příznačné) chápání sebe sama jako náboženství středu mezi nesprávnými krajnostmi – odsuzuje a eliminuje veškeré extrémy ve všech sférách lidského života a jako nejlepší řešení vždy zásadně doporučuje umírněnou, střední cestu. Ideálem je vznešené, slušné chování a laskavé, vlídné jednání ke vztahu ke všem svým bližním a živým tvorům vůbec. Navzdory mnoha předsudkům a stereotypům je vysokou hodnotou také rytířské chování k ženám: „A nejlepší z vás jsou ti, kteří se chovají nejlépe ke svým manželkám“¹¹⁰). Motivací muslimova správného jednání by mělo být přesvědčení, že tak činí z důvodů své víry (pouze s vědomím posmrtné boží odměny) a nikoliv pro jakýkoliv vnější efekt - pozemský prospěch či užitek. Důležitým hlediskem je také záměr jednání - při každém jednání je žádoucí dobrý, zbožný úmysl (nija) – nikoliv jakékoliv formy prospěchářství. (Čímž se - z hlediska sociální práce - dostáváme ještě do jiné dimenze: analogicky podle tohoto předpokladu vyplývá, že se muslimský donátor může kvůli své víře rozhodnout nebyť jmenovitě uveden). Islám, stejně jako Ježíš, propaguje myšlenkou „oplácet zlé dobrým“ a klade důraz na milosrdenství.¹¹¹ („Nejlepší mezi vámi je ten, od něž lidé čekají dobré a nebojí se ničeho zlého.“¹¹²) Zlé skutky, spáchané z nevědomosti, islám - zcela logicky - hodnotí jako méně závažné hříchy než skutky úmyslné.¹¹³

Pokud má muslim na výběr z více možností, je vhodné zvolit tu nejsnadnější (pokud ta není cestou hříchu).¹¹⁴ Islám, ve snaze ochránit čest a důstojnost druhých lidí, nepovoluje žádné pomluvy a klepy – které chápe jako jakékoliv (tedy i pravdivé) vyjádření se o bližním, jež by se mu nelíbilo. Existují samozřejmě výjimečné situace, kdy nelze – v zájmu práv druhých lidí – toto pravidlo dodržet (např. dobře poradit osobě, která shání informace; je-li zapotřebí zabránit zlu; z právních, náboženských či identifikačních důvodů apod.). „Obecně pravidlo ohledně toho, co se smí říci o někom v jeho nepřítomnosti, určují 2 věci: za prvé potřeba a za druhé úmysl.“ Posluchač pomluv by měl v každém případě stát na straně nepřítomného a jeho očeřování odmítnout. Za nevhodné chování je v islámu považováno tajnůstkářství (ve smyslu tajné porady dvou lidí s vyloučením třetího). Pokud je

---

¹⁰⁷ Klasická šarí'a nepočítala s ustavením trvalých muslimských obcí mimo islámský svět – což je dnes pro mnohé na Západě žijící věřící zdrojem mnoha nesnadných otázek a problémů.

¹⁰⁸ Crofter, W.: Velká kniha islámu. BVD, Čechtice 2006, str. 183

¹⁰⁹ Kropáček, L.: Islámský fundamentalismus. Vyšehrad. Praha 1996, str. 93

¹¹⁰ at-Tirmidhí in Sunna. O chování proroka. Islámská nadace v Praze, Praha 2006, str. 46

¹¹¹ Kropáček, L.: Duchovní cesty islámu. Portál, Praha 2003, str. 152

¹¹² at-Tirmidhí in Sunna. O chování proroka. Islámská nadace v Praze, Praha 2006, str. 110

¹¹³ Crofter, W.: Velká kniha islámu. BVD, Čechtice 2006, str. 187

¹¹⁴ Muslim in Sunna. O chování proroka. Islámská nadace v Praze, Praha 2006, str. 31

taková porada v přítomnosti muslima nezbytná, řešením může být podle Qaradáwího přizvat další osobu(y), která bude dělat společnost tomu, jež je z porady vyloučen.

Mezilidské vztahy v rámci islámské komunity jsou založeny na vědomí silného pouta bratrství (chápaného jako nadřazené nad pokrevní pouto a světské zájmy) a na ochraně práv jednotlivce a posvátnosti jeho života, cti a majetku (v duchu šarí'y). Vědomí bratrství - a samozřejmě přirozená lidská potřeba být v kontaktu s tím, co je mi známé a tudíž blízké - je tmelícím prvkem muslimských komunit, v jejichž rámci by mělo docházet ke vzájemnému poznávání, sblížování, ochraně, podpoře a pomoci. Absence kontaktu muslima s muslimem (v důsledku sporu) nesmí trvat déle než 3 dny – poté musí naleznout cestu usmíření. (Z důvodů kolektivní zodpovědnosti by také měla komunita zasáhnout tam, kde individua na urovnání svého sporu nestačí. „Ti, kdo v komunitě mají úctu a autoritu, by měli vystoupit a urovnat spor, a to s absolutní nestranností a bez emoční angažovanosti vůči jedné nebo druhé straně.“) Pomoc druhým lidem k usmíření je v islámu vysoce ceněna. Cesta usmíření je pro islám natolik zásadní, že v jejím zájmu umožňuje „smlčet špatné věci, které se o někom doslechneme, a přidat několik pěkných slov, ačkoliv nebyla řečena“.¹¹⁵

Jednou z v islámu nejvíce ctěných hodnot vůbec je spořádaný rodinný život. Staromládenectví/staropanenství či celibát jako důsledek jedincovi svobodné volby rozhodně není schvalováno. Dle některých pramenů je manželství vnímáno jako povinnost: „má bránit sexuálním excesům, ale také tomu, aby se muž vyhýbal plození dětí, rodina je zároveň motivací k jednání... Neženatý muž rovná se muž nespolehlivý, nejistý, který může selhat ve svých činech a tudíž i ve své víře, být nakloněn různým pokušením satanovým a připravit se o naději spásy.“¹¹⁶ (Homosexualita je v islámu přísně zakázána a chápána jako otázka jedincovi svobodné a vědomé volby. „Tato praktika popírá přírodní řád, kazí mužskou sexualitu a je proti právům žen.“¹¹⁷) V islámském pojetí se manželství nabývá formou smlouvy mezi rovnoprávnými partnery. Muž je povinen zaplatit své nastávající věno (mahr), které patří výhradně jí (právě zde se v západním prostředí muslimským mužům nabízí poměrně velmi hojně využívané úlevy - neboť „křesťanská“/ židovská snoubenka zpravidla mahr nevyžaduje a často ani tuto islámskou instituci nezná). „Citový aspekt vztahu nastávajících manželů nemusí být vůbec podstatný a často zcela chybí.“ (Lze se však domnívat, že skutečný stav věci se v evropském prostředí pravděpodobně již mnohdy blíží spíše evropskému pojetí.) V tradičních společnostech se při vyhledávání vhodného partnera a sjednávání sňatku angažovali především rodiče potenciálních snoubenců, v moderním městském prostředí se již tento proces přibližuje běžné západní podobě. „Poměry se samozřejmě velmi liší podle typu společenského prostředí, místních zvyků i intenzity, s jakou se v jednotlivých rodinách lpí na tradici.“¹¹⁸ Sexuální život mimo legitimní manželský svazek je pro islám nepřipustný - tradiční islám se dokonce staví proti jakýmkoliv soukromým kontaktům mezi mužem a (zjednodušeně řečeno) nepříbuznou ženou, což chápe jako formu ochrany před hříšnými myšlenkami a sexuálními pocity¹¹⁹, zatímco manželský sex se považuje za bohubílou činnost a doporučovaný způsob manželské komunikace.¹²⁰

Tradiční muslimská rodina je bytostně patriarchální a patrilineární – muž (alespoň navenek) zastává autoritativní postavení a je plně zodpovědný za kompletní materiální zajištění celé rodiny. Případný manželčin

¹¹⁵ Al-Qaradáwí, J. : Povolené a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 118, 215-217, 221-224

¹¹⁶ Crofter, W. : Velká kniha islámu. BVD, Čechtice 2006, str. 194

¹¹⁷ Al-Qaradáwí, J. : Povolené a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 115, 120

¹¹⁸ Kropáček, L. : Islám a Západ. Vyšehrad, Praha 2002, str. 121-122

¹¹⁹ Al-Qaradáwí, J. : Povolené a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 102

¹²⁰ Křikavová, A., Mendel, M., Müller, Z., Dudák, V. : Islám – ideál a skutečnost. Baset, Praha 2002, str. 137, 140

výdělek by měl sloužit výhradně jejím osobním potřebám. „Manželství a rodina mají v intencích Muhammadova zjevení plnit tři rozhodující funkce: zachování rodu, tj. plození a bohubou výchovu dětí, uspokojení sexuálních potřeb, bránit cizoložství... a vést k vytvoření klimatu vzájemné lásky, důvěry, porozumění a bezpečí... Rodina je chápána jako základní prvek společnosti, přičemž rodina v užším smyslu je nedělitelně propojena s širším okruhem příbuzenstva v duchu předislámských rodových tradic¹²¹ - neboť rodinná a rodová pouta v rámci početná a soudružné rodiny, (zahrnující všechny generace i boční větve), dávají lidem pevné životní jistoty.¹²² Udržování a posilování příbuzenských vztahů je žádoucí a záslužné i s neoblíbenými příbuznými či těmi, kteří sami o styky nestojí.¹²³ Častým výrazem této soudružnosti bývá podpora studujících členů rodiny. Na západě usazení muslimští imigranti často zasílají značné části výdělků do zemí původu za účelem podpory tamního příbuzenstva a jsou přirozeně připraveni „poskytnout počáteční zázemí svým třeba i vzdálenějším příbuzným, kteří do téže země teprve bez prostředků přicházejí“.¹²⁴

Ačkoli se k tomuto tématu Korán přímo nevyjadřuje, „mínění se shodují na nepřipustnosti interrupce a sterilizace a na obecné zásadě, že islám přeje rozmnožování potomstva“.¹²⁵ Plánování rodiny (příp. interrupci) islám povoluje pouze z pádných (zdraví nebo život ohrožujících či finančních) důvodů.¹²⁶ Děti jsou považovány za zdroj radosti rodičů a pokračovatele jejich rodu. Rodiče se musí ke všem svým dětem chovat spravedlivě – nesmí tedy žádné z nich upřednostňovat před druhými. Péče o dítě má však své meze a nemá se přehánět na úkor újmů rodičů.¹²⁷ Děti musí na oplátku ke svým rodičům dodržovat laskavé, poslušné, uctivé chování a v případě potřeby se o ně postarat ve stáří - zdůrazňována jsou zejména práva matky. Islám se vyjadřuje také k problémům v manželských vztazích. „Manžel musí být ke své manželce trpělivý, když na ní vidí něco, co se mu nelíbí a s čím nesouhlasí. Měl by si uvědomovat, že lidská bytost je přirozeně nedokonalá a své i její nedostatky by měl vyvažovat dobrými vlastnostmi.“ Jelikož je muž je živitelem a ochráncem rodiny a proto, aby vztah nebyl narušený, má právo na respekt a spolupráci ze strany své ženy. Qaradáwí (navzdory sporné otázce ohledně bití manželek) nabízí lidsko-právně přijatelná řešení manželských neshod. „Jestliže manžel vycítí, že ho žena přestává respektovat (např. koketuje s jinými muži, přijímá doma v jeho nepřítomnosti cizí muže, které tam on nechce vidět, chodí bez důvodu pozdě domů atd.), měl by se ze všech sil snažit napravit její postoj laskavými slovy, jemným přesvědčováním a rozumnými argumenty.“ V případě neúspěchu považuje Qaradáwí za účinnou strategii odepřít ženě sexuální život či povolání na pomoc nezaujaté arbitry. „Když ani to nepomůže, řešení nesmí dosáhnout podoby domácího násilí.“ (Navíc islám obecně považuje agresi proti lidské bytosti za druhý největší hřích.) Rozvod je považován za nejzazší řešení a za hřích se nepokládá pouze za nevyhnutelných okolností (tj. - podobně jako v západním právním pojetí – v případě totálního a nevratného rozpadu vztahu, který již neplní své funkce) a z některých dalších úzce specifikovaných důvodů.¹²⁸ (Prorok pravil: „Ze všeho dovoleného je Bohu neodpornější rozvod.“)¹²⁹ Islám velmi ctí a střeží soukromí, a to zejména soukromí rodiny. „Strkat nos do soukromí druhých lidí a vyzvídat jejich tajemství není povoleno ani v případě, že jsou to lidé žijící v hříchu,

¹²¹ Crofter, W.: Velká kniha islámu. BVD, Čechtice 2006, str. 194

¹²² Kropáček, L. : Islám a Západ. Vyšehrad. Praha 2002, str. 121-122; Kropáček, L. : Islámský fundamentalismus. Vyšehrad, Praha 1996, str. 87

¹²³ Al-Qaradáwí, J. : Povolné a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 216

¹²⁴ Křikavová, A., Mendel, M., Müller, Z., Dudák, V. : Islám – ideál a skutečnost. Baset, Praha 2002, str. 150

¹²⁵ Kropáček, L. : Duchovní cesty islám. Vyšehrad, Praha 203, str. 131

¹²⁶ Al-Qaradáwí, J. : Povolné a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 141-143

¹²⁷ Crofter, W.: Velká kniha islámu. BVD, Čechtice 2006, str. 196

¹²⁸ Al-Qaradáwí, J. : Povolné a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 145-147, 150, 226

¹²⁹ Kropáček, L. : Duchovní cesty islám. Vyšehrad, Praha 203, str. 131

pakliže hřeší v soukromí a ne na veřejnosti.“ Přísný zákaz platí také ohledně nedovoleného nahlížení nebo vstupování do cizích domácností a tajného poslouchání cizích hovorů. Intimní vztah manželů by neměl být v žádném případě předmětem hovorů na veřejnosti či před přáteli. Za nevhodné bývá běžně považován – ze západního hlediska zcela neviný - dotaz ohledně manželky, zatímco obecné optání se na rodinu je naopak zcela v pořádku. Islám stanovuje i normy chování muslimů v případě ztráty blízkého člověka. „Věřící by měl přijmout smrt stejně jako každou jinou katastrofu, jež ho může postihnout, s trpělivostí a důstojností. “ Nepřípustné je také vyjadřování zármutku skrze změnu obvyklého způsobu zdobení a odívání. Truchlení po zesnulém nesmí přesáhnout 3 dny – výjimkou je smrt manželského partnera, kde platí povinné držení smutku po dobu 4 měsíců a 10ti dnů.¹³⁰ („Alláh nejvznešenější říká: Nemám jinou odměnu než ráj pro svého věřícího služebníka, který kvůli Mně zůstává trpělivý, když mu vezmu někoho milovaného z tohoto světa.“¹³¹)

Další, v islámu vysoce ceněnou hodnotou, je dobročinnost – o čemž svědčí její zařazení mezi 5 hlavních náboženských povinností muslima¹³² ve formě povinné náboženské daně. Dalšími žádoucími formami dobročinnosti je podpora a pomoc potřebným, slabým a utlačovaným (tj. chudákům, žebrákům, vdovám, sirotkům, nemocným, pocestným, poutníkům, příbuzným). Muslim by naopak neměl žebrať a o nic se doprošovat, být dotěrný, stále něco vyžadovat a být závislý na pomoci druhých - jelikož tím ztrácí svou čest a důstojnost. Žebrání je povoleno pouze ve specifických případech (např. tomu, kdo jako ručitel převzal dluh, přišel během nějaké katastrofy o majetek či se ocitl ve stavu nouze - hladu). Podle jiného názoru je oprávněné žádat u vládce o svůj náležitý podíl na charitě či „po tlakem okolností, z nichž není úniku“.¹³³ Závislost na milodarech je odsouzeníhodná v případě, že si je člověk schopen na pokrytí potřeb svých a své rodiny vydělat vlastním úsilím. Avšak ani ten nejchudší člověk by neměl zanedbávat svůj vzhled a demonstrovat tak svůj stav nouze. Každopádně mnohem lepší možností je vždy vydělávat si na živobytí vlastníma rukama.¹³⁴ Zároveň je dobré vědět, že islámským ideálem v žádném případě není jakákoliv forma nivelizace příjmů či životní úrovně (určitá míra sociálních rozdílů je přirozeným stavem, neboť Bůh záměrně stvořil rozdíly mezi lidmi) - naopak úsilí, zdatnost, pracovitost a podnikavost má být náležitě oceněno.¹³⁵ Výše almužny či podpory příbuzných se pohybuje v rozumné výši, s ohledem na dárcovi majetkové poměry.¹³⁶ Za zásadně nežádoucí stav je považována zadluženost – ke které by, vzhledem k požadované skromnosti a kontrole výdajů, nemělo vůbec docházet.¹³⁷ Muslim by však nikdy neměl, přes všechnu péči o svou rodinu, příbuzné a potřebné, zapomínat ani sám na sebe a své vlastní potřeby.

Islám si velmi cení moudrosti a vzdělání. Celoživotní cesta za poznáním, včetně úsilí o jeho předávání, je posvátnou povinností každého muslima. V islámské kultuře vedle sebe existují (více či méně) sekulární státní vzdělávací instituce a náboženské školy (madrasy). Přestože islámský vzdělávací systém se může zdát zpátečnický, posuzujeme-li ho z hlediska svobodného bádání a vědecké přisnosti, z hlediska morálního a kulturního dalece převyšuje západní vzdělání...Učí pokoře, ohledům a úctě ke stáří, poskytuje rituál

¹³⁰ Al-Qaradáwí, J. : Povolené a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 140-141, 177-178, 220-221

¹³¹ al-Bucháří in Sunna. O chování proroka. Islámská nadace v Praze, Praha 2006, str. 157

¹³² 1) Víra v 1 Boha (šaháda); 2) Pravidelná modlitba 5x denně (salát); 3) Půst v měsíci ramadánu (saum) ; 4) Náboženská daň (zakát); 5) 1 x za život pouť do Mekky (hadž) - nejsvatějšího města islámu

¹³³ Muslim in Sunna. O chování proroka. Islámská nadace v Praze, Praha 2006, str. 90

¹³⁴ Al-Qaradáwí, J. : Povolené a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 83, 85

¹³⁵ Kropáček, L. : Islámský fundamentalismus. Vyšehrad, Praha 1996, str. 97

¹³⁶ Crofter, W.: Velká kniha islámu. BVD, Čechtice 2006, str. 208

¹³⁷ Al-Qaradáwí, J. : Povolené a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 189

jednoznačného přechodu do dospělého světa, studentům předává v každém směru jistoty, nikoli pochybnosti, a naplňuje je útechou, nikoli úzkostí. (Toto vzdělání zkrátka poskytuje to, čím liberální systémy vzdělání v západních státech pohrdají – což má katastrofální důsledky - totiž autoritu.)¹³⁸ Mnohými na Západě značně zpochybňovaný význam humanitního vzdělání je v arabském světě vysoce ceněn, zatímco trend stále větší intelektualizace a technokratičnosti vzdělání na úkor jeho humanitních (a humanizujících) složek je často kritizován.¹³⁹

Poměrně známou islámskou hodnotou je pohostinnost. („Žádné ze známých výmluv, jimiž lidé na Západě zdůvodňují, proč hosta nezvou ke stolu...do islámského prostředí prostě nelze přenést.“)¹⁴⁰ Islámu není cizí ani odpočinek, rekreace, zábava (např. zpěv, hry, sporty, filmy) a humor (v povolených formách), s cílem potřebného a žádoucího tělesného a duševního uvolnění. Humoru je však záhodno používat s mírou (jako soli) a není dovoleno vysmívat se hodnotám a cti druhých lidí.¹⁴¹

Co se týče vztahu muslimů k nemuslimům, základní poučení obsahuje následující koránský verš: „Alláh vám nezakazuje chovat se laskavě a spravedlivě k těm, kteří s vámi nebojují kvůli vaší víře ani vás nevyhánějí z domovů...“(60:8-9). (Zvláštnímu postavení a duchovnímu spolenectví s muslimy se díky svým náboženským kořenům těší židé a křesťané - tzv. „lid knihy“ - toto spříznění je nejpatrnější na povolení sňatků mezi muslimy a ženami lidu knihy.) Zároveň „není nic špatného na tom, když muslimové, ať už soukromě nebo na vládní úrovni, hledají pomoc u nemuslimů v technických, praktických záležitostech, které nemají žádnou spojitost s islámskou vírou...Zároveň je samozřejmě nanejvýš žádoucí, aby se muslimové stali ve všech těchto oblastech maximálně soběstačnými.“ Nemuslim není a priori považován za nedůvěryhodného člověka - žádost o pomoc a její přijetí je podmíněno pouze důvěrou v něj.¹⁴² Pro sociální práci to znamená, že muslimové nemusejí pociťovat nijakou nepatřičnost nebo zahanbení, když od důvěryhodného nemuslima přijímají jakoukoliv formu sociální pomoci a zároveň jsou motivováni, aby – zcela v duchu moderní filosofie sociální práce - usilovali o samostatné řešení svých potíží a dosažení úplné soběstačnosti.

V tomto kontextu vyvstává otázka problematiky etnický a nábožensky smíšených partnerských vztahů (v ČR zejména mezi muslimy a příslušnicemi majority velmi rozšířených), které jsou významnými indikátory integrace. Před párem vyvstává jak otázka soužití jedinců s odlišným kulturním zázemím a náboženstvím, (pokud nemuslimský partner nepřistoupí ke konverzi), tak směr výchovy a náboženského vyznání jejich případných potomků. Muslimovi šarí'a sice dovoluje uzavřít sňatek s křesťankou (nebo židovkou), zde však veškerá tolerance končí. (Evropanky všeobecně bývají – často zcela mylně - pokládány za příslušnice zjevných náboženství). Křesťanská manželka nemá stejné právní nároky jako muslimská – nejmarkantnější rozdíly nalezneme v dědickém právu (nemuslimská manželka zkrátka po muslimském partnerovi podle islámského práva nedědí) a děti jsou automaticky považovány za muslimy – s požadavkem řádné islámské výchovy. „Křesťanské církve sňatky s jinověrci připouštějí jako výjimky. Katolíci si pro takovýto sňatek musí vyžádat dispens od diecézního biskupa.“¹⁴³ O skutečných podobách rodinného života smíšených manželství se můžeme dozvídat

¹³⁸ Scruton, R. : Západ a ti druzí: Globalizace a teroristická hrozba. Barrister a Principal. Brno 2007, str. 95-96

¹³⁹ Kubálek, P. : Proč se učím arabsky? in Máme se bát islámu? Západ a islám. Prostor, Praha 2006, str. 269; Izedbegović, A. : Islám mezi Východem a Západem. TWRA, Praha 1997, str. 69

¹⁴⁰ Rogerson, B. : Prorok Muhammad, Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2004, str. 100

¹⁴¹ Al-Qaradáwí, J. : Povolené a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 203-204

¹⁴² Al-Qaradáwí, J. : Povolené a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 240

¹⁴³ Kropáček, L. : Půlměsíc na severní obloze. Muslimové v zemích Evropské unie in Variace na Korán. Islám v diaspoře. Orientální ústav AV ČR, Praha 1999. str. 39-40

pouze od aktérů samých nebo zprostředkovaně na základě odborných výzkumů.¹⁴⁴ Za ideální stav považují výchovu dětí v kontextu obou náboženství, se zdůrazňováním jejich shodných prvků a ponecháním konečné volby (i zcela se vymykající rodičovské nabídce) na jejich individuálním rozhodnutí.

Lze-li nějakým způsobem všeobecně hovořit o charakteristikách Arabů, pak k nim rozhodně patří jejich silně vyvinutá intuice (zřejmě vyplývající z obecně východní tendence spíše k „myšlení srdcem“) a psychologické schopnosti. „Na Arabech je také obdivuhodná jejich radost ze sociálního kontaktu...Být mezi lidmi a bavit se v každém slova smyslu skutečně umějí, což je pak pro ně výtečnou životní průpravou pro (*a zároveň vynikající živnou půdou pro integraci do*) jakékoliv kulturní(ho) prostředí. Často ani nemá takovou praktickou hodnotu se s nimi dorozumět řečí jako spíše být naladěn na stejnou emocionální vlnu. Nejen psychologie, ale i komunikační diplomacie a strategie je jejich bravurně zvládnutou doménou.“¹⁴⁵ Také „silná citlivost ve věci cti a důstojnosti (karáma) patří k nepochybným konstantám života na Blízkém východě, mj. i jako odkaz beduínského morálního kodexu...Slova čest a důstojnost se ozývají v rétorice muslimského světa neobyčejně často a důrazně. Mají svou obecně uznanou váhu ve všech vrstvách kultury“.¹⁴⁶ Islámská čest a důstojnost (stejně jako život a majetek) je posvátná a nedotknutelná.¹⁴⁷ Tradiční arabská představa mužnosti vychází zejména ze staroarabské (předislámské) kultury a zahrnuje vlastnosti jako čest, odvaha, věrnost rodu a kmeni, pohostinnost, houževnatost a sebeovládání¹⁴⁸ i povinnost bránit čest své ženy (která je součástí mužovi cti) – i za cenu vlastního života.¹⁴⁹

Zapomínat však nesmíme na každodenní přítomnost „pokušení“, kterým musí v západních zemích čelit muslim, toužící po zbožném životě v duchu tradičních islámských hodnot. „Lidé na Západě žijí ve veřejném prostoru, v němž každého člověka obklopují a chrání jeho práva a dovoleno je každé chování, které nepředstavuje zjevnou fyzickou hrozbu. Lidé v muslimských zemích žijí v prostoru, který je sice sdílený, nicméně soukromý a neexistuje v něm právní ochrana před skupinovým soudem, který se navíc vnímá jako soud Boží. V západních zvycích, západní morálce, západním výtvarném umění, hudbě a televizi se nevidí svobody, ale svody. Normální reakcí na tato pokušení je buď jim podlehnout, nebo potrestat (*odsoudit, pohrdat*..) ty, kdo je nabízejí...(Co ale muslimský přistěhovalec nenajde, je proces budování národa, ve kterém by se mohl začlenit do okolního sociálního řádu.“ Důsledkem toho může být jeho izolace a nezáměr o hostitelskou společnost a upření pozornosti na soukromý rodinný život, sociální interakci s vlastní imigrantskou komunitou a náboženskou aktivitu v jejím rámci.)¹⁵⁰

4. 2 Doporučení pro sociální práci s klienty z arabsko-islámského prostředí

Základní výbavou sociálního pracovníka při práci s klienty z arabských zemí by měla být angličtina, jazyky koloniálních mocností, působících v minulém století v arabském světě a v ideálním případě samozřejmě

¹⁴⁴ Drápalová, B., Kolářová, I. : Manželství s cizincem (cizinkou) muslimského vyznání, Etnologický ústav AV ČR, Praha 2003

¹⁴⁵ Kubálek, P. : Proč se učím arabsky? in Máme se bát islámu? Západ a islám. Prostor, Praha 2006, str. 269

¹⁴⁶ Kropáček, L. : Islámský fundamentalismus. Vyšehrad, Praha 1996, str. 39-40

¹⁴⁷ Al-Qaradáwí, J. : Povolené a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 225

¹⁴⁸ Kropáček, L. : Duchovní cesty islámu. Portál, Praha 2003, str. 149

¹⁴⁹ Rogerson, B. : Prorok Muhammad, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, str. 122

¹⁵⁰ Scruton, R. : Západ a ti druzí: Globalizace a teroristická hrozba. Barrister a Princípál, Brno 2007, str. 117, 135-

arabština. Mnoho příchozích z arabských zemí ovšem neovládá spisovný arabský jazyk, (který v běžném každodenním styku nahradily nesčetné dialekty), téměř vůbec nebo na nepříliš vysoké úrovni. Právě zde proto lidé různých profesí, dostávající se do styku s Araby, mnohdy narážejí na velké bariéry – ovládají sice vytříbenou spisovnou arabštinu, ke vzájemnému porozumění ovšem nestačí a často pak paradoxně raději volí snadnější cestu skrze jiný (alespoň částečně) sdílený jazyk (v ČR většinou čeština, angličtina, francouzština).

Z hlediska interkulturní komunikace si je třeba uvědomit, že příslušníci různých kultur mohou vykazovat některé typické druhy rozdílného vnímání, chování a komunikační stylu. Pro vzájemné porozumění je proto zásadní správná interpretace jejich verbální i neverbální složky vzhledem k celkovému komunikačnímu kontextu a nikoliv na základě své vlastní kultury. Z pohledu proxemiky dodržují lidé z Blízkého východu nejmenší vzdálenost – pouhých 20 cm.¹⁵¹ Arabské země patří do tzv. polychromických kultur, pro které je typický více flexibilní přístup, více činností najednou a minimum časového plánování. „Čas je vnímán spíše cyklicky a celostně a „přílišný časový nátlak není vnímán pozitivně a může být dokonce chápán jako neochota jednat či jako zlehčování řešeného problému, neboť není-li poskytnut dostatek času, znamená to, že není brán vážně (*ani samotný problém, ani komunikační partner*) – takové chování může být chybně interpretováno jako výraz neúcty. Následkem toho může být náš komunikační partner logicky méně ochotný ke kompromisům nebo jednání vůbec.“¹⁵² Mnoho odlišností existuje také v oblasti gestiky - např. zvednuté obočí často v arabských zemích indikuje záporné stanovisko, typický je zde také intenzivní oční kontakt (který, zejména u žen, může být oboustranně mylně interpretován jako určitá forma sexuální výzvy). Z oblasti pohybů těla a posturiky je pro styk s příslušníky arabské kultury velmi důležité vědět, že taková pozice vsedě, při které mohou ostatní lidé zahlédnout podrážky bot sedícího, je často vnímána jako neslušná a vyloženě urážlivá (neboť podrážky bot jsou v islámské kultuře, vzhledem k jejich neustálému kontaktu se znečištěnou zemí, vnímány jako místo velice nečisté). Z hlediska haptiky je arabsko-islámská kultura typickou kulturou kontaktní, ovšem toto platí pouze mezi příslušníky stejného pohlaví. Velmi důležité jsou muslimské pozdravy, doprovázené podáním ruky (které se však pro některé muslimy mohou stát problémem v případě styku samotného muže a mladé ženy).

Sociální pracovník by měl být také srozuměn a umět pracovat se skutečností, že u arabských národů se můžeme setkat se 2 odlišnými komunikačními styly – „diplomatickým“ a důvěrným. „Diplomatické chování znamená korektní, slušný, zábavný a v podstatě neosobní způsob jednání. Je dovoleno lhát, pokud se tím člověk vyhne urážce druhé osoby“ a nekomunikování ožehavých témat bývá chápáno jako projev slušného chování. „Důvěrné chování je užíváno při kontaktu s nejbližšími osobami – rodinou, přáteli. Lhát není dovoleno, dbá se na důvěrnost sdělených informací, které by se neměly dostat mimo jasně ohraničenou skupinu osob.“¹⁵³ Je žádoucí, aby sociální pracovník dokázal při komunikaci s tímto klientem proniknout do důvěrného komunikačního modu. Na otázku, jakým způsobem přitom zároveň dokázat z profesionálního hlediska zachovat potřebné hranice mezi pracovníkem a jeho klientem, nelze paušálně poskytnout žádnou odpověď.

Muslimové se, zvláště pod tíží některých životních situacích, někdy mohou sociálním pracovníkům jevit jako lidé pasivně a rezignovaně přijímající svůj osud, v duchu smíření a odevzdání se svrchované vůli Alláhově. Jde však jednoznačně o západní předsudek. Tato tzv. odevzdanost – či spíše ochota spolehnout se na Boží vůli - je v

---

¹⁵¹ Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinum, Praha 2007, str. 115-118

¹⁵² Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinum, Praha 2007, str. 127-128

¹⁵³ Derianová, L. : Arabové v Plzni, Západočeská univerzita v Plzni, 2002, str. 42-43

islámu podle všeho myšlena v aktivním a angažovaném smyslu.¹⁵⁴ Ty části islámského učení, které bývají často mylně interpretovány jako výzvy k fatalismu, bychom měli chápat spíše jako výzvy k osobnímu klidu, vnitřní vyrovnanosti, harmonii a spokojenosti s vlastní životní situací (osudem)¹⁵⁵ - při neustálém snažení o žádoucí změny k lepšímu. („Věřící je stvořen k tomu, aby se snažil, a ne jen nečinně vysedával. Věřící má bojovat, ne utíkat.“¹⁵⁶) „Muslim uplatňuje svůj subjekt v rámci možností, s plnou snahou, ale přitom ví, že se tak děje jen v mezích stanovených Bohem, v „mantinelech“ absolutní boží vůle a božího rozhodování.“¹⁵⁷ Sociální pracovníci by proto měli být schopni identifikovat nežádoucími projevy pasivního fatalismu a odevzdání se nepříznivému osudu a nespojovat ho a priori s islámem, nýbrž spíše s osobnostními charakteristikami klienta a jeho konkrétní životní situací.

Mnozí muslimští klienti sociální práce procházejí utrpením, po jehož smyslu se někteří z nich snaží dopátrat. Proto by sociální pracovníci - (nejen ti pracující v organizacích spjatých s církví) - měli být připraveni adekvátním a informovaným způsobem reagovat i na tento druh otázek.¹⁵⁸ I zdánlivě zcela nesmyslnému životu, bezvýhodné situaci nebo velkému utrpení můžeme svým rozhodnutím dodat nějaký smysl.¹⁵⁹ V takových chvílích se např. můžeme pokusit pomoci muslimovi hledat zdroj sil v ve všech trpících koránském a biblickém postavám (např. v Muhammadově a Ježíšově utrpení a jejich síle a vytrvalosti, s jakou se nepřízni osudu dokázali postavit¹⁶⁰) či jakýchkoliv jiných těžce zkoušených předcích nebo současníků – případně (ve vhodném kontextu) nabídnout pro útěchu či povzbuzení některé z koránských výroků nebo hadíthů.¹⁶¹

4. 3 Islám v ČR

Situace v ČR ve vztahu k přítomnosti islámu je značně odlišná od západních zemí, neboť „vzhledem ke své zeměpisné poloze a povaze historického vývoje se české země nikdy nedostaly do trvalejšího přímého styku s islámskou civilizací.“¹⁶² Ačkoliv většina občanů ČR se již v dnešní době nehlásí k žádnému náboženství a dříve tolik početní křesťané jsou v naší zemi menšinou, stále platí fakt, že naše společnost vyrostla z helénsko-křesťanských kořenů a tento vliv je v české společnosti, ač si to mnoho lidí neuvědomuje, zcela patrný. Odráží se to v naší historii, folklóru, artefaktech, normách, myšlení i hodnotách. Sama Listina základních lidských práv a svobod, která je součástí ústavy ČR, zcela jasně odráží křesťanské hodnoty – ať již Desatero nebo filozofii a názory Ježíše Krista Nazaretského a jeho následovníků.

Současná islámská komunita v ČR tvoří minimální výšeč z celkově velmi nízkého podílu cizinců v naší zemi (cca 3%), je málo viditelná a – alespoň z vnějšího pohledu - poměrně dobře integrovaná. Zdejší muslimové zpravidla vznášejí vůči státu a společnosti jen minimální a oprávněné požadavky (stavba mešit, sdružovací práva

¹⁵⁴ „V každodenním životě se prosadila, zvláště v intelektuálních kruzích a vůbec v městském prostředí, aktivita, činnost, jako důležitá morální hodnota.“ in Kropáček, L. : Duchovní cesty islámu. Portál, Praha 2003, str. 153

¹⁵⁵ Crofter, W.: Velká kniha islámu. BVD, Čechtice 2006, str. 184-185

¹⁵⁶ Al-Qaradáwí, J. : Povoleno a zakázáno v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004, str. 230

¹⁵⁷ Crofter, W.: Velká kniha islámu. BVD, Čechtice 2006, str. 184

¹⁵⁸ Mnozí muslimové stále ještě víceméně automaticky předpokládají, že všichni lidé ze Západu jsou křesťané.

¹⁵⁹ Küng, H., van Ess, J.: Křesťanství a islám. Vyšehrad, Praha 1998, str. 134-136

¹⁶⁰ Významné odlišnosti a hluboký smysl pro utrpení nalézáme v ší'itském učení.

¹⁶¹ např.: „Jestliže někdo neustále prosí Alláh o odpouštění, Alláh mu ukáže východisko z každé tíživé situace a nabídne mu úlevu od každé starosti a poskytne mu zdroje odněkud, odkud to nečekal.“ Abú Dáwúd; „Věřící není postižen nepřijemností, nemocí, úzkostí, smutkem nebo trápením a ani trh ho nepíchne, aniž by nebyly smazány jeho hříchy“ al-Bucháří a Muslim; „Každého člověka, pro kterého mám Alláh připravené nějaké dobro, nechá Alláh něco vytrpět“ al-Bucháří (in Sunna. O chování proroka. Islámská nadace v Praze, Praha 2006, str. 151-151, 159)

¹⁶² Bečka, J., Mendel, M. : Islám a české země. Votobia, Praha 1998, str. 131

atd.). ČR se již stává nejen transitní zónou pro přesun do dalších zemí, kde jsou podmínky pro život muslimských imigrantů příznivější. Lze předpokládat, že komunita se časem rozroste a „ČR se objektivně nevyhne určitému průniku islámu... Půjde o proces postupný, relativně pomalý, ale nezvratný a česká společnost by se na něj měla připravit po stránce politické, zákonodárné, vzdělávací (osvětové), ekonomické a psychologické. Dá se předpokládat, že latentní, dokonce silící sklon části české společnosti ke xenofobii, či přinejmenším jisté míře „kolektivní nervozity“ postihne... také stoupence islámu.“ Existují oprávněné obavy, že tato komunita – na rozdíl od některých jiných zdejších cizineckých komunit – nemůže počítat s plnou politickou, občanskou a mediální „korektností“ a podporou. Nic nepomohou ani zasvěcená tvrzení, že „muslimové na území ČR netvoří významnou a organizačně homogenní pospolitost, jejímž zájmem by bylo destabilizovat zdejší vnitropolitické poměry.“ Odborníci také předpokládají, že muslimská komunita nebude tak integračně obratná jako některé východo- a jihoasijské komunity. „Naše *geografická* uzavřenost se nepochybně podílela na jisté míře konservativismu českého lidu a v dějinném procesu spoluutvářela některé rysy „národní povahy“.“ Dnešní ani budoucí přítomnost islámu na našem území nelze plně pochopit bez znalosti historického a kulturního kontextu vzájemných vztahů západní a islámské civilizace (což však není a nemůže být obsahem této kapitoly) – i přesto, že „islám a jeho stoupenci se k nám dostávali vždy spíše zprostředkovaně a české dějiny ani národní kulturu bezprostředně neovlivňovali... V tomto ohledu jsme v Evropě raritou.“ Zdá se, že ani v perspektivně následujících letech se ČR nestane „vysněným teritoriem“ pro muslimské imigranty a významného nárůstu islámského prvku v naší společnosti se proto není třeba nijak obávat.¹⁶³

Život muslimů na našem území byl a dosud je do značné míry poznamenán negativním sociálně-psychologickým jevem – islamofobií.¹⁶⁴ „Přestože v české společnosti je zatím muslimů poměrně málo, s projevy islamofobie se u nás již běžně setkáváme, a to v mírných i v intenzivnějších podobách.“¹⁶⁵ Křížková konstatuje, že pro českou verzi tohoto celosvětově rozšířeného jevu je typická neinformovaná, povrchní, demagogická (a často účelová) polemika se socio-kulturními jevy, lišícími se od místních kulturních zvyklostí, popř. od legislativy a neopodstatněný strach z přílivu terorismu. Základními zdroji islamofobie v naší zemi jsou neznalost a strach, který paradoxně nepramení z negativní zkušenosti české veřejnosti s muslimskými komunitami či přímých osobních zkušeností jednotlivců, nýbrž z povrchního islamofobního tendenčního stavu českého mediálního obrazu islámu, neodpovídajícího reálnému životu a projevům zdejší muslimské komunity, který jistě k jejich úspěšné integraci příliš nepřispívá.¹⁶⁶ Podle Kropáčka se však „muslimové v ČR vcelku cítí dobře, zkušenost je naučila, že cílevědomým úsilím dokáží v českém prostředí žít svobodně a úspěšně.“¹⁶⁷

Pravděpodobně nejstarší zprávy o islámu na našem území nalzáme již ve staroslověnském textu legendy Život sv. Cyrila. Další důkazy o čilém (nejen) obchodním styku s územím islámu (dár al-islám) přinášejí časté nálezy islámských mincí na našem území. Mnoho - většinou nepřiliš seriózních a pozitivně laděných - zpráv o islámském světě se k nám dostávalo skrze literaturu různého žánru a původu. Opomenout nelze ani obrovský

¹⁶³ Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T. : *Islám v srdci Evropy*. Academia, Praha 2007, str. 9, 11-12, 131, 134-135, 464

¹⁶⁴ „Výraz islamofobie označuje fenomén protimuslimského smýšlení, rétoriky či jednání... Zahrnuje široké spektrum projevů vyjadřujících nadřazenou přezíravost až nenávistný odpor vůči muslimům... Sahají od politiky a akademických kruhů až k diskriminačním praktikám a xenofobní kriminalitě“. Kropáček, L. : *Islám a Západ*, Vyšehrad. Praha 2002, str. 138, 141

¹⁶⁵ Kropáček, L.: Odmítnout nenávist in *Máme se bát islámu? Západ a islám*. Prostor 69/70, Praha 2006, str. 19

¹⁶⁶ Křížková, M. : *Neviditelná menšina in Cizinci, našinci a média: mediální analýzy*. MKC Praha, Praha 2007

¹⁶⁷ Kropáček, L. : *Muslimové v ČR in Parzymies, A. : Muzulmanie w Europie*. Dialog, Warszawa 2005, str. 280

význam vědeckých poznatků islámských učenců, z jejichž poznatků hojně čerpala celá středověká Evropa.¹⁶⁸ Od začátku 20. století pak datujeme několik seriózních pokusů o překlad Koránu z arabského originálu do češtiny. Od období národního obrození až dodnes datujeme stále vzrůstající zájem o islám a zvyšování kvality předkládaných informací, na níž se od 19. st. významně podílela a dodnes podílí kvalitní česká orientalistika s mnoha zvučnými jmény našich odborníků.¹⁶⁹ Dlouholetou tradici má u nás činnost Orientální ústavu akademie věd včetně jeho bohaté publikační činnosti (časopisy *Archiv orientální*, *Nový orient* a mnohé monografie).

Historie organizovaného sdružování muslimské komunity na našem území sahá do 1/2 30. let 20. století. Od toho období se také datují první pokusy o založení zdejší muslimské obce, jež v moderní historii našeho státu, po peripetiích táhnoucích se po mnoho desetiletí, úspěšně vyvrcholilo díky legislativním změnám (§ 3/2000 o církvích a náboženských společnostech), na jejichž základě Ústředí muslimských obcí v roce 2004 konečně dosáhlo vytoužené právní subjektivity (do té doby komunita vyvíjela legální činnost pod střešou rozličných kulturních organizací a občanských sdružení). Od roku 1937 (s dlouhou přestávkou v letech 1945-1991) dodnes vychází bulletin *Hlas*. Také cesta k ustavení Islámské nadace v Praze a Brně (které mj. fungují jako mešity) nebyla příliš jednoduchá. Muslimové se zprvu shromažďovali v soukromých prostorách nebo pod širým nebem, po revoluci bylo pronajato několik provizorních multifunkčně využívaných prostor pro zřízení modliteben, knihoven a společenské vyžití. Brněnská mešita byla slavnostně otevřena v roce 1998, otevření pražské mešity (a zároveň nového oficiálního sídla Ústředí muslimských obcí) následovalo rok poté. Od roku 2003 provozuje Islámská nadace v centru Prahy také informační kancelář s modlitebnou. V roce 1994 obec zakoupila na třebičském hřbitově pozemek pro pohřbívání svých věřících (do jisté míry) v duchu islámských tradic, od roku 2004 mají k dispozici také určitou plochu v areálu Olšanských hřbitovů. Z legislativních důvodů však komunita doposud nemá (a v dlouhodobém horizontu pravděpodobně ani mít nebude) tzv. zvláštní práva, jaká stát přiznává větším církvím a náboženským společnostem (např. právo vyučovat náboženství na státních školách, zřizovat vlastní náboženské školy, konat svatební obřady, čerpat ze státních dotací aj.). Vedle naplňování náboženských potřeb praktikujících muslimů plní obec také informační, publikační, osvětové, kulturní a charitativní funkce. „Náboženskou činnost, kulturní i osvětové aktivity soustředěné kolem pražské a brněnské mešity zajišťují Islámská nadace v Praze a Islámská nadace v Brně. Islámská komunita je vedle těchto hlavních složek organizována – v některých případech společně s českou majoritou - v mnoha dalších formách (např. Arabské kulturní fórum, Islámský svaz, Liga českých muslimů, Muslimská unie, *Opus Arabicum*, Společnost česko-arabská, Svaz muslimských studentů v ČR a mnohá další seskupení, založená většinou na národních původu).¹⁷⁰ Ve srovnání se státy s mnohem početnějšími muslimskými komunitami neexistují v ČR téměř žádná pro-islámská opatření.

Současné počty muslimů (resp. Arabů hlásících se i islámů) na českém území je velmi těžké věrohodně stanovit. „Oficiální statistiky o počtech muslimů v ČR neexistují. Nejčastěji se v této souvislosti objevují dva značně rozdílné údaje 10 000 a 20 000 osob. K prvnímu přibližnému údaji se přiklání i místopředseda Ústředí muslimských obcí RNDr. Vladimír Sářka, ovšem – jak dodává – nejsou možnosti, jak tento údaj ověřit.“ Uvedený údaj zahrnuje české konvertity (cca 400), občany ČR cizího původu a cizince s povolením

¹⁶⁸ Bečka, J., Mendel, M. : *Islám a české země*. Votobia, Praha 1998, str. 64-66, 87, 89, 91, 97-99; Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T. : *Islám v srdci Evropy*. Academia, Praha 2007, str. 160, 196-197

¹⁶⁹ Bečka, J., Mendel, M. : *Islám a české země*. Votobia, Praha 1998, str. 99-101, 106, 108

¹⁷⁰ Bečka, J., Mendel, M. : *Islám a české země*. Votobia, Praha 1998, str. 131-132, 134, 156, 162-163, 175-177, 179 ; Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T. : *Islám v srdci Evropy*. Academia, Praha 2007, str. 411, 416-417

k dlouhodobému nebo trvalému pobytu (nejpočetnější skupina). Poslední „skupinu tvoří především studenti a podnikatelé, kteří k nám přišli po roce 1989, a je po stránce národnostní i sociální neobyčejně pestrá. Avšak většinu muslimů žijících v Česku tvoří lidé arabského původu (především ze Sýrie, Iráku, Egypta, ale toto spektrum je mnohem rozmanitější).“ Mezi těmito lidmi „najdeme velké rozdíly, pokud jde o vlastní hloubku vztahu k islámu... – tj. jak vysoko stojí v žebříčku jejich hodnot a do jaké míry se řídí jeho ustanoveními v praktickém životě.“ Jak již bylo řečeno výše v jiné souvislosti, tito lidé netvoří žádnou homogenní masu, „táhnoucí za jeden provaz“. Při sčítání lidu v roce 2001 se k islámu oficiálně přihlásilo 3 600 osob – což je číslo, které nelze brát jako zcela korektní. Velká část muslimů se nehlásí a aktivně nepodílí v žádných ze zdejších islámských organizací a často již islám z velké části ani nepraktikuje (přesto se však na oficiální a individuálně identifikační úrovni prohlašují a považují za muslimy).¹⁷¹ Fleissig a Bahbouh konstatují, že počet osob, ovlivněných islámem, arabštinou a arabskou kulturou se v současné době odhaduje cca na 150 000.¹⁷² Také Kropáček shodně konstatuje, že údaj o počtu muslimů žijících v ČR je poněkud nejasný. Uvádí údaj 20 000, který lze vyčíst ze statistik dlouhodobých nebo trvalých pobytů přistěhovalců, pocházejících z muslimských zemí. Počet praktikujících muslimů se však odhaduje pouze na 3 000 (včetně 300 českých konvertitů).¹⁷³ Autoři pilotního projektu Integrovaný proces muslimů v ČR došli ve svém práci k číslu 11 200 (stav k 31. 12. 2005), jež měřili na základě dostupných statistických údajů. Velikost arabské sunnitské komunity dlouhodobě žijící na území ČR, (vycházející ze členění islámské subcivilizace dle geografického rozmístění), určili na 28,6%. Zdejší islámská komunita byla na základě výpovědí respondentů označena jako značně heterogenní a fragmentarizovaná do odlišných skupin (etnicky, národnostně, kulturně etc.). Vnitřní fragmentarizace je charakterizována na základě rozdělení z perspektivy tzv. jádra (většinou praktikujícího a tvořeného muslimy z arabských zemí) a okraje komunity.¹⁷⁴

Závěry jedné ze studií na téma imigranti z arabských zemí dokládá, že navzdory mnoha rozdílnostem v oblasti náboženství, kultury a životního stylu „se většina respondentů s touto situací vyrovnává překvapivě dobře, roli zde zřejmě hraje fakt, že se zpravidla jedná o osoby, které mají velký zájem na bezproblémové adaptaci na život v ČR, a jsou proto ochotny zčásti přizpůsobit svůj životní styl.“¹⁷⁵ Také další výzkumná práce, zaměřená na tuto cílovou skupinu, shodně uzavírá, že cílová skupina velmi usiluje o začlenění do české společnosti a oslovení respondenti „jsou vzdělaní lidé, kteří se snaží propagovat arabskou kulturu a rozvíjet dobré vztahy mezi českým a arabským světem. Jejich činnost je však stále poněkud zastiňována obecně negativními názory na Araby, jež většinou nejsou podloženy řádnými znalostmi.“ Zaslouží si proto naši patřičnou pozitivní pozornost a upřímnou snahu o vzájemné porozumění.¹⁷⁶

---

¹⁷¹ Bečka, J., Mendel, M. : *Islám a české země*. Votobia, Praha 1998, str. 154, 157, 194, Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T. : *Islám v srdci Evropy*. Academia, Praha 2007, str. 408-411

¹⁷² Fleissig, J., Bahbouh, Ch. : *Malá encyklopedie islámu*. Dar ibn Rushd, Praha 1993; Flessig, J., Bahbouh, Ch. : *Encyklopedie islámu*. Dar ibn Rushd, Praha 2008

¹⁷³ Kropáček, L. : *Muslimové v ČR in Parzymies, A. : Muzulmanie w Europie*. Dialog, Warszawa 2005, str. 279

¹⁷⁴ Topinka, D. : *Integrovaný proces muslimů v ČR (výzkumná zpráva)*, VeryVision na objednávku MVČR, 2005/2006, str. 48-49, 93

¹⁷⁵ Derianová, L. : *Arabové v Plzni, Západočeská univerzita v Plzni*, 2002, str. 10

¹⁷⁶ Hošková, S. : *Integrace Arabů v Praze, v Liberci a v Plzni in Uherek, Z. : Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců*, Etnologický ústav AV ČR, Praha 2002, str. 15-16

5. Pilotní studie

Cílová skupina této pilotní studie nebyla v ČR dosud samostatně zkoumána, v několika málo většinou kvalitativně pojatých výzkumech byla pouze zahrnuta do širších výzkumných souborů.¹⁷⁷ Domnívám se, že je vhodnější výzkumy v této oblasti více specifikovat a zejména ve výzkumných souborech důsledně oddělovat některé skupiny, jejichž situace jsou v důsledku působení mnoha objektivních faktorů značně specifické a odlišné. Závěry této sondy hodlám v blízké budoucnosti využít pro účely rozsáhlejšího a systematictějšího výzkumu, zaměřeného na stejnou nebo obdobnou cílovou skupinu. Tato cílová skupina je v ČR zatím poměrně málo viditelná a lze proto oprávněně předpokládat, že také relativně dobře integrovaná a proto bezproblémová. Počty muslimů (resp. Arabů hlásících se i islámu) na českém území je velmi těžké věrohodně stanovit, neboť v tomto směru neexistují žádné oficiální statistiky. Podle odborných odhadů se počet muslimů v ČR pohybuje mezi 10 a 20 tisíci, počet praktikujících je odhadován pouze na 600. (Tyto údaje však zahrnují nehomogenní skupinu cizinců – muslimů a malý počet českých konvertitů.)¹⁷⁸

5.1 Výzkumný záměr

K volbě předkládané konkrétní skupiny imigrantů mě vedl předpoklad, že jejich bohaté zkušenosti s životem v české společnosti, nabyté dlouholetým pobytem, představují velmi cenný zdroj informací a nápadů a skýtají obrovský potenciál, jež se může stát inspirací a vodítkem k úpravě či přehodnocení stávající integrační politiky a sociálních služeb, určených jak cílové skupině této sondy, tak i nově příchozím imigrantům. Tento faktor jsem se proto pokusila maximálně využít.

---

¹⁷⁷ Derianová, L. : Arabové v Plzni, Západočeská univerzita v Plzni, 2002; Hošková, S. : Integrace Arabů v Praze, v Liberci a v Plzni in Uherek, Z. : Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců, Etnologický ústav AV ČR, Praha 2002; Integrace muslimů v ČR, VeryVision pro MV ČR, Praha 2007; Drápalová, B., Kolářová, I. : Manželství s cizincem (cizinkou) muslimského vyznání. Etnologický ústav AV ČR, Praha 2003

¹⁷⁸ Bečka, J., Mendel, M. : Islám a české země. Votobia, Praha 1998, str. 154, 157, 194, Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T. : Islám v srdci Evropy. Academia, Praha 2007, str. 408-411

Vzhledem k předpokladu, že integrační strategie a historie imigrantů vykazují jisté odlišnosti v závislosti na pohlaví, zaměřila jsem se výhradně na mužskou část cílové skupiny. Ačkoliv jsem si vědoma faktu, že jednotlivé arabské země (a též odlišné oblasti, sociální vrstvy a skupiny atd. v jejich rámci) jsou velice rozdílné a rozmanité a samotné pojetí islámu je zcela specifickou individuální záležitostí, domnívám se, že existují i mnohé socio-kulturní aspekty, na jejichž základě se značná část lidí, jejichž rozhodující období socializace (tj. do 18ti let) proběhlo v těchto zemích a jež se prohlašují za muslimy, do jisté míry shodně odlišuje od obecných charakteristik české (západní/euro-americké/křesťanské) společnosti (ačkoliv je třeba mít neustále na zřeteli, že ani tyto nejsou žádným socio-kulturním monolitem). Jejich život může být také podobným způsobem ovlivněn neobjektivními a často otevřeně protiislámskými či islamofobními postoji veřejnosti a médií. Za další sjednocující faktor považuji také dosažené vzdělání, jako jeden z významných nástrojů integrace. Cílovou skupinu jsem dále homogenizovala na základě jejich socio-ekonomického statusu, reprezentovaného plnou ekonomickou soběstačností (získanou skrze vlastní zaměstnání nebo podnikání) a zajištěným bydlením. Volba právě pražské komunity vychází z předpokladu, že integrace cizinců v našem hlavním městě (resp. velkých městech obecně) probíhá do značné míry specifickým způsobem. Multikulturní, otevřené, tradicemi již málo ovlivněné prostředí velkoměsta, plné rozličných organizací a institucí, ekonomických možností a příležitostí i potenciálních sociálních kontaktů, ale také ztráty tradičních rolí a odcizení, tvoří velmi svébytný integrační kontext.

Cílová skupina této sondy se shoduje v následujících identifikačních znacích:

1. pohlaví: muži
2. země původu: arabské státy (tj. členské země Ligy arabských států¹⁷⁹)
3. náboženské vyznání: islám
4. věk v době imigrace do ČR: min. 18 let (tj. socializace jedince proběhla v odlišném socio-kulturním prostředí)
5. okolnosti imigrace do ČR: příchod na základě vlastního svobodného rozhodnutí a otevřená možnost zemi kdykoliv opustit a vrátit se do země původu
6. pobytový status v ČR: občanství ČR
7. délka pobytu v ČR: min. 15 let
8. perspektiva dalšího pobytu v ČR: trvalé usídlení
9. místo pobytu: Praha
10. vzdělání: SŠ, VŠ
11. socio-ekonomický status: plná ekonomická soběstačnost (získaná skrze vlastní zaměstnání nebo podnikání), zajištěné bydlení

Pomocí kvalitativní metodiky jsem provedla pilotní sondu do výše popsané cílové skupiny. „Pilotní sonda je prováděna na malé skupině z vybrané populace, kterou hodláme studovat...Nejčastěji zde používáme kvalitativní postupy. Cílem této studie je zjistit, zda informace, kterou požadujeme, v naší populaci vůbec existuje a zda je dosažitelná...Zda je náš výzkum v dané populaci vůbec možný.“ Pilotní studie může odhalit, že ve zkoumané

skupině existují neformální normy, která znemožňují získání určité informace lidem „zvenčí“. Disman zmiňuje existenci tohoto problému mimo jiné právě u zkoumání etnických kultur.¹⁸⁰ Explorativní („průzkumový“) výzkum se pouští do málo probádaných oblastí a pokouší se nalézt témata a otázky vhodné pro následné hlubší prozkoumání. „Má být kreativní, flexibilní a zohledňovat všechny neočekávané jevy. Jde v něm také o první pokusy navrhnout nové koncepty a základy teorie. Popisný výzkum se zabývá podrobnou deskripcí situace, jevu nebo vztahů. Má mnoho společného a do jisté míry splývá s předchozím typem výzkumu. Z hlediska níže uvedených cílů jsem tedy také učinila prvotní pokus charakterizovat současný stav integrace respondentů, jejich integračních potřeb a míru jejich saturace s cílem získání subjektivního vhledu do problematiky. Cílem explanace je pak vysvětlení, proč se věci dějí daným způsobem – tedy identifikace příčiny a následku a pokus o vytvoření teorie. Většina výzkumů vykazuje znaky všech tří kategorií.“¹⁸¹ Dosažené výsledky skýtají omezené možnosti využití ve formě pracovních hypotéz pro jejich ověřování pomocí kvalitativní metodiky.

Pilotní studie nesla znaky jak základního výzkumu, tak výzkumu aplikovaného. V rámci základního výzkumu jsem se pomocí několika řízených interview pokusila zmapovat a identifikovat níže popsané aspekty integrace. Z pohledu aplikovaného výzkumu jsou výstupem této práce také konkrétní - respondenty i výzkumníci formulované návrhy a doporučení - které by za určitých podmínek teoreticky mohly být později využitelné v praxi.

Můj opravdový a hluboký zájem o danou problematiku značně přispěl k ochotě respondentů zúčastnit se výzkumných interview. Nemalou roli sehrál také fakt, že jsem částečně praktikující křesťanka protestantského vyznání s velmi otevřeným, pozitivním a poměrně informovaným vztahem k islámu. Data jsem získávala prostřednictvím pilotních řízených interview, „jež se vyznačují definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací.“¹⁸² Časová dotace interview byly v průměru 2 hodiny. Vzhledem k faktu, že se jednalo o pilotní studii a s přihlédnutím k nesnadné dostupnosti cílové populace, byl vzorek vytvořen pomocí metody příležitostného výběru. Také Ferjenčík soudí, že „příležitostný výběr je celkem přijatelnou první sondou do problematiky, kterou potom – právě na základě pilotáže získaných informací – přezkoumáme důkladněji a na reprezentativních vzorcích“. Jelikož dosud na odborné úrovni neexistuje shoda v otázce souborů indikátorů určených k měření dosažení míry integrace, musela jsem se při analýze a interpretaci získaných dat spolehnout na obecnou metodiku kvalitativních výzkumů. Jedinou technikou pro ověření validity tedy byla tzv. zjevná validita (face validity) – tedy „intuitivní spolehnutím se na to, že existuje dostatečná spojitost mezi zkoumaným jevem a naším měřením“.¹⁸³

Přehled dílčích výzkumných okruhů a cílů:

I. Identifikační údaje

II. Migrace: Motivace, okolnosti, reflexe

---

¹⁷⁹ Členské státy mezivládní organizace nezávislých arabských států „Liga arabských států“ : Egypt, Sýrie, Libanon, Irák, Jordánsko, Saúdská Arábie, Jemenská republika, Libye, Súdán, Tunisko, Maroko, Kuvajt, Alžírsko, Katar, Bahrajn, Omán, Spojené arabské emiráty, Mauretánie, Somálsko, Guinea-Bissau, Džibutsko, Komory

¹⁸⁰ Disman, M. : Jak se vyrábí sociologická znalost. Karolinum. Praha 2000, str. 121

¹⁸¹ Hendl, J. : Kvalitativní výzkum. Portál, Praha 2005, str. 38-39, 103

¹⁸² Hendl, J. : Kvalitativní výzkum. Portál, Praha 2005, str. 164

¹⁸³ Disman, M. : Jak se vyrábí sociologická znalost. Karolinum, Praha 2000, str. 65-67

Cíl: Identifikovat push a pull faktory imigrace cílové skupiny do ČR a jejich vstupní socio-ekonomickou situaci, získat jejich subjektivní reflexi přesídlení

III. Problémové oblasti a překážky v procesu adaptace/integrace, možnosti jejich prevence a řešení

Cíl: Identifikovat push a pull faktory imigrace cílové skupiny do ČR a jejich vstupní socio-ekonomickou situaci, získat jejich subjektivní reflexi přesídlení

IV. Role sociálního okolí v procesu adaptace/integrace

Cíl: Zmapovat roli a možnosti imigrantova sociálního okolí z hlediska potřeb a míry jejich saturace v procesu adaptace/integrace

V. Role institucí a organizací v procesu adaptace/integrace

Cíl: Zmapovat současnou roli a potenciální možnosti vybraných státních, nestátních neziskových, imigrantských, islámských a majoritních organizací a institucí z hlediska potřeb a míry jejich saturace v procesu adaptace/integrace

VI. Multikulturní akce, integrační/orientační kurzy, zkoušky z českého jazyka, specializované organizace pro imigranty z arabských zemí/muslimy

Cíl: Zmapovat současnou roli a potenciální možnosti multikulturních akcí a integračních/orientačních kurzů z hlediska potřeb a míry jejich saturace v procesu adaptace/integrace, zjistit postoj k povinným zkouškám z českého jazyka a potenciálnímu založení neziskové organizace, specializované na pomoc imigrantům z arabských/muslimských zemí

VII. Pracovníci v oblasti integrace (v neziskovém sektoru, ve státní/krajské/obecní správě), policisté

Cíl: Identifikovat současný přístup a jednání pracovníků neziskového sektoru v oblasti práce s imigranty, pracovníků ve státní/krajské/obecní správě („úředníků“) a policistů ze subjektivního hlediska imigrantů, jejich potřebné kompetence a charakteristiky z pohledu imigrantů

VIII. Identita

Cíl: Identifikovat subjektivní míru důležitosti jednotlivých identit pro jednotlivce a míru pocitu sounáležitosti s jeho původním prostředím vs. s hostitelskou společností

Další témata, která se v objevila v průběhu rozhovorů:

Charakteristika Čechů a české společnosti

Pojem integrace a integrační politika ČR

Návrat do země původu

Návštěvy země původu

Charitativní aktivity

Ženy

5. 2 Výzkumná zpráva

Všichni 4 respondenti byli středního věku (38 až 52 let), 3 ženatí (2 s Češkami a 1 s Arabkou, pocházející ze země respondentova původu) a 1 rozvedený (po 12tiletém manželství s Češkou). Jejich zeměmi původu byly arabské země (Alžírsko, Palestina/Jordánsko, Sýrie), všichni již po 15-32letém pobytu v naší zemi obdrželi české státní občanství. 3 dosáhli VŠ vzdělání (2 v ČR a 1 v Kanadě) a 1 SŠ (v zemi původu), 2 zastávají v pracovním procesu pozici zaměstnanců a 2 provozují své soukromé živnosti.

Do ČSSR přijeli 2 respondenti za účelem studia - ČSSR patřilo ve vysokoškolském prostředí v arabských zemích mezi preferované cílové země s dobrou pověstí. Další 2 se dostali do ČR víceméně náhodou, poté, co prošli jinými zeměmi. Částečnou motivací pro příjezd byly sociální kontakty v naší zemi, všeobecné sympatie k ČR a pozitivní představa o jejích obyvatelích. K legálnímu odchodu ze země původu je přiměla tamní špatná bezpečnostní situace a obdržení povolání do občanské války. Praha respondenty přitahovala díky své kosmopolitní, kulturní atmosféře a bohaté nabídce pracovních příležitostí. Důvodem setrvání se staly české partnerky a celková stabilizace životní situace.

Všichni respondenti si byli vědomi, že přicházejí do kulturně a hospodářsky vyspělá post/komunistická země. Měli určité znalosti o Praze, místní výrobě a bohatství české kultury. Zdrojem informací o naší zemi byla pro respondenty média, instituce a sociální okolí. Informace o naší zemi, kterými disponovali před příjezdem, byly pro respondenty dostačující. 1 z respondentů se zmínil o potřebě obecných informací o životě cizince a problematiku přesídlení z vesnice do velkého města.

Ti, kteří přišli za studijními účely, v naší zemi nikoho neznali a bylo o ně po příjezdu postaráno (kolej, studium). Druzí 2 si ohledně získání práce a bydlení nedělali žádné obavy. Značnou roli zde sehrál fakt, že byli v době příjezdu dostatečně finančně zabezpečeni a měli zde jisté sociální kontakty (příbuzné nebo známé). Tyto sociální kontakty sice sehrály jistou motivační roli pouze ve vztahu k příjezdu do země, nestaly se však důvodem k trvalému usídlení. Jejich role byla důležitá zejména pro zabezpečení v prvních dnech pobytu, dále jako psychická podpora. Významnou roli také pravděpodobně hráli příbuzní české partnerky.

První stříť s naší zemí se odvíjel od konkrétních životních podmínek, situací a zkušeností jednotlivých respondentů. Studenti přišli do naší země ještě v době komunistického režimu a prošli standardními mechanismy, určenými pro všechny zahraniční studenty. Situaci příchozích po roce 1989 lze zobecnit pouze tak, že se více či méně připravení imigranti ocitli tváří v tvář moderní západní společnosti – s jejími pozitivními i negativními stránkami. 2 respondenti z počátku pobytu vzpomínají na samé dobré zážitky – jeden si užíval bujarého nočního života Prahy 90. let, druhý podnikal různé exkurze a výlety se svými kolegy v místech, kde probíhaly přípravné kurzy pro zahraniční studenty. Další student prožil krušné chvíli v období povinné vstupní karantény. Poslední respondent zažil šok: „Lidi se venku pusinkují, na ulicích se válí opilí, zfetování, všude je alkohol.“

Většina oslovených poukazovala na různé druhy problémů, vyplývajících z jazykové bariéry (potíže s komunikací v nemocnici, na úřadech, v restauracích, „když neřeknu něco přesně česky, nesnaží se to (Češi) pochopit... Když nevykáš, mluvíš blbě – smějou se ti, že jsi blběj..“) a obecné netolerance ke špatné

češtině cizinců. Některá nedorozumění vycházela také z nedostatku nebo pokroucenosti informací o islámu, u osloveného s tmavší pleť se objevilo i rasisticky motivované napadení (byl zbit 8 skinheady v metru – nikdo mu nepomohl, všichni se báli), časté obtěžování policií a potíže se získáním občanství (ve formě opakovaného hledáním záminek pro neudělení občanství – např. nezaplacená pokuta za parkování či malé zpoždění v jinak pravidelné a bezproblémové platbě zdravotního pojištění); 1 respondent uvedl zajímavý příběh o tom, jak s ním zdejší dívka odmítla jít sama na pokoj – raději se s ním chtěla scházet v parku (respondentův přítel – také muslim – této dívce napovídal, že v případě vykonání sexuálního styku bude považována za prostitutku a po aktu ji respondent zabije – měla proto obavy být s ním sama na uzavřeném místě). Objevila se také stížnost na nedostatky místní kuchyně (nedostatek produktů a mezery v nabídce halal potravin).

Všichni respondenti uvádějí, že se v současné době již nesetkávají s žádnými problémy, které by mohly mít souvislost s jejich imigrantským původem. Drobné, dle respondentů nevýznamné problémy, vyplývají pouze z lidské hlouposti a netolerance k projevům jejich odlišného temperamentu (např. vykázaní arabské party z plaveckého bazénu z důvodu přílišné hlučnosti). Na tomto místě je nutno podotknout, že skutečnost, že většina respondentů se s rasismem osobně nesetkala, může být ovlivněna faktem, že polovina respondentů má pleť zcela běžné středoevropské barvy a modré oči – pro laika vypadají tedy zcela „nearabsky“. Tento předpoklad potvrzují také opakované potíže, kterým čelí právě a pouze respondent s nejtmaší pleť ze všech oslovených. I jen velmi okrajově zmiňuje: „Někdy otravujou opilci, někdo mi řekne „jděte domů“...“ - toto ale není vůbec důležité a nepovažuje to za žádný problém. Další dokonce uvedl: „Ne – naopak – je to výhoda! Vždy, když mám problém, jdu o stupeň výš (*k vedoucím, nadřízenému*) – mají pochopení, vždy dosáhnu toho, co potřebuji. Žádný cizinec tady nemůže mít problém.“ 3 respondenti shodně konstatují, že ani jejich arabský původ, ani příslušnost k islámu nikdy nebyly a nejsou zdrojem žádných problémů. Pouze 1 uvádí: „Jsem tmavej – to je první věc.“ (*Tento respondent má, na rozdíl od ostatních, poměrně výrazně tmavší pleť.*)

Všichni respondenti poukazovali na potřebu snahy o otevřená a tolerantní vnímání, pochopení a akceptaci ze strany cizinců vůči hostitelské společnosti (jejím normám, struktuře a kultuře) a nutnost pochopení odlišné české mentality. „Musí souhlasit s tím, co mu ČR nabízí.“; „Vzít všechno tak, jak to je...Když všechno kritizuje, nikdy nebude spokojený.“) Většina dotázaných opakovaně zdůrazňovala nezbytnost maximálního zvládnutí českého jazyka (1 radí toto učinit ještě před přicestováním do ČR). „Ať jde studovat češtinu, jestli chce pochopit Čechy.“; „Intenzivní kurz ČJ – umět česky tolik, kolik může... Čeština je kámen všeho! Cizinec je ten, co neumí jazyk tohoto státu – pak je cizincem i doma, před manželkou... Pokud se česky naučí – jeho cizinectví se zmírní, možná i zmizí úplně.“ Zmíněna byla také potřeba vyhnout se extrémům v podobě ghettoizace a separace či naopak přílišného se vzdalování od krajanů a svých kulturních kořenů. („Nežít s krajanama v ghettu – to by znamenalo čím dál hůř..., ale taky se od nich nevzdalovat, nebo se snažit dostat do ghetta Čecha – inteligentního, který by svítil, jinak nic společnosti nedáváme – to je maximální sobectví. Nežít jako cizinec – pochopit zákony, předpisy, zvláště ženy...práva a povinnosti vůči rodině, sobě, společnosti.“) Závěrem přidal radu pro ženy „ze společnosti, kde vládne muž – měly by si otevřít konto, ať jsou kdekoliv – je znakem nezávislosti, ukázat samostatnost“. Poukázáno bylo také na mezery na trhu v oblasti halal potravinářské výroby a gastronomie jako vhodného pole pro podnikatelské činnosti imigrantů.

Všichni dotázaní navazují a udržují přátelské kontakty jak s krajanami ze země původu, Araby z jiných zemí i muslimy obecně, tak i s příslušníky majority. Pouze u jednoho se ukázala silnější inklinace k navazování přátelství s krajanami ze země původu a preference muslimů z arabských zemí (většinou přátel z mešity). Ti, kteří

zde absolvovali svá studia, mají více přátel z řad české majority („pomohlo, že jsem tu studoval – díky tomu mám všude přátele, děti chodily do českých škol, přátelili jsme se s jejich rodiči“). Nejlepší přítel všech respondentů je v současné době (u 1 byl opakovaně v minulosti) Čech/Češka.

Tyto sociální kontakty jim v procesu integrace byli do jisté míry užitečné. Jednalo se zejména o praktickou pomoc v prvních dnech pobytu. 1 respondent známi přivezli z letiště, nechali první 2 noci přespat u nich doma, našli mu ubytování na koleji a ukázali kolej. Také mu pomohli lidé z koleje (např. s jazykem). Jiný měl v ČR již bratra, bratrance a známého ze země původu, kteří mu, vedle praktické pomoci, v době po rasistickém napadení pomohli po psychické stránce. 2 respondenti uváděli také důležitou integrační roli svých českých příbuzných a přátel ze strany manželky (měli možnost poznat příslušníky majority).

1 respondent uvedl: „Češi poraděj, ale udělají pro druhého spíše jen to, co je zadarmo“, pomohli mu při získání občanství – „psali dopisy“ (občanství se zde kupuje) - Alžířani i půjčej peníze.“ 1 respondent konstatoval: „Spíše já pomáhám jim (*přátelům z řad imigrantů v procesu integrace*) – např. když pořádá večírek, obvolává i manželky pozvaných a jejich další přátele (kteří by se jinak a akci nedozvěděli). „Chtěl jsem, aby se mužská orientální společnost změnila v lidskou.“

Každý z respondentů (1 až po náповědě) uvedl, že zná nějaké nestátní neziskové organizace (dále NNO), zabývající se integrací cizinců - přičemž všem výrazně pomohlo předložení seznamu v Praze působících NNO. O jejich existenci a zejména pak o konkrétní činnosti imigranti však nemají dostatek informací a jejich služeb nevyužívají - a to nejen z důvodu nedostatku informací, ale také proto, že takovou pomoc osobně nikdy nepotřebovali, neboť jsou relativně soběstační již od samého počátku pobytu a v současné době již maximálně integrování. V situacích, kdy svépomoc možná nebyla, vystačili s neprofesionální pomocí svého sociálního okolí. O NNO a jejich činnosti se dozvídají spíše zprostředkovaně a náhodou - přes nějakou známou osobu, která v dané organizaci pracuje, díky účasti na multikulturních akcích, pořádaných NNO, skrze kulturní spolupráci (osobně či prostřednictvím imigrantské organizace, ve kterých se angažují), díky profesionální spolupráci (překladačství, tlumočnictví) nebo z médií či z doslechu. Tato sonda se však zaměřovala pouze na povědomí o existenci těchto NNO a osobní klientské zkušenosti. Mnohé názvy NNO jsou si velmi podobné či se částečně překrývají - proto se lze obávat určitého zkreslení výsledků za předpokladu, že respondenti neznají některé názvy zcela přesně a mohlo dojít k jejich záměnám. 3 z respondentů zmínili křesťanské organizace (ať již konkrétně či nekonkrétně). Okrajově pouze uváděli obecné informace - „pomáhají cizincům“ (poradí, peníze nedávají). Nejčastěji respondenti znali Poradnu pro uprchlíky/Centrum pro otázky migrace, Organizaci pro pomoc uprchlíkům, Multikulturní centrum Praha, Člověka v tísni, Arcidiecézní charitu Praha, více než 1 věděl také o existenci organizací Berkat – In Báze, Centra pro integraci cizinců a Poradny pro integraci. Občanské sdružení Sedm paprsků neznal ani 1 respondent. 1 oslovený přímo vyjádřil obavy, že o NNO a jejich činnosti nejsou cizinci dostatečně informováni.

Každý z respondentů zná nějaké imigrantské a islámské organizace či je jejich významným představitelem. Jejich informovanost a míra angažovanosti se výrazně různí v závislosti na tom, zda zde vystudovali či nikoliv, velkou roli hraje také přístup k informacím a jejich časové možnosti. 2 respondenti, kteří zde vystudovali, jsou představiteli významných imigrantských organizací, v jejichž rámci pořádají mnoho aktivit (multikulturní akce pro veřejnost, společné akce členů apod.). Zároveň jsou také vůdčími silami, aktivními členy či sympatizanty mnoha dalších podobných imigrantských arabských organizací a pravidelnými účastníky jejich akcí. O islámské organizace se nezajímají a do mešity nechodí - islám pojmají svým specifickým způsobem. Druzí 2, kteří zde

nestudovali, jsou naopak pravidelnými návštěvníky pátečních shromáždění v Islámské nadaci a arabské imigrantské organizace příliš neznají (1 uvádí pouze České muslimky, druhý několik islámských organizací a Společnost přátel Afriky, které zná proto, že vařil na jejich akci). Respondent s nejmenším přehledem o těchto organizacích vidí problém v nedostatku informací mezi cizinci, druhý uvádí, že „jsou to studený lidi, nemají zájem, jsou líní, aby se scházeli, dělali něco“. Všichni respondenti věděli o Islámské nadaci v Praze, většina znala také Arabské kulturní fórum, Libanonský klub a irácké kluby. Nikdo z respondentů neznal občanské sdružení Kontinenty. Co se týče přínosu těchto organizací k integraci cizinců, názory byly různé. 1 respondent poukazoval na vzájemnou podporu a výměnu zkušeností jako prevenci pocitu osamělosti a vykořeněnosti v kontextu odlišné kultury. Snaží se také podporovat, aby děti cizinců ovládaly svoje původní jazyky. Majoritu chce skrze svou organizaci seznamovat s historií a kulturou a specifickou problematiku své země původu. Podle jiného respondenta cizincům pomáhá Islámská nadace a Ing. Abbás (rady, pomoc s hledáním bydlení, 2 x ročně finanční podpora od Islámské nadace pro potřebné). Jiný respondent je k integračnímu přínosu těchto organizací skeptičtější: „Ne všechny – vše je jednobarevné, irácké apod. K integraci přispívají jen ty, co nejsou jednobarevné – ti spíše naopak – do určité míry se izolují... Když zvete jen Libanonce, žádná integrace nebude...Nezveřejňují českou kulturu – jen tu svou.“

Na otázku, co jiného/dalšího by navrhovali v takových organizacích dělat, aby byly integračně přínosné, respondenti uváděli: „Je to otázka financí – možná vyučovat zadarmo češtinu.“; „Kultura, kultura, kultura...ale musí být oboustranná.“ Tento respondent zdůrazňoval, že jeho organizace vždy dbá na to, aby byly vyvážené zařazovány i české příspěvky.

V majoritních organizacích se neangažuje ani jeden z respondentů. 2 jako důvod uvádí nedostatek času. Další konstatoval: „Nikdo se neozval, není žádná reklama, jsou zavření mezi sebou.“ Poslední respondent konkrétní organizaci nevedl, ale obecně konstatoval, že v českých organizacích „jsem byl vítán jako král“. Zkreslujícím faktorem však může být fakt, že respondenti měli při pochopení této otázky značné potíže.

Všichni oslovení mají určité povědomí o tom, že se v Praze pořádají různé multikulturní akce. Představitelé imigrantských organizací se na nich aktivně podílejí (a to nejen v rámci svých vlastních organizací) a jsou v tomto směru mnohem více informováni než ti, kteří se v žádné takové organizaci neangažují. Účast „neangažovaných“ na takových akcích je závislá na časových možnostech a přístupu k informacím. Všichni oslovení vyjádřili ochotu aktivně se účastnit na organizaci a realizaci takovýchto akcí - respondenti, kteří působí ve vlastních imigrantských organizacích, vyjádřili ochotu (i přání) být ještě více aktivní a to i mimo rámec svých organizací. 1 z respondentů, který prozatím v žádné organizaci nepůsobí a informací má v tomto směru poměrně málo, vyjádřil přání založit vlastní národní organizaci a společné sdružení muslimů, křesťanů a židů.

O integrační přínosnosti multikulturních akcí se 2 respondenti vyjadřovali rozdílně. 1 se domnívá, že takové akce „spíše pomáhají Čechům, aby poznali svět“, ale účastní se jich málo – „jen když je chlast a žrádlo“. Také další respondent vyjádřil pochyby, zda jsou takové akce integračně přínosné. Mnoho takových akcí je podle jeho názoru pořádáno organizacemi, které jsou příliš specializované, nedemokratické, slovo a moc v nich mají pouze vybraní a stále tíží lidi a „běžný představitel skupiny nedostane slovo“. Většinou tam tedy zaznívá pouze 1 názor, ačkoliv „muslimské otázky nejsou jednoznačné“. Na otázku, jak by takové akce měly vypadat a jak by se měly dělat, aby byly integračně přínosné, 1 respondent uvedl, že by se mělo by se zřídit nějaké „speciální centrum pro cizince“ (hudba, restaurace, jazyk, jídlo). Jiný respondent prosazoval kulturní akce: „Nic není lepší než kultura pro integraci, vzájemně se ukázat – každý má co říct, nechat mluvit obyčejné muslimy, nejen vedoucí

organizací! Je to horor – společnost dělá maximum pro to, aby fixovala extremismus mezi muslimy. V jiných evropských zemích má prostor každý, u nás ne.. Česká společnost je v tomto směru chudák – neví nic o islámu. Lituju určité názory.. Společnost dostává jen jednobarevný názor – extrémistů.“ Zazněl návrh, že dobrým místem pro pořádání multikulturních akcí by mohla být např. Lucerna či „Abeceda“ na Malé straně. Většina respondentů ale nepovažovala otázku místa konání za důležitou. Multikulturní akce by měly „být všude, kde jsou cizinci, ať je to diskuse nebo kultura - s určitým cílem“. Na otázku, kdo by takové akce měl organizovat, 2 respondenti shodně zdůrazňovali potřebu nalézt schopné lidi – bez ohledu na jejich původ. „Ať pomůže stát, ambasády, Češi, cizinci.. Musí být nějaký chytrý člověk – ať už Čech nebo cizinec“; „Musí být dobře vymyšlený program, dobře vybraní lidé (ne náhodně). Je jedno, kdo to dělá.. Možná EU?.. Dal bych přednost EU.. Češi to neumějí dělat – stále jsou extrémní, zvou a dávají slovo jen extrémistům.“

Žádný z respondentů nedokázal přesně vysvětlit obsah pojmu orientační/integrační kurzy pro cizince, ale po jeho objasnění se ukázalo, že o jejich existenci a obsahové náplni určité povědomí mají. 2 respondenti by účast na takových kurzech ocenili: „Ulehčilo by mi to situaci, získal bych pocit, že znám zem, do které jsem přišel...Zpočátku jde hodně o psychiku.“; „Ať vím, kde jsem, co mají Češi rádi, co nesnášejí.“ Druzí 2 respondenti uvedli, že takové kurzy v době svého příchodu nepotřebovali: „Jsem nomád...kam jdu, tam je to v pohodě.“; „Pro mě jako studenta to nebylo potřeba.“ Vyjadřovaná potřeba integračních kurzů se neukázala být spjata s faktorem absolvování studií v ČR. O tom, co by mělo být náplní takových kurzů, padaly spíše obecné návrhy, shodující se s všeobecně přijímanou představou o náplni integračních kurzů. Nejčastěji uváděli jazyk, českou mentalitu, kulturu a systém právních i obecných norem života v ČR, 1 respondent zmínil také zábavu. Další upozornil na to, že je třeba v takových kurzech předkládat cizincům realitu – „nejen krásný věci“. 1 respondent upozornil na to, že tyto kurzy jsou obzvláště důležité pro ženy a „pro ženy by to měla dělat žena“. Obecná představa o jejich podobě jim vyhovuje a všichni jsou otevřeni potencionální možnosti prostřednictvím takových kurzů v roli dobrovolnického mentora osobně předat své znalosti a zkušenosti nově příchozím. Této ochoty by měla majorita dokázat maximálně využít. Vybraní respondenti jsou velmi dobrými reprezentanty svých komunit, disponují velkou a hustou sítí sociálních kontaktů a větší či menší autoritou jak ve své komunitě, tak mezi českými občany a jsou díky své rozšířené interkulturní kompetenci schopni efektivně komunikovat a kooperovat v obou jazycích a kulturách. Jsou proto vhodnými adepty na pozici mentora v rámci integračních kurzů či individuálního integračního kouče-mentora. Otevřenou otázkou však zůstává, jak velká je diskrepance mezi vyjádřenou ochotou a postojem, jaký by k této otázce zaujali ve chvíli aktuální potřeby její realizace. Jako motivaci respondenti uváděli snahu najít cestu, jak „obejít extremismus, který nenávidím.“; „Sám jsem byl v takové situaci.“; „Mělo by to přínos i pro mě, pomohl bych tím s své rodině.“

K otázce povinné účasti nově příchozích na integračních kurzech se všichni dotázaní postavili kladně (pouze 1 respondent považuje za nutné stanovit jako povinnou pouze jazykovou část), silně zdůrazňována byla nutnost jejich finanční dostupnosti pro často nedostatečně finančně zabezpečené cizince. „Nevíme, jaká je jeho sociální situace.“ 1 z respondentů by maximálně připustil, aby se cizinci na financování podíleli malým % (15-20), příp. nákladovou cenou – „Ale když jsou moc chudí, tak ne.“

Všichni oslovení souhlasí se zavedením povinných zkoušek z češtiny jako jedné z podmínek pro získání trvalého pobytu, opět byla zdůrazňována potřeba jejich finanční dostupnosti. 1 respondent připustil možnost spolufinancování – ovšem jen ve výši max. 10% nebo stanovení pouze nákladové ceny - „jinak se lidi na trvalý pobyt vykašlou“. 1 respondent upozornil na to, že současná požadovaná úroveň A1 je „strašně mírná – dal bych 6

měsíců češtiny denně – to je ideál a zkoušku rovnou B2 – tato úroveň zajišťuje přístup k informacím v českém jazyce.“

Můj návrh ohledně založení neziskové organizace, specializující se výhradně na pomoc arabským/muslimským imigrantům v procesu integrace, se setkala se souhlasem a podporou většiny dotázaných - její další rozvíjení a pokus o praktickou realizaci proto považuji za maximálně žádoucí. 1 respondent upozornil na nebezpečí směšování pojmů arabský a muslimský: „Není to totéž, islámský svět je velmi široký a různorodý.“ Navrhuje proto zaměřit organizaci pouze na imigranty z arabského světa. „Mohli by jim více pomoci, více a hlouběji rozumět problematice. Možná by byli více uzavření, ale výhody by pravděpodobně převážily nad nevýhodami.“ 1 respondent se domnívá, že taková organizace není potřeba a navrhuje se spíše zaměřit na obecnou pomoc chudým a potřebným.

V otázce zkušeností s pracovníky státních úřadů a orgánů vzbudila nejvíce – byť značně rozličných - emocí Cizinecká policie. Větší spokojenost s přístupem a službami jejich pracovníků měli ti, kteří zde žijí od dob svých studií. Všichni respondenti se dostali do kontaktu s Cizineckou policií – přičemž jejich názory se různily po celé škále - od značné nespokojenosti 2 respondentů („nejhorší, byrokracie, úplatky..“; „Tam jsem jako doma, hrozný, musí se čekat celý den, utrpení, nepomůžou, kdo neumí česky, nemá šanci.“) přes neutrální postoj (spokojenost – jak kdy) po velmi pozitivní hodnocení (pracovníci Cizinecké policie k němu mají respekt - „To jsem nikdy nezažil! Chodí i na naše kulturní akce!“) 1 z respondentů hovořil o běžných korupčních policejních praktikách, které se jeho osoby přestaly týkat od chvíle, co získal české státní občanství. K „sociálce“ se vyjádřil následovně: „Ani kdybych neměl peníze, nepůjdu tam!“ Všeobecně svou zkušenost s úředníky 1 respondent shrnul následovně: „Záleží na člověku – někdy bába dělá zbytečný problémy, jiní se moc snaží.“ Pracovníky neziskových organizací, které zná díky spolupráci na multikulturních akcích, hodnotí jako „zlatý holky, nádherný, super“. Jiný respondent je s přístupem a prací úředníků spokojen, ale konstatuje, že nemůže srovnávat, když nežil v jiné západní zemi - „Není to moje parketa“.

Všichni respondenti uváděli, že s cizinci musí pracovat takoví lidé, kteří velmi dobře rozumí dané problematice. Polovina zdůrazňuje důležitost jazykového vybavení, polovina hovořila o potřebě tolerance a multikulturního přístupu: „Vědět, že mezi imigranty jsou obrovské rozdíly, dokázat pracovat s jinou mentalitou, nebrat vše jako samozřejmost.“ 2 respondenti upozorňují, že důležitější než dávat cizincům hotové statky či služby je třeba naučit cizince takovým dovednostem, aby se stal soběstačným. 2 z oslovených by, kdyby měli na výběr, dali přednost jednání se ženou: „Žena je trpělivější“; „Vždy je příjemné jednat s hezkou ženou“. 1 respondent by upřednostnil mladé lidi – „ne ty starý komunisty“. Zmíněna byla také potřeba cizojazyčných nápisů v organizacích a institucích. S pracovníky NNO nemá nikdo z dotázaných z pozice klienta žádné osobní zkušenosti.

Respondenti se subjektivně cítí být spíše Pražany a příslušníky národa země původu než Čechy. 2 z oslovených se cítí být na 100% příslušníky národa, ze kterého pochází, 1 pouze na 30%. Arabem se cítí být 2 respondenti – 1 na 80% a 1 pouze v tom případě, „kdyby se to týkalo kultury. Jinak mě toto nezajímá, je mi to jedno, jako národnost to pro mě nemá žádný význam“. Většina respondentů se cítí být 100% muslimy, pro 1 z respondentů není žádná jiná identita podstatná. 1 uvedl, že „nehraje roli, zda jsem muslim nebo křesťan. Nemá pro mě význam jako víra, narodil jsem se tak“. Čechem se cítí být pouze 2 oslovení – 1 na 70%, druhý na 50-60%. Většina z nich se však do různé míry cítí být Pražany – 100%, 50%, 10% („Oni mě tak neberou“; „Na Prahu se vždycky těším, na Sýrii taky, ale ne tolik, když přilétám na letiště, cítím, že jsem doma.“) Evropanem se

cítí být 1 na 50% a 1 „i více než 60 % - ale to je spíše takové přání, necítím se tím být, nezáleží na tom. Nemám čas být Evropan – jako každý obyčejný Čech“ (není kosmopolita – z časových, finančních důvodů). Příslušnost ke kontinentu, na kterém leží jejich země původu, nevnímali žádný z respondentů jako důležitou. Také otázka ohledně současného subjektivního pocitu domova ukázala silné vazby respondentů spíše k Praze a zemi původu než k ČR obecně („Doma to je Praha, i když jsem 100% Palestinec“; „V Praze jsem doma - na 100 %“; Na 100% se cítím doma v Čechách – mám zde děti, práci“; „I s občankou nejsem Čech“; „Všude jsem doma...Nikdy tu nebudeš doma... - doma to je Alžírsko“).

Češi jsou pro většinu respondentů uzavření, ale sympatičtí a příjemní lidé, které rozhodně nepokládají za rasisty. Podle většiny se potřebují více otevřít, 2 zmínili potřebu větší tolerance ke zvyklostem a chování cizinců. „Češi jsou příjemní lidé, nejsou rasisti... Přijali mě v pohodě, bez problémů.“ Češi v Praze jsou tolerantní – mimo Prahu neví. Když vás znají osobně – je jedno, zda jste muslim, křesťan nebo žid. Vidí nás, že nic špatného neděláme, je klid.“; „Je tady uzavřená společnost, ne rasistická. Čech není rasista – je to uzavřený člověk do sebe – proto vypadá jako rasista...Je to kulturní člověk. Čech je „rasista“ vůči druhým lidem“ (ne a priori ve vztahu cizincům). Podstatnou roli hraje faktor přímého osobního poznání cizince: „Čech nezačne být otevřený, ale pokud začne cizinec, Čech se otevře a je vynikající člověk... Čech se lekne, ale pak je to dobré, je třeba snažit se s ním bavit v dobrém.“ (Příklady: 1 z respondentů bydlel v paneláku a nesmířil se s tím, že nezná své sousedy – šel proto zazvonit na svou sousedku a oznámil jí, že jde na kávu. Nejprve byla v šoku – pak souhlasila, ať přijde za hodinu a stali se z nich nejlepší přátelé. Společně vytvořili komunitu z lidí z celého paneláku – dodnes, ačkoliv již bydlí v jiném městě, tato přátelství udržuje, v kontaktu, může se na ně kdykoliv obrátit). „Češi jsou sympatičtí..., ale lidi moc drbaj. Když neřeknu něco přesně česky, nesnaží se to pochopit. Nevykám, mluvím blbě – smějou se mi, že jsem blbec. Ať jsou Češi otevřenější, pochopí cizince! Cizinec hodně mluví – neznamená to, že je neslušný – jen má jiný temperament.“; „Češi zevšeobecňují – 1 cizinec udělá chybu – vztáhnou to na všechny cizince (respondent uvedl např. příběh dívky v Pardubicích, která porodila černé dítě – její matka s dítětem obcházela město a ukazovala důsledky vztahu s cizincem.); „Co není zdejší zvyk, je velice špatné – i naprosté maličkosti. Předtím to bylo hrozný, teď je to lepší, dnes se to nedá rovnat...“ (zejména mladí lidé, co cestují), málo tolerance, nevědí o rozdílech mezi cizinci (např. nechápou, proč respondent nechce nechat své děti chodit po pláži nahé, proč nejlí vepřové, zadek si myje vodou..).

2 respondenti cítili potřebu vyjádřit se k pojmu integrace a integrační politice ČR. Zájem ČR o cizince a o oblast integrační politiky považují za nedostatečný a volají po řádném programu integrace. „Česká politika a vláda musí investovat do integrace cizinců. Měla by mít zájem o cizince – nevypadá to tak.“; „Kdyby se chovali pořádně k cizincům – byli by dobrými občany!“ Poukazuje také na zkreslený mediální obraz cizinců. Jiný konstatoval: „Slovo integrace je divné – co to je být součástí české společnosti?“ Vypočítává zaměstnání, přátelé, děti navštěvující české školy. „Pojem integrace se změnil – Čech se zapojil do Evropy, je otevřenější...Musí být nějaký program integrace!“ 1 respondent navrhoval zákon k legalizaci pobytu ilegálních imigrantů - pouze však těch, kteří prokáží, že jsou integrováni – tím měl na mysli zejména zvládnutí českého jazyka a zařazení na pracovní trh. (Otázkou zůstává, do jaké míry jsou o současné integrační politice ČR informováni a kde leží případné příčiny tohoto stavu - snaží se vláda této země, aby se takové informace staly všeobecně známými nebo aby se jakoukoliv jinou cestou dostaly k cizincům?)

Většina respondentů reálně neuvažuje o návratu do země původu. Na naší zemi nejvíce oceňují pořádek a demokratické, ekonomické a sociální jistoty. Hlavním důvodem jejich zájmu o setrvání v ČR je příznivá životní

situace – zejména husté pletivo sociálních a ekonomických vazeb, vybudovaných mnohaletým pobytem. Spokojený a zabezpečený život v ČR již v této fázi jejich života nelze či není snadné nebo výhodné opustit. 1 respondent nostalgicky hovořil o potenciálním návratu do země původu či možnosti žít napůl zde a napůl v zemi původu. Tento respondent také ze všech nejvíc postrádal nejvíce položek ze země původu. Zároveň však dával najevo, že jeho návrat je z praktických důvodů obtížný a tudíž i málo pravděpodobný. Všichni hovořili o tom, že pro ně není problémem opakovaně navštěvovat zemi původu, kdykoliv takovou potřebu pocítí. („Svět je tak malý – můžu se vrátet... Tato otázka už je za mnou, neuvažuju o tom tak... Orient mám moc rád...“) Polovina z dotázaných navštěvuje svou zemi původu pravidelně cca 1x ročně, zbytek příležitostně - dle aktuální situace a potřeb. Tento aspekt není žádným z oslovených vnímán jako problematický.

V kontextu rozhovoru 2 respondenti souhlasně zdůrazňovali obecnou potřebu i svůj osobní zájem pomoci sociálně potřebným (zejména chudým) i vlastní kapacitu a připravenost pro realizaci takové pomoci - lze je tedy považovat za potenciální zdroje dobrovolníků, a to nejen na poli pomoci imigrantům. Je pravděpodobné, že tyto zjištěné skutečnosti jsou do jisté míry ovlivněny specifickými islámskými postoji k pomoci těmto sociálním skupinám (oba jsou praktikujícími muslimy). 1 navrhoval zavést speciální den pro chudé - „ať si žijí jako bohatí“ - a v této souvislosti vyjádřil ochotu své dobrovolnické pomoci v oblasti gastronomie. Dále hovořil o nutnosti podpory a pomoci ilegálním imigrantům, neúplným rodinám apod., další oslovený taktéž akcentoval potřebu pomáhat zejména lidem z nejnižších sociálních vrstev (chudým, žebrákům, bezdomovcům). Vyjádřil se, že jeho osobní příspěvek, (v minulosti již realizovaný), může nabývat podoby přímé potravinové pomoci (ve formě poskytnutí neprodaných produktů, každodenně vznikajících v rámci provozování jeho živnosti). Také druhí 2 respondenti, (nepraktikující islám), se svými vlastními způsoby podílejí na pomoci potřebným.

Všichni zúčastnění často hovořili o ženách (většinou konkrétně o českých ženách). „Češky jsou sebevědomé, otevřené, komunikativní - více než zdejší muži.“ Na dobrý vztah k ženám poukazuje také to, že 2 z oslovených by při jednání s úředníky, policisty či pracovníky NNO upřednostnili ženu („Je trpělivější“; „Vždy je příjemnější jednat s hezkou ženou“). Výzkumnice také z dlouhodobého pozorování respondentů usuzuje, že všichni mají velice dobrý vztah k ženám - chovají se k nim s úctou a respektem a mají mezi ženami mnoho dobrých přítelkyň. 1 respondent upozornil na problém, že Arabové ve vztahu k českým ženám často generalizují: „Záleží hodně na zkušenosti s Českou.“ Pokud ho podváděla – pak toto chování předpokládá i u ostatních českých žen. 1 z respondentů zdůrazňoval potřebu emancipace žen z řad příchozích - např. skrze otevření a vedení samostatného bankovního konta a vhodnost ženy – lektorky na integračních kurzech, určených ženám. Poukázal také na své osobní úsilí na vtahování arabských žen do kulturního a společenského života. Ženy jsou tedy všemi oslovenými vnímány pozitivně, jako plnohodnotné a soběstačné bytosti, s nimiž je příjemné jednat a kterým je třeba věnovat patřičnou pozornost.

Otázka, zda se respondentovi žije lépe v zemi původu nebo v ČR se ukázala být poměrně nevhodná - nelze jednoduše srovnávat, kde se žije lépe, jelikož v zemích původu vs. v naší zemi respondenti strávili zcela odlišné životní fáze. Na tuto otázku respondenti odpovídali nestejně a někdy i nejednoznačně. 1 konstatoval, že „všude je dobře“ (jelikož Alláh je všudypřítomný), druhý preferuje ČR: „Tady se žije lépe - moje nejkrásnější léta byly v Česku“, další nostalgicky vzpomínal na zemi původu: „V Alžírsku jsem byl doma, tam bylo nejlépe, v zimě tady mám depresi.“ Poslední respondent zmiňuje důležité aspekty, výhody a nevýhody života v obou zemích - „Jednoznačně nemůžu říct, doma je doma (*myšleno v ČR*), jsem tam (*v Palestině*) host. Společnost je tam jednoznačně lepší – nikdy se nenudíš (zábava, návštěvy...). U nás (*v ČR*) je možná více akcí, ale v Palestině je

celkově větší zábava. Taky je to otázky financí.“ Respondent zdůrazňoval, že zde již má spokojený zabezpečený život.

Většina respondentů nelituje svého rozhodnutí přesídlit do ČR („Jsem zde šťastný, spokojený“; „Když koukám, co mám...Těžko si můžu představit lepší rodinu.“; „Vůbec nelituju... Svět je tak malý – můžu se vracet.“) Zdůrazňují vše dobré, co se jim zde podařilo v životě dosáhnout. Třetí vyjadřoval stesk po domově a výhody života ve své zemi původu: „Chci zpátky domů! Je tady moc dlouhá zima, drahé energie, nechci čekat na důchod do 75 let“ (v Alžírsku je důchodový věk od 60ti). Nakonec ale shrnuje, že ideální by bylo žít napůl zde a napůl v zemi původu.

Otázka, zda by respondent, s přihlédnutím ke svým nynějším znalostem a zkušenostem s životem v ČR, znovu volil naší zemi jako cíl své migrace, se také ukázala jako nepříliš vhodná, neboť polovina respondentů na ni nedokázala odpovědět a také druhé polovině působilo její zodpovězení jisté potíže. „Toto je podle mě špatně položená otázka – informace nejsou všechno, to je málo, člověk nemůže dopředu vědět, zda se mu v nějaké zemi povede dobře nebo ne.“ Další respondent by se i tak pro migraci do ČR rozhodl, poslední nikoli („Něco tady chybí“). 1 z respondentů otázku zřejmě vůbec nepochopil.

Respondenti v naší zemi nejvíce postrádají společenský život, životní styl a kulturu země původu a některé další položky, většinou spojené s rozdílnými geografickými a klimatickými podmínkami („pro děti arabskou školu, pořádnou mešitu, moře, arabské kavárny, alžírský tabák, hraní domina“; „trochu lidskosti, trochu společenského života, trochu klidu od pracovní doby“). Naopak z ČR do své země původu by 2 respondenti shodně přenesli větší pořádek (zejména ve státní správě): „Aby se nekradlo ve vládách, auta – větší pořádek v dopravě.“; „Tisíc věcí...: pořádek, respektování zákonů, demokracii, zajištění, pojištění, sociální zabezpečení, zaměstnanost.“ Můžeme tedy konstatovat, že arabsko-islámská kultura, životní styl a odlišné geografické a klimatické podmínky hrají i po dlouholetém pobytu v odlišném prostředí důležitou roli a respondenti jejich absenci pravděpodobně nikdy nepřestanou do jisté míry vnímat negativně. Naopak většina neuvědomila, že by postrádali své rodiny nebo další sociální kontakty (pouze 1 respondent uvedl maminku) – je tedy patrné, že jsou zde v tomto směru spokojeni a nepřítomnost širší rodiny a přátel ze země původu nemá negativní vliv na kvalitu jejich zdejšího života.

Provedená pilotní sonda do cílové komunity naznačila, že právě faktor dobrovolnosti je významným prointegračním faktorem po psychologické stránce a je spojen s jistou (v případě respondentů dostačující) mírou informační a socio-ekonomické připravenosti na život v nové zemi (finanční prostředky, sociální kontakty). K úspěšné adaptaci a integraci jim zřejmě dopomohlo vyšší vzdělání, schopnosti, osobní kontakty i osobnostní vlastnosti. Absolvování studií v ČR se ukázalo jako (nepříliš překvapivý) faktor, který pravděpodobně zakládá větší propojenost s majoritní společností, větší angažovanost v občanském životě a menší potřebu sdružovat se na základě svého náboženství (také vzhledem k vlastnímu pohledu na islám a jeho nepraktikování). Respondenti jsou na státu velmi málo závislí a nevyjadřují vůči němu žádné nároky, které by byly spojeny s jejich imigrantským původem. Jsou maximálně otevření jak směrem k majoritě, tak i ke své komunitě a s oběma skupinami interagují v rámci svého každodenního života. Všichni oslovení respondenti jsou po všech stránkách hluboce integrováni do české společnosti.

Tato pilotní studie se, vzhledem ke svému nereprezentativnímu charakteru (a neexistenci výzkumů, zaměřených na totožnou cílovou skupinu), nemůže pokoušet o jakoukoliv komparaci. Můžeme pouze konstatovat, že některé z našich závěrů – zejména týkajících se charakteristik české společnosti - se shodují se

závěry některých výše zmiňovaných studií, zaměřených na imigranty z arabských zemí či na muslimy (nerasistický, ale uzavřený přístup Čechů k cizincům, nedostatek informací o arabsko-islámské kultuře a reáliích a malá tolerance k jejich odlišnému životnímu stylu, normám a temperamentu a naopak velká tolerance ve vztahu k ekonomicky soběstačným a integrovaným imigrantům, důležitá role vzájemného osobního poznávání v procesu odstraňování bariér integrace, silná integrační ochota a poměrně velká kulturní přizpůsobivost imigrantů).

Jednotlivých částí této výzkumné zprávy lze dále využít jako inspirace pro další výzkumy v oblasti integrace imigrantů či jako dílčích hypotéz pro další výzkumy ve stejné oblasti v rámci (nejen) cílové skupiny prostřednictvím jejich ověření pomocí kvantitativních výzkumných metod.

Pro další rozsáhlejší a hlubší zkoumání v oblasti sociální práce doporučuji následující témata:

- a) v oblasti imigračních komunit: integrační kurzy a jazyková příprava (jak po organizační, tak po obsahové stránce)
- b) v oblasti státních, regionálních a nestátních neziskových organizací a institucí: postavení, role a možnosti v procesu integrace (s důrazem na prevenci překrývání se činností a konkurenční boj o cílové skupiny i jednotlivé klienty a hledání cest efektivní vzájemné spolupráce)
- c) v oblasti ženské problematiky: muslimské ženy – imigrantky (jejich specifické postavení, role, nástroje a výsledky v procesu integrace)
- d) transnacionální identita a její role v procesu integrace.

Závěr

Integrace je multidimenzionální a mnohaúrovňový proces, zahrnující jak imigranty, tak i přijímací společnost. Je společnou zodpovědností mnoha činitelů, vyžaduje aktivní přístup všech zúčastněných a může být úspěšná pouze tehdy, bude-li pojata komplexně. Je zcela oprávněné požadovat po imigrantech postoj, loajální k hostitelské zemi – vyjadřovaný zejména dodržováním veškerých právních norem a respektováním základních stavebních kamenů a hodnot hostitelské společnosti. Ta za to musí imigrantům na oplátku nabídnout otevřené a inkusivní prostředí a ovzduší tolerance a respektu, politiku rovného přístupu a příležitostí včetně ochrany před diskriminací a za splnění jasně definovaných podmínek imigrantům garantovat postupné nabývání rozsahu práv blížíící se právům občanů.

Jednotlivé dimenze integrace mohou být prakticky ovlivňovány všeobecnými nástroji integrace (např. vzdělávacím a zdravotním systémem, sociálními dávkami a službami) nebo speciálními politikami, cíleně zaměřenými na imigranty (instituce určené výhradně na imigrantskou problematiku, politiky rovného přístupu a rovných příležitostí). Pro maximální podporu integrace musí mezi jednotlivými aktéry tzv. integračního svazku (státní orgány a instituce, místní samosprávy, zaměstnavatelé, odborové svazy, sociální partneři, občanská společnost, sdružení imigrantů, sdělovací prostředky) existovat těsné partnerství. Každý z těchto činitelů nese svůj díl spoluzodpovědnosti a disponuje širokým a specifickým polem možností, jak pozitivně ovlivňovat postavení a životní situaci imigrantů. Vzhledem k jejich velkému množství a diversitě funkcí je důležité zajistit imigrantům čitelný a snadný přístup a transparentnost.

Nejefektivnějším klíčem k integraci a očkováním proti sociálnímu vylučování je především dobrá znalost jazyka a vhodné a kvalitní vzdělání. Vzdělání sice automaticky nezakládá loajalitu s danou zemí, ale značně zvyšuje naději na společenský a ekonomický vzestup imigranta. Integrace na pracovní trh imigrantům otevírá nové možnosti integrace a participace na životě většinové společnosti, zlepšení životních podmínek a celkové kvality života. Nástroji pro úspěšného začlenění imigranta na pracovní trh jsou spravedlivé mechanismy uznávání kvalifikace, dosažené v zemi původu (či kdekoliv jinde) a poskytnutí odborné přípravy pro trh práce. Z opačného úhlu pohledu můžeme také konstatovat, že dobré pracovní zařazení působí na zlepšování jazykových dovedností a širších socio-kulturních kompetencí imigranta a představuje ideální potenciální zdroj kvalitních sociálních kontaktů, které mohou otevírat cestu k dalším ekonomickým příležitostem.

V diskurzu západního světa je v posledních letech ve vztahu k přistěhovalectví a integraci zcela patrný obrat od multikulturalismu, asimilacionismu či exkluzivismu k individuální občanské integraci. Vhodným pomocným nástrojem se jeví idea společenské smlouvy mezi příchozími a hostitelskou společností - ať již spíše v teoretické a koncepční podobě, či ve zcela konkrétních podobách integračních programů a písemných smluv. Její funkce spočívá ve vymezení podmínek přijetí, spojených s garantovanou integrační nabídkou státu v případě jejich splnění. V procesu postupného nabývání práv by měly být individuálně zohledňovány postoje, snaha a konkrétní integrační výsledky každého imigranta (tj. celková schopnost integrace). Ačkoliv ČR již tuto výzvu na teoretické a koncepční úrovni přijala, čeká ji zásadní úkol v jejím zavedení do praxe.

Neziskový sektor v oblasti integrace je, díky svému každodennímu přímému kontaktu s klienty a jejich reálnými problémy, zásadním, plnohodnotným a nenahraditelným partnerem státu v určování klíčových zásad migrační politiky a při vytváření a realizaci integrační politiky. Také regiony, vzhledem ke své větší blízkosti k reálnému akčnímu rádiu integrace, musí přebrat větší díl zodpovědnosti a aktivnější roli jak na koncepční a institucionální, tak i na praktické úrovni. V neposlední řadě sami imigranti a jejich vlastní organizace by se měli, i s pomocí aktivního vyhledávání a oslovování, stát plnohodnotnými a respektovanými partnery v oblasti tvorby a

realizace integrační politiky a musí dostat náležitý prostor jak v primárně na integraci zaměřených, tak i v mainstreamových organizacích, institucích a projektech.

Hostitelská společnost preferuje asimilované či alespoň dobře integrované jedince. Takového člověka je majorita schopna akceptovat a otevřít se mu nejen ve veřejném životě, ale i v soukromých sférách. K tomu přispívá také dostatek objektivních a adekvátně podaných informací, zásadní roli zde však hraje osobní zkušenost, jež má velmi efektivní dopad na změnu vnímání lidí z odlišných kultur. Od imigrantů se očekává otevřenost a tolerance ke zdejší kultuře a životnímu stylu a přizpůsobení moderním podmínkám do nezbytně nutné míry. O úspěšné integraci lze podle mého názoru hovořit tehdy, dovede-li imigrant v nové společnosti vést relativně funkční, samostatný, uspokojivý a smysluplný život v mantinelech pravidel dané společnosti - je a cítí se být novým prostředím akceptován, respektován a přijat. Imigrantovo subjektivní rozhodnutí, zda a do jaké míry si ponechá svou původní identitu a projevy s ní svázané či naopak do jaké šíře a hloubky má zájem se do hostitelské společnosti integrovat, musí být - při dodržování všech základních pravidel dané společnosti - plně respektováno.

Konstantním úkolem sociální práce na úrovni mainstreamových i na cizince specializovaných organizací je informační, osvětová, vzdělávací a výzkumná činnost a maximální spolupráce se všemi integračními činiteli na teoretické i praktické úrovni - zaměřené jak na imigranty, tak i na domácího obyvatelstvo. Specifickou náplní sociální práce v procesu podpory integrace je, zejména v rámci nestátních neziskových organizací, sociálně-právní a profesní poradenství, terénní práce, osobní asistence a působení v oblasti rozvoje pozitivních vztahů mezi komunitami. Sociální pracovník musí být schopen v případě potřeby srozumitelně a vhodnou formou vysvětlovat a obhajovat nutnost pohybovat se v rámci mantinelů tvořených zákonnými normami hostitelské země.

Koncepci nejširší, systematictější a dlouhodobější formu pomoci představují tzv. orientační/integrační kurzy pro imigranty, obsahující různé formy jazykové, soci-kulturní, občanské a profesní přípravy, jež mají za cíl pomoci imigrantovi vytvořit pevný základ, na kterém bude moci dále stavět v procesu integrace do hostitelské společnosti.

Další alternativu, podporující integraci cizinců, představuje funkce integračního kouče (mentora), který - většinou na základě integračního plánu či integrační smlouvy - individuálně provází svého klienta v procesu integrace, s cílem dosažení jeho úplné samostatnosti.

Jiným vhodným nástrojem integrace jsou různé formy multikulturních aktivit. Vychází z předpokladu, že společně prožité kulturní události mohou napomoci k vzájemnému interkulturnímu poznání, porozumění, ocenění a sblížení imigrantských komunit a majority a odstranění sociálně nežádoucích jevů. Interkulturní interakce je obousměrným procesem - imigranti i majorita musí vytvářet příležitosti k vzájemnému setkávání. Bohatá arabsko-islámská kultura představuje pro arabské komunity ideální platformu. Sociální pracovníci by se měly snažit takové aktivity podněcovat a podporovat (ideově, organizačně, finančně apod.).

Na sociální pracovníka v oblasti práce s imigranty jsou do jisté míry kladeny specifické nároky. Vedle samozřejmého splnění všeobecných nároků na tuto profesi, prokázání obsahové kompetence v oblasti migrační a integrační problematiky a schopnosti komunikovat v cizích jazycích považují za klíčové také zvládnutí principů interkulturní komunikace a psychologie, adekvátní osobnostní charakteristiky a pozitivní vztah k cizincům a jejich problematice.

Při práci s muslimským klientem se musí sociální pracovník důsledně vyhýbat jakémukoliv ukvapenému zevšeobecnování, neboť slám je živé náboženství, vnitřně strukturované a nepředstavitelně rozmanité. Informovaný a spravedlivý postoj k islámu předpokládá značnou sumu relevantních informací, obrovskou dávku tolerance, sebezapření a zejména pak otevřené, avšak racionálně kritické mysli. Každá arabská země (i jednotlivé oblasti a sociální vrstvy a skupiny v jejím rámci) má svá geografická, historická, politická, socio-kulturní i náboženská specifika, jež mohou být stejně tak neznámá českému sociálnímu pracovníkovi, jako kterémukoliv Arabovi či muslimovi, pocházejícímu odjinud. Stejně tak i postoje muslimů k Západu tvoří široký vějíř, ovlivňovaný mnoha rozličnými faktory. Navzdory vši rozmanitosti arabsko-islámské kultury a jejích projevů a s tím spojené nemožnosti generalizace považují maximální objem kvalitních znalostí za obrovskou výhodou, zakládající připravenost sociálního pracovníka na co nejširší okruh možných projevů svých muslimských klientů a vhodný způsob práce s nimi. Měl by znát alespoň tradiční, obecně přijímané a působící islámské normy a hodnoty a z nich vyplývající životní styly a být si neustále vědom faktu, že každý muslim s nimi nakládá svým vlastním specifickým způsobem, v závislosti na mnoha rozličných faktorech. Domnívám se, že nejen v oblasti pomáhajících profesí mnohdy stačí jen malý náznak respektu a informovanosti ve vztahu k odlišnému náboženství a kultuře pro nastavení dobrých výchozích podmínek pro pozitivní vývoj vzájemného vztahu pracovníka s klientem.

Osobně spatřuji obrovskou mezeru ve vzdělání odborné populace v oblasti islámu a arabsko-islámské kultury. K řešení toho problému by jistě přispěla větší finanční podpora a intenzivnější a kvalitnější realizace příslušných vzdělávacích aktivit jak v rámci profesní přípravy, tak i jako součásti celoživotní doplňkové vzdělávání pro všechny odborníky, dostávající se do kontaktu s cizinci. Je třeba dané problematice nejen porozumět, ale také měnit, formovat a tříbit své postoje nejen po stránce kognitivní, ale také po stránce emocionální a konativní.

Respondenty, kteří se zúčastnili pilotní studie, do naší země přivedly buď studijní důvody, nebo naděje na zlepšení všeobecně špatných bezpečnostních podmínek v zemi původu a jisté sociální kontakty v naší zemi. Důvodem trvalého usazení se staly české partnerky a celková stabilizace životní situace. V ČR nejvíce postrádají společenský život, životní styl a kulturu země původu a některé další položky, většinou spojené s rozdílnými geografickými a klimatickými podmínkami. Lze tedy usuzovat, že arabsko-islámská kultura, životní styl a odlišné geografické a klimatické podmínky země původu hrají důležitou roli i po dlouholetém pobytu a respondenti jejich absenci pravděpodobně nikdy nepřestanou do jisté míry vnímat negativně. Nepřítomnost širší rodiny a přátel ze země původu naopak nepocíťovali nijak problematicky, můžeme se tedy domnívat, že jsem po této stránce víceméně uspokojeni ze zdejších sociálních zdrojů.

Respondenti si váží zdejšího všeobecného pořádku a demokratických, ekonomických a sociálních jistoty, které jim naše země nabízí. Ve svém procesu integrace se setkávali především s různými druhy problémů, vyplývajících z jazykové bariéry a obecné netolerance ke špatné češtině cizinců. Některá nedorozumění vycházela také z nedostatku nebo pokroucenosti informací o islámu, ve vzorku se objevila i opakovaná zkušenost s rasismem. V současné době se již oslovení respondenti nepotýkají s žádnými zásadními potížemi, které by měly souvislost s jejich imigrantským původem. Drobné, dle respondentů nevýznamné problémy, vyplývají pouze z lidské hlouposti a netolerance k projevům jejich odlišného temperamentu. Všichni respondenti doporučují nově přichozím otevřené a tolerantní vnímání, pochopení a akceptaci ve vztahu k naší společnosti a jejím normám, struktuře a kultuře a shodně zdůrazňují nezbytnost maximálního zvládnutí českého jazyka.

Všichni dotázaní navazují a udržují přátelské kontakty jak s krajany ze země původu, Araby a muslimy, tak i s příslušníky majority (více ti, kteří zde vystudovali), významnou roli hrají také čeští příbuzní. Zásadní nedostatky jsem však zjistila v oblasti informací o neziskových organizacích, zaměřených na pomoc imigrantům. Oslovení respondenti jejich služby nikdy nepotřebovali a jsou relativně soběstační již od samého počátku pobytu. V situacích, kdy jim svépomoc již nestačila, vystačili s neprofesionální pomocí svého sociálního okolí. O něco lepší informovanost byla zjištěna ve vztahu k imigrantským i islámským organizacím, která se však výrazně liší (více informovaní a aktivní jsou ti, kteří zde absolvovali svá studia), velkou roli hrají také časové možnosti a přístup k informacím.

Pro práci s imigranty respondenti požadují profesionály s interkulturní kompetencí, kteří jsou schopni aktivizovat imigranta směrem k dosažení soběstačnosti. Všichni oslovení mají určité povědomí o multikulturních akcích a jsou ochotni se na jejich organizaci a realizaci aktivně dobrovolnický podílet (nebo se již podílejí). Opět však byla zjištěna nedostatky v informačních tocích. Oslovení mají jisté povědomí o existenci a obsahové náplni orientačních/integračních kurzů, někteří by možnost účasti na takovém kurzu v době svého příchodu uvítali. Obecná představa o podobě těchto kurzů jim vyhovuje a všichni jsou otevřeni možnosti osobně předat své znalosti a zkušenosti nově přichozím. Této ochoty by měla majorita dokázat maximálně využít. Vybraní respondenti jsou velmi dobrými reprezentanty svých komunit, disponují velkou a hustou sítí sociálních kontaktů a větší či menší autoritou jak ve své komunitě, tak mezi českými občany a jsou díky své rozšířené interkulturní kompetenci schopni efektivně komunikovat a kooperovat v obou jazycích a kulturách. Jsou proto vhodnými adepty na pozici mentora v rámci integračních kurzů či individuálního kouče-mentora. K otázce povinné účasti nově přichozích na těchto kurzech se většina dotázaných postavila kladně, stejně tak všichni oslovení plně souhlasí i se zavedením zkoušky z českého jazyka jako podmínky získání trvalého pobytu - s podmínkou jejich finanční dostupnosti. Také můj návrh ohledně založení specializované organizace, zaměřené na pomoc imigrantům z arabských/islámských zemí v procesu integrace se setkal se souhlasem a podporou většiny dotázaných - její další rozvíjení a pokus o praktickou realizaci proto považují za maximálně žádoucí. (Jelikož však tvůrcům státní migrační a integrační politiky nezbyvá než volit priority pro investování financí, času a energie do řešení otázek daných komunit v těsné návaznosti na jejich problematičnost a statistické údaje, nelze v dohledné době ze strany státu podporu takového návrhu očekávat. Zde se však otevírá velké a zatím téměř nevyužité pole pro neziskové občanské iniciativy.)

Někteří respondenti souhlasně zdůrazňovali obecnou potřebu i svůj osobní zájem pomoci sociálně potřebným (zejména chudým) i vlastní kapacitu a připravenost pro realizaci takové pomoci – lze je tedy považovat za potenciální zdroje dobrovolníků, a to nejen na poli pomoci imigrantům.

Respondenti se subjektivně necítí být úplnými Čechy, ale mají poměrně silné vazby k městu, ve kterém žijí (Praze) a k zemi původu. Mají zájem o setrvání v ČR, zejména z důvodu hustého pletiva sociálních a ekonomických vazeb, vybudovaných mnohaletým pobytem, návštěvy země původu považují za samozřejmé.

Češi jsou shodně a opakovaně hodnoceni jako příjemní, ale velmi uzavření (nikoliv však rasističtí) lidé, s většími či menšími nedostatky k toleranci odlišností druhých (nejen cizinců). Jako nejdůležitější se jeví faktor přímého osobního poznání cizince a jeho běžného, spořádaného života. Respondenti považují za funkční, užitečné a efektivní, aby se sami cizinci zhostili aktivní role v procesu vzájemného poznávání s majoritou. Také jsem zjistila, že oslovení nemají žádné výhrady vůči ženám a jejich postavení a roli v naší společnosti – naopak jsou často preferovány jako vhodné komunikační partneri.

Provedená pilotážní sonda do komunity naznačila, že právě faktor dobrovolnosti představuje po psychologické stránce významný prointegrační faktor, spojený s určitou mírou informační a socio-ekonomické připravenosti na život v nové zemi. Respondenti jsou po všech stránkách zcela soběstační a vůči státu nevyjadřují žádné specifické nároky. Jelikož na ně nejsou zaměřeny žádné integrační programy či služby, museli se v celém procesu integrace spoléhat sami na sebe a své vlastní zdroje. K úspěšné adaptaci a integraci jim zřejmě značně přispělo jejich vyšší vzdělání, individuální schopnosti a dovednosti, osobní kontakty i charakterové vlastnosti. Absolvování studií v ČR se ukázalo (nepříliš překvapivě) jako faktor, který pravděpodobně zakládá rozsáhlejší a hlubší propojení s majoritní společností, větší angažovanost v občanském životě a menší potřebu sdružovat se na základě svého náboženství (tito respondenti islám neprovozují a zastávají vůči němu specifické individuální postoje). Všichni oslovení prokázali svou hlubokou integrovanost do české společnosti na úrovni všech dimenzí integrace. Svého rozhodnutí imigrovat do naší země nelitují a považují ji za více či méně vhodné místo pro život. Nežijí ani v geografických ani psychologických ghettech, ale naopak jsou maximálně otevření majoritě i své komunitě, s jejichž příslušníky interagují ve svém každodenním životě. Vzhledem k získanému českému státnímu občanství disponují plnými právy a povinnostmi jako kterýkoliv jiný občan této země. Majoritě svým chováním a životním stylem dávají jasně najevo, že jsou její součástí i přínosem.

1) Státním i nestátním neziskovým organizacím a institucím i veškerým dalším pořadatelům vzdělávacích a multikulturních aktivit doporučuji zaměřit se na větší systematičnost, širší jazykové spektrum a využití vhodných médií i dalších alternativních cest (včetně vhodných prostředníků z řad imigrantů) v oblasti distribuce informací o nabízených službách, programech a aktivitách, určených cílovým imigračním komunitám.

2) Všem zainteresovaným orgánům doporučuji využít nabízeného potenciálu cílové skupiny v oblasti organizace a realizace integračních kurzů a pořádání multikulturních akcí i v dalších oblastech charitativní činnosti.

3) Pracovníkům, přicházejícím do častějšího styku s cizinci na všech úrovních a v jakýchkoliv kontextech, doporučuji více se zaměřit na odpovídající jazykové vzdělávání (ve vztahu ke konkrétní klientele) a získávání interkulturní kompetence. Těm, kteří pracují s klienty z arabských zemí/s muslimy navíc důrazně doporučuji rozšířit své znalosti a kompetence v oblasti islámu a arabsko-islámské kultury.

4) Jednotlivým organizacím a institucím doporučuji získávat pracovníky, specializující se na konkrétní cílové skupiny imigrantů (etnické, národnostní, socio-kulturní, náboženské, jazykové).

5) Doporučuji se dále zabývat myšlenkou založení organizace nebo instituce, zabývající se specifickými potřebami muslimských/arabských klientů v procesu integrace (ať již v rámci státního nebo občanského sektoru).

Získané závěry provedené pilotní studie doporučuji dále využít jako inspirace pro další bádání v oblasti integrace imigrantů (nejen z arabských zemí) či jako dílčích hypotéz pro další zkoumání (nejen) obdobných cílových skupin a jejich ověřování pomocí kvantitativní výzkumné metodiky.

Seznam použité literatury

Barša, P. : Politická teorie multikulturalismu. CDK, Brno 2003

Barša, P. : Západ i islamismus: střet civilizací, nebo dialog kultur? CDK, Brno 2001

- Baršová, A., Barša, P. : Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku. Masarykova univerzita: Mezinárodní politický ústav, Brno 2005
- Bečka, J., Mendel, M. : Islám a české země. Votobia, Praha 1998
- Bouzek, J. : Jak se domluvit s jinými: Úvod do mezikulturní komunikace. Triton, Praha 2008
- Cizinci v České republice 2008. Český statistický úřad, Praha 2008
- Crofter, W.: Velká kniha islámu. BVD, Čechtice 2006
- Denny, F. M. : Islám a muslimská obec. Prostor, Praha 2003
- Disman, M. : Jak se vyrábí sociologická znalost. Karolinum, Praha 2000
- Dvořáková, J., Hervertová, V., Horská, J., Mourečková, H. : Metody sociální práce s imigranty, azylanty a jejich dětmi. Triton, Praha 2008
- Dvořáková, J., Horská, J. a kol. : Metody sociální práce s imigranty, azylanty a jejich dětmi. Příručka pro pedagogy. Triton, Praha 2008
- Ferjenčík, J. : Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši. Portál, Praha 2000
- Fleissig, J., Bahbouh, Ch. : Encyklopedie islámu. Dar ibn Rushd, Praha 2008
- Fleissig, J., Bahbouh, Ch. : Malá encyklopedie islámu. Dar ibn Rushd, Praha 1993
- Fletcher, R. : Kříž a půlměsíc. Mladá fronta, Praha 2004
- Hendl, J. : Kvalitativní výzkum. Portál, Praha 2005
- Hendriks, M. : Sociální práce a uprchlíci. Poradna pro uprchlíky, Praha 1994
- Integrace cizinců v Evropě: Sborník z mezinárodní konference: Praha 27.-28. 11. 2003. Slovo 21, Praha 2004
- Izedbegovič, A. : Islám mezi Východem a Západem. TWRA, Praha 1997
- Kepel, G. : Válka v srdci islámu. Karolinum, Praha 2006
- Kolman, L: Komunikace mezi kulturami. Psychologie interkulturních rozdílů. Česká zemědělská univerzita, Praha 2001
- Korán. AMS ve spolupráci s TWRA, Praha 2007
- Kouřilová, I., Mendel, M.: Cesta k prameni. Orientální ústav AV ČR, Praha 2003
- Kropáček, L. : Duchovní cesty islámu. Portál, Praha 2003
- Kropáček, L. : Islám a Západ. Vyšehrad, Praha 2002
- Kropáček, L. : Blízký východ na přelomu tisíciletí. Vyšehrad, Praha 1999
- Kropáček, L. : Islámský fundamentalismus. Vyšehrad, Praha 1996
- Kropáček, L., Gombár, E., Marková, D., Obuchová, L. : Variace na Korán. Islám v diaspoře, Orientální ústav AV ČR, Praha 1999
- Křikavová, A., Mendel, M., Müller, Z., Dudák, V. : Islám: ideál a skutečnost. Baset, Praha 2002
- Küng, H., van Ess, J.: Křesťanství a islám: na cestě k dialogu. Vyšehrad, Praha 1998
- Küng, H. : Po stopách světových náboženství. CDK, Brno 2006
- Laqueur, W. : Poslední dny Evropy. Lidové noviny, Praha 2006

- Lunde, P. : Islám. Knižní klub, Praha 2004
- Máme se bát islámu? Západ a islám. Revue Prostor, 69-70/2006
- Matoušek, O. a spol. : Metody a řízení sociální práce. Portál, Praha 2003
- Matoušek, O. : Slovník sociální práce. Portál, Praha 2003
- Matoušek, O., Kolářková, J., Kodymová P. : Sociální práce v praxi. Portál, Praha 2005
- Matoušek, O. a kol. : Sociální služby. Portál, Praha 2007
- Matoušek, O. a kol. : Základy sociální práce. Portál, Praha 2001
- Mendel, M. : Islámská výzva. Atlantis, Praha 1994
- Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T. : Islám v srdci Evropy. Academia, Praha 2007
- Národní diskuse u kulatého stolu na téma vztahů mezi komunitami: Praha 19. února 1998, sborník dokumentů. Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců MV ČR, Praha 1998
- Nesvadbová, L., Rutsch, J., Sojka S. : Migrace – adaptace – integrace, Praha 1996
- Niessen, J., Schibel, Y. : Handbook on Integration: for policy makers and practitioners, 2. edition, European Commission, Brussel 2007
- Niessen, J., Schibel, Y. : Příručka o integraci: pro tvůrce politik a odborníky z praxe. MPSV, Praha 2005
- Niessen, J.:Rozmanitost a soudružnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin. Rada Evropy, 2000
- Ökonomisch motivierte Migration zwischen nationalen Eigen-interessen und weltweiter Gerechtigkeit, Wissenschaftlichen Arbeitsgruppe für weltkirchliche Aufgaben der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn 2005
- Parzymies, A. : Muzulmanie w Europie. Dialog, Warszawa 2005
- Průcha, J. : Interkulturní psychologie. Portál, Praha 2007
- Al-Qaradáwí, J. : Povolené a zakázané v islámu. Islámská nadace v Praze, Praha 2004
- Rogerson, B. : Prorok Muhammad, Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2004
- Sardar, Z., Malik, Z. A. : Islám. Portál, Praha 2004
- Scruton, R. : Západ a ti druzí: Globalizace a teroristická hrozba. Barrister a Principál, Brno 2007
- Smékal, V. : Psychologie osobnosti. Barrister a Principál, Praha 2004
- Spencer, R. : Islám bez závoje. Triton, Praha 2006
- Sunna. O chování proroka. Islámská nadace v Praze, Praha 2006
- Szaló, C., Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich. CDK, Praha 2007
- Šišková, T.: Menšiny a migranti v České republice. Portál, Praha 2001
- Šišková, T. : Výchova k toleranci a proti rasismu. Portál, Praha 2008
- Šulová, L. a kol. : Interkulturní psychologie: Rozvoj interkulturní senzitivity. Karolinum, Praha 2007
- Vágnerová, M. : Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál, Praha 2004

1st Migration Forum Report: Standards for the Reception of Asylum Seekers, Caritas Europa, Stubičke Toplice – Croatia, 14-16 September 2000

Další zdroje

Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků, Ivan Gabal – Analysis & Consulting, příloha č. 5 in K realizaci koncepce integrace cizinců v roce 2003, Praha 2004

Baršová, A. : Integrace přistěhovalců v Evropě: od občanské integrace k multikulturalismu a zpět? in Konference Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit, Praha 24. ledna 2005

Derianová, L. : Arabové v Plzni. Západočeská univerzita v Plzni, 2002

Drápalová, B., Kolářová, I. : Manželství s cizincem (cizinkou) muslimského vyznání. Etnologický ústav AV ČR, Praha 2003

Kropáček, L. : Dnešní islám a otázky mravního řádu in Teologické texty 4/2005

Kropáček, L.: Rané křesťanství a vznik islámu in Teologické texty 4/99

Křížková, M. : Cizinci, našinci a média: mediální analýzy. MKC Praha, Praha 2007

Postup při realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2009, Usnesení vlády ČR ze dne 16. února 2009 č. 183 ke Zprávě o realizaci koncepce integrace cizinců v roce 2008 in www.cizinci.cz

Psychologie dnes, 1/2007

Rossocha, V. : Tagung „Kommen,-Bleiben-Teilhaben. Anforderungen an die Integrationspolitik des DGB Bildungswerkes Integration und Gewerkschaften, prosinec 2002, in www.migration-online.de

Salve: Revue pro teologii a duchovní život, Migrace a integrace 1/04

Slovo - Bulletin pro cizince a o cizincích, 2/2007

Strategie spolupráce MPSV s NNO v oblasti integrace cizinců in www.cizinci.cz

Tollarová, B. : Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace? in www.biograf.org

Topinka, D. : Integrační proces muslimů v ČR (výzkumná zpráva). VeryVision na objednávku MVČR, 2005/2006

Uherek, Z. : Integrace cizinců z hlediska emického a etického, Etnologický ústav AV ČR, Praha 2004

Uherek, Z. : Společenská integrace migračních skupin: základní pojmy a problémové okruhy. MKC Praha, Praha 2003

Uherek, Z. : Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců, Etnologický ústav AV ČR, Praha 2002

Zásady koncepce integrace cizinců na území ČR, příloha č. 1 k usnesení vlády ze dne 7. července 1999 č. 689 in www.cizinci.cz

Zpráva o realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2008, Usnesení vlády ČR ze dne 16. února 2009 č. 183 ke Zprávě o realizaci koncepce integrace cizinců v roce 2008 in www.cizinci.cz

Legislativa

§ 325/1999 Sb. o azylu

§ 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech

§ 40/1993 Sb. o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky

§ 326/1999 Sb. o pobytu cizinců na území České republiky

§ 108/2006 Sb. o sociálních službách

§ 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře

Směrnice Rady 2003/109/ES ze dne 25. listopadu 2003 o právním postavení státních příslušníků třetích zemí, kteří jsou dlouhodobě pobývajícími rezidenty

Směrnice Rady 2003/86/ES ze dne 22. září 2003 o právu na sloučení rodiny

Internetové stránky

www.czso.cz

www.cizinci.cz

www.domavcr.cz

www.eurabia.cz

www.infomuslim.euweb.cz

www.islamweb.cz

www.migrace.cz

www.migraceonline.cz

www.migration-online.de

www.mpsv.cz

www.muslim-inform.cz

www.muslimskelisty.cz

www.portalgov.cz

www.pravdaoislamu.cz

Resumé

Název diplomové práce: Integrace imigrantů z arabských zemí dlouhodobě nebo trvale usazených v Praze

Jméno a příjmení diplomanta: Jana Koudelová

Studijní obor: sociální práce

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Jiřina Šiklová CSc.

Datum: 5. 5. 2009

Klíčová slova: adaptace, cizinec, imigrant, integrace, integrační politika, islám, sociální práce

Ve své diplomové práci jsem předložila základní poznatky z oblasti adaptace/integrace imigrantů, integrační politiky a sociální práce v procesu integrace imigrantů, vycházející ze současné odborné literatury. Zabývala jsem se také možným vlivem arabsko-islámských faktorů v procesu integrace a současným postavením islámu v českém prostředí. Vycházela jsem z předpokladu, že příslušníci cílové skupiny mohou být v procesu integrace negativně ovlivňováni neobjektivními postoji majority a médií, způsobenými nedostatečnou informovaností a mohou proto vykazovat specifické potřeby a problémy, na které je třeba adekvátně reagovat. Prostřednictvím řízených interview jsem provedla pilotní sondu do cílové komunity, s cílem získat informace, využitelné pro další výzkumy v podobné oblasti a nahlédnout do integrační historie respondentů, se zaměřením na specifické potřeby v procesu integrace a formy a míru jejich saturace a naznačit další možné oblasti pro vytvoření či aplikaci prointegračních opatření - spojených s využitím či vytvořením kapacit jak ze strany majoritní společnosti, tak imigrantů samotných.

Integrace je komplexní multidimenzionální a mnohaúrovňový proces, na kterém musí aktivně a zodpovědně spolupracovat všichni činitelé integrace. Nejeftektivnějšími klíči k integraci a očkovaním proti sociálnímu vylučování je jazyk přijímací země, profesní kvalifikace a pracovní zařazení. Imigranti musí plně respektovat právní normy a hodnoty hostitelské společnosti - výměnou za toleranci, respekt, otevřené a inklusivní prostředí a politiku rovného přístupu a příležitostí. Neziskový sektor, regiony i imigranti samotní stojí nejbližší k reálným integračním problémům a jsou proto důležitými partnery státu při vytváření a realizaci integrační politiky. Úkolem sociální práce, vedle vzdělávací a výzkumné činnosti, je zejména sociálně-právní poradenství, terénní práce a osobní asistence a podpora rozvoje vztahů mezi komunitami. Specifický integrační nástroj představují orientační/integrační kurzy či funkce tzv. integračního kouče. Sociální pracovník by měl, vedle splnění základních požadavků, prokázat své jazykové a interkulturní kompetence i potřebné znalosti arabsko-islámských reálií a schopnost s nimi adekvátně nakládat.

Respondenti se ve svém procesu integrace setkávali především s komunikačními potížemi, obecnou netolerancí k odlišnostem a nedostatečnou informovaností. Nově příchozím doporučují akceptovat normy, strukturu a kulturu naší společnosti a studium českého jazyka. V současnosti jsou hluboce integrováni do české společnosti na úrovni všech dimenzí. Pro práci s imigranty respondenti požadují profesionály s interkulturní kompetencí, schopné aktivizovat imigrantovi vlastní zdroje. Zjistila jsem závažné nedostatky v informačních tocích ve vztahu k neziskovému sektoru a (v menší míře) k imigrantským organizacím. Lze předpokládat, že dobrovolná imigrace představuje po psychologické stránce významný prointegračním faktor, který je spojen s určitou mírou informační a socio-ekonomické připravenosti na život v nové zemi. K úspěšné integraci zřejmě značně přispívá vyšší vzdělání a individuální schopnosti, zvládnutí jazyka, pracovní zařazení, charakterové vlastnosti a osobní kontakty. Všem integračním činitelům doporučuji zaměřit se na zkvalitnění informačních toků, rozsáhlejší a systematičtější využití potenciálu cílové skupiny a cílené vzdělávání pracovníků. Domnívám se, že je třeba se zabývat myšlenkou o založení organizace nebo instituce, zaměřené na specifické potřeby muslimů nebo příchozích z arabských zemí.

Resume (Summary)

Title of diploma thesis : Integration of immigrants from Arabic countries settled in Prague for the long term or permanently

By: Jana Koudelová

Field of study: social work

Academic supervisor of diploma thesis: PhDr. Jiřina Šiklová CSc.

Date: 5th May 2009

Key Words: adaptation, foreigner, immigrant, integration, integration policy, islam, social work

In my thesis I summed up the basic theoretical and practical knowledge about adaptation/integration of immigrants, integration policy and social work in the process of integration of immigrants, which I took from actual professional literature. I was also engaged in the influence of arabic-islamic factors in the integration process and actual situation of islam in the Czech society. I came out of the presumption, that the members of the target group can be negatively influenced by unfair attitudes of majority and media, which usually come from the lack of information and can have specific needs and problems, on which it is necessary to react in an adequate way. By controlled structured interviews I realized pilot study into the target group, with the goal to gain information, useful for other researches and to consult the integration history of individuals, focusing on their specific needs in process of integration and forms and measure of their satisfaction and to indicate other possible fields of creation and application of integration arrangements, connected with the utilization or creation of capacities from both the side of majority society and immigrants themselves.

Integration is a complex, multidimensional and multilevel process, on which must actively and responsibly cooperate all subjects of integration. The most effective keys for integration and prevention against social exclusion is the language of the new country, professional qualification and the work participation. Immigrants must fully respect all legislativity and values of the host country – in exchange to tolerance, respect, open and inclusive environment and the policy of the equal attitude and opportunities. Nongovernment nonprofit sector, regions and immigrants themselves stand the closest to real integration problems and that is why they are important partners of state in creation and realization of integration policy. The task of social work, next to education and research, is special social-low consulting, streetwork and personal assistance and the support of development of relations among communities. The specific integration instruments are orientation/integration courses or function of the integration couch. Social worker should, next to fulfilment of the basic claims, prove his/her language and intercultural competence and necessary knowledge of arabic-islamic realities and the capacity to use them in the proper way.

Respondents in their integration process had usually problems with communication, general intolerance to their differences and lack of information. For actually coming immigrants they recommend to accept norms, structure and culture of our country and the studium of the Czech language. Nowadays they are fully integrated into the Czech society in all dimensions of integration. For the work with immigrants they claim professionals with intercultural competence, which are able to activate internal immigrants resources. I indicated important problems in the field of information exchange in nongovernment sector and (less) in immigrants organizations. We can suppose, the the voluntary based immigration is, in the psychological way, important pro-integration factor, connected with the certain measure of information and socio-economical preparation for the life in the new country. To successful integration probably strongly contribute the higher education and individual capacity, language skills, work participation, individual characters and personal contacts. To all integration subjects I recommend to focus to improve flow of information, to use potential of the target group in larger and more systematical way and to education of workers. I think that it is also necessary to give attention to the idea of settlement of organization or institution focused on specific needs of muslims or people from arabic countries.